

ISSN: 1817-3764

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА:

теорія та практика

1 2024

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: теорія та практика

№ 1 (2024)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Засновано Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2003 році.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 860 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03606.

Журнал «Соціальна педагогіка: теорія та практика»
внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024

Виходить чотири рази на рік.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 26.04.2024 року)

Офіційний сайт видання: <http://socped.luguniv.edu.ua>
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Юрків Я. І., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Заступник головного редактора

Данильчук Л. О., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Відповідальний секретар

Отраченко О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Члени редакційної колегії

Бахов І. С., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ)

Белова О. Б., кандидат педагогічних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський)

Вайнола Р. Х., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Ваховський Л. Ц., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Желанова В. В., доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Караман О. Л., доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Коваленко В. Є., доктор психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

Кравченко О. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ)

Кравчина Т. В., кандидат психологічних наук, доцент, Хмельницький національний університет (м. Хмельницький)

Кривонос О. М., кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)

Курило В. С., доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Лебідь О. В., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)

Петришин Л. Й., доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (м. Тернопіль)

Починкова М. М., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Проскурняк О. І., доктор психологічних наук, професор, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків)

Ростока М. Л., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, НАПН України (м. Київ)

Самойленко О. А., доктор педагогічних наук, Дніпровський інститут ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Дніпро)

Сисюв О. В., доктор педагогічних наук, доцент, ПЗВО «Київський міжнародний університет» (м. Київ)

Сич Т. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри публічної служби та управління навчальними закладами, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Степаненко В. І., доктор педагогічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Тимчук Л. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Цибулько Л. Г., доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувачка кафедри педагогіки, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

Чернета С. Ю., доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Плахова О. М. Ментальне здоров'я у фокусі соціальної роботи.....5

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Гриньків А. П., Петрунчак Д. В. Волонтерська складова у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану.....12

Жуков В. І., Котелевець А. М. Особливості волонтерської діяльності студентів закладів вищої освіти в умовах воєнного часу.....21

Караман О. Л., Юрків Я. І. Дослідження формування психологічного здоров'я підлітків у закладі загальної середньої освіти.....28

Корінська О. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія соціальної практики.....36

Николаєва В. І., Малярчук Н. Г. Деінституціалізація закладів соціального обслуговування людей похилого віку: польський досвід.....42

Пономарьова В. М., Верещаєв К. О. Напрями волонтерської діяльності в умовах воєнного стану в Україні.....51

Степаненко В. І. Інклюзивний розвиток громад в Україні під час війни та перспективи повоєнного відновлення: соціальний аспект.....56

Ташкінова О. А., Роговська О. О., Радіонова Т. Є. Стратегії покращення психоемоційного стану та формування навичок життєстійкості у соціально вразливих груп населення в умовах воєнного стану в Україні63

Харченко Л. Г., Шабасєва Н. С. Актуальні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту.....73

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

Чжан Лей. Мережева форма навчання: теоретико-методологічне обґрунтування.....80

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Замазій Ю. О. Система післядипломної освіти як важливий компонент освіти дорослих....87

Kravchyna T. V. Benchmarks for developing future socioeconomic professionals' pedagogical reflection via foreign language training.....95

CONTENTS

SOCIAL EDUCATION AND SOCIALIZATION OF PERSONALITY

Plakhova O. M. Mental health in the focus of social work.....	5
--	---

SOCIAL WORK WITH DIFFERENT CATEGORIES OF THE POPULATION

Hrynkiv A. P., Petrunchak D. V. The Volunteer Component in Providing Social Services in Conditions of Martial Law.....	12
Zhukov V. I., Kotelevets A. M. Specific features of volunteer activity of students of higher education institutions in wartime.....	21
Karaman O. L., Yurkiv Ya. I. Research on the Formation of Psychological Health of Adolescents in a General Secondary Education Institution.....	28
Korinska O. O. Internally displaced persons as a category of social practice.....	36
Nykolaieva V. I., Maliarchuk N. G. Deinstitutionalization of social care institutions for elderly people: the Polish experience.....	42
Ponomaryova V. M., Vereshchaev K. O. Directions of volunteer activity in the conditions of martial law in Ukraine.....	51
Stepanenko V. I. Inclusive Community Development in Ukraine During the War and Prospects for Post-war Recovery: Social Aspect.....	56
Tashkinova O. A., Rohovska O. O., Radionova T. Ye. Strategies for Improving Psycho-Emotional State and Resilience Skills Formation in Socially Vulnerable Groups During the State of War in Ukraine.....	63
Kharchenko L. H., Shabaeva N. S. Current directions of socio-pedagogical work with families in armed conflict conditions.....	73

GENERAL PEDAGOGY AND METHODOLOGY OF EDUCATION

Zhang Lei. Online form of education: theoretical and methodological justification	80
--	----

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

Zamazii Yu. O. Postgraduate education system as an important component of adult education....	87
Kravchyna T. V. Benchmarks for developing future socioeconomic professionals' pedagogical reflection via foreign language training.....	95

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 364.692:616.895

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-5-11

Плахова Олена Миколаївна,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент закладу вищої освіти кафедри соціології управління
та соціальної роботи

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна.

Lena_plakhova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9041-0948>

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я У ФОКУСІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вступ. Умови війни, в яких перебуває населення України, створили серйозні виклики для його фізичного та ментального здоров'я. Подолання посттравматичного стресу, психологічних травм, пов'язаних із загрозою фізичної та психологічної безпеки, втратами близьких, майна, звичного способу життя стають надзвичайно актуальними проблемами для більшості населення України. Проблема збереження ментального здоров'я торкнулася всіх вікових та соціальних груп: дітей, які можуть виявляти тривожність і агресивність внаслідок пережитих потрясінь та страху; вимушених переселенців, які втратили майно та роботу; військовослужбовців та їх сім'ї, які відчували біль від втрат близьких та інвалідизацію. Забезпечення психологічної допомоги, психосоціальної підтримки стає критично важливим завданням у забезпеченні психічного благополуччя в умовах війни для населення України. Вирішення цих проблем вимагає спільних зусиль психологів, медиків, соціальних працівників, громадських та державних організацій в цілому, щоб допомогти людям долати наслідки війни, що триває. Ментальне здоров'я впливає не тільки на емоції, поведінку, комунікацію, але й мислення, процес прийняття рішень та соціальне благополуччя, тобто має всебічні прояви в повсякденному житті. Стрес є нормальною та законною реакцією організму на виклики

навколишнього світу, але якщо стрес стає надмірним і тривалим, він може призвести до серйозних проблем із ментальним та фізичним здоров'ям.

Враховуючи масштаби та комплексність проблеми збереження ментального здоров'я населення України в умовах війни, ця проблема виходить за межі медичної та психологічної сфери і охоплює рівень соціального захисту населення та соціальної роботи зокрема. Про соціальний запит на вирішення проблеми ментального здоров'я свідчать прийняті останнім часом урядові та громадські ініціативи. Так, у грудні 2017 року українським Урядом була схвалена Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. А у березні 2023 року за ініціативи Першої леді України Олени Зеленської стартувала Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», мета якої полягає у сприянні формування у суспільстві культури піклування про ментальне здоров'я під час війни.

Мета статті. Актуалізація ролі соціальної роботи у вирішенні проблеми збереження ментального здоров'я населення України під час та після війни, вироблення розуміння ролі та змісту діяльності фахівця соціальної роботи у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасних наукових публікаціях велика

увага приділяється поняттю копінг-стратегії як практики подолання або пом'якшення кризової ситуації. Копінг-стратегія включає всі види взаємодії суб'єкта з ситуацією, що спрямовані на її оволодіння, пом'якшення, перетворення або уникнення (Ігумнова, 2020; Карамушка & Снігур, 2020). Але наукових доробок щодо ролі соціальної роботи в сфері збереження ментального здоров'я налічується не так багато. Серед них слід зазначити Бойко О.М., Кабаченко Н.В., які в своїх публікаціях аналізують основні виклики для соціальної роботи у сфері психічного здоров'я в Україні та окреслюють можливості для соціальної роботи в цій сфері (Бойко О. & Кабаченко Н., 2020). Дослідники зазначають, що особливий внесок соціальної роботи у сферу психічного здоров'я у світі полягає в тому, що фокус її уваги значно ширший за медичну модель індивідуальної діагностики й лікування, і передбачає виявлення та реагування на соціальні нерівності та структурні проблеми, включно з використанням різноманітних методів догляду та підтримки людей з проблемами психічного здоров'я. На сьогодні в Україні існують певні перешкоди для використання потенціалу соціальної роботи у сфері психічного здоров'я, причому значна їх частина пов'язана з вузьким розумінням змісту соціальної роботи, відсутністю необхідних стандартів та практики залучення соціальних працівників до роботи в сфері ментального здоров'я. На наш погляд, в даний час виникає необхідність обґрунтування та дослідження ролі соціальної роботи в сфері збереження ментального/психічного здоров'я. Слід зазначити, що у вітчизняній науковій літературі поняття «психічне здоров'я» та «ментальне здоров'я» ототожнюються, оскільки це пов'язано із специфікою перекладу. Перший термін закріпився в науковій літературі як російськомовний варіант перекладу «mental health». Ми в своїй публікації будемо дотримуватися поняття «ментальне здоров'я», яке є усталеним для міжнародного наукового співтовариства.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Всесвітньої організації охорони

здоров'я (ВООЗ), ментальне здоров'я – це стан ментального благополуччя, при якому людина може долати життєві стреси, реалізувати свої здібності, добре вчитися та працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти (World Health Organization, 2022). Доведено, що ментальне здоров'я впливає не тільки на особистісний розвиток людини, але й суспільний та соціально-економічний.

Воєнні події в Україні спричиняють вкрай негативний вплив на ментальне здоров'я населення України. Фахівці прогнозують зростання кількості факторів, що негативно впливатимуть на психічне здоров'я як дорослих, так і дітей. Серед проблем у сфері охорони ментального здоров'я в Україні в даний час можна зазначити наступні: слабка обізнаність щодо ментального здоров'я у суспільстві, що призводить до стигматизації та несвоєчасного звернення по професійну допомогу; відсутність системи профілактики ментальних розладів, що базується на фактичних даних, та ефективної популяризації ментального здоров'я; недосконалість регулювання діяльності у сфері охорони ментального здоров'я, зокрема залучення міждисциплінарної команди фахівців у наданні допомоги особам з проблемами ментального здоров'я тощо. Під час воєнних подій ці проблеми загострилися, адже збільшилися кількість осіб, які потребують допомоги, з'явилися нові проблеми, які необхідно вирішувати за допомогою сучасних технологій, методів та процедур оцінки у сфері ментального здоров'я та надання допомоги особам з проблемами ментального здоров'я.

За даними дослідження, яке було проведено у вересні 2022 року щодо оцінки власного психічного стану українцями, були отримані такі дані: 41% опитаних оцінюють стан свого психологічного здоров'я на задовільному рівні, 51% опитаних оцінюють стан свого психологічного здоров'я на середньому рівні (зона ризику), 71% опитаних відчували останнім часом стрес або сильну знервованість. Емоції, що переважають у настроях населення – це напруженість – 42%, втома – 41%, страх – 26%, гнів – 24%. Щодо способів

подолання стресу або сильної знервованості переважають спілкування з друзями та сім'єю – 31%, проведення часу з близькими – 24%, сидіння в інтернеті – 39%. Тільки 2% з опитаних консультуються зі спеціалістами, звертаються по допомогу до фахівців, переважно жінки та молодь (Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни, 2022). Такі дані свідчать про те, що в Україні поширене упередження щодо отримання психологічної допомоги, адже українське суспільство у своїй більшості не відрізняє психіатричну і психологічну допомогу.

З кожним днем кількість людей, які відчувають наслідки війни для свого ментального здоров'я зростає. Так, у період з 23 березня до 6 квітня 2023 року у застосунку «Київ Цифровий» спільно з Департаментом соціальної політики КМДА було проведено опитування, аби визначити рівень стресу серед киян та дослідити, які вони долають стрес. З 9 795 респондентів лише 11% назвали свій психічний стан стабільним. Значна частка опитуваних (38%) відчували тривогу або страх перед майбутнім. Ще 18% сказали, що незадоволені через проблеми зі сном або втому. 12% респондентів відчували постійну дратівливість та стан апатії, а ще 9% – самотність (Психічне здоров'я в умовах війни, 2023).

Слід наголосити на негативних наслідках порушення ментального здоров'я для людини. Так, серед осіб з ПТСР (посттравматичні стресові розлади) більш поширені гіпертонія, стенокардія, тахікардія, інші захворювання серця, виразка шлунку, гастрит і артрит. Окрім того, ПТСР часто спонукає до ризикової поведінки, що призводить до зловживання алкоголем, наркотиками чи деструктивної поведінки та пов'язаних з ними наслідків. Травматичний досвід без доступної та вчасної психологічної допомоги буде мати також й соціально-економічні наслідки для країни, адже стан ментального здоров'я впливає й на економічні показники розвитку суспільства. Депресивні стани підвищують ризик виникнення або погіршення багатьох хронічних хвороб, таких як діабет, серцево-судинні

захворювання, астма, інсульт та інфаркт тощо. Здоров'я людини як фізичне, так і ментальне визначає здатність людини до праці, до будь-якої трудової діяльності. Низькі показники ментального здоров'я створюють додаткове навантаження на систему охорони здоров'я. Група експертів Світового Банку оцінила економічну вартість відновлення продуктивності внаслідок проблем із ментальним здоров'ям. Економічна вартість відновлення продуктивності в контексті ментального здоров'я включає витрати на психотерапію, медичне лікування та інші психіатричні послуги, реабілітацію тощо. Серед економічних переваг відновлення продуктивності – підвищена працездатність, зменшення втрат людського ресурсу, зниження інвалідизації та маргіналізації як результату поліпшення психічного стану тощо. Розвиток певних форм ментальних порушень значно впливає на продуктивність людей, а відтак і на економіку країни – втрати від проблем, пов'язаних із ментальним здоров'ям, можуть сягати 4–5% ВВП країни.

Згідно з оцінюванням експертів Світового Банку, система ментального здоров'я в Україні є централізованою на 90%. Заклади, що надають послуги в сфері ментального здоров'я, здебільшого розташовані у великих містах і представлені передусім стаціонарами та консультативними поліклініками радянського зразка із застарілими підходами до організації послуг, що не відповідає викликам, з якими стикаються сучасні українці. У 2020 р. Міністерство охорони здоров'я почало реформування системи ментального здоров'я, намагаючись наблизити послуги до пацієнтів на рівні первинної медичної допомоги (Макаріхіна & Гарасюк, 2023). Також досить активно в цьому напрямі працюють різні волонтерські та донорські проєкти, які намагаються долати найгостріші виклики, але вони не можуть охопити увесь спектр потреб. Однак ця робота спрямована переважно на надання медичної та психологічної допомоги, соціальна робота мало представлена, або й зовсім відсутня, хоча в її арсеналі накопичено чимало методик збереження та покращення ментального здоров'я. Це

соціальна реабілітація, консультування, кризове втручання, соціальний супровід тощо. Тим не менше питання залучення соціальних працівників до вирішення проблем психічного здоров'я, змісту й функцій їх діяльності у сфері охорони ментального здоров'я залишається відкритим.

Соціальна робота передбачає допомогу в розпізнанні складнощів у психічному здоров'ї (аудиті потреб), налагодженні контакту, безпосередню підтримку, скерування за фаховою допомогою та відстеження її отримання. Соціальна робота створює «місток» між медичними та соціальними службами, послугами. Соціальний працівник (менеджер соціальних призначень, кейс-менеджер) зв'язує людей із заходами та послугами у місцевій громаді, які можуть допомогти покращити їхнє здоров'я та добробут та знизити кількість нецільових звернень до медичної системи.

Привертає увагу досвід зарубіжних країн, зокрема США щодо практики соціальної роботи в сфері ментального здоров'я. Соціальна робота в США має розгалужені напрями та групи клієнтів, свої інструменти впливу та специфіку, але загальними є наступні задачі: оцінка потреб клієнта, дослідження ресурсів для клієнтів, наприклад, програми реабілітації для наркозалежних або ресурси профілактики суїцидів; забезпечення клієнтів інформацією щодо ресурсів у відповідності до їх специфічних потреб. Розглянемо деякі поширені напрями соціальної роботи в сфері ментального здоров'я в США.

1. Клінічна соціальна робота, яка спрямована на вирішення проблем людей з ментальними захворюваннями та лікування їх стану. На відміну від стандартних практик в психології, соціальні працівники враховують навколишнє середовище клієнта та соціальні чинники, що впливають на фізичний, ментальний, емоційний стан клієнта. Цей підхід спрямований на пошук рішень в розумінні основних тригерів, які сприяють виникненню ментальних проблем. Клінічні соціальні працівники досліджують широкий спектр задач, які пов'язані з ментальним здоров'ям, від

адиктивної поведінки, розладів травлення, депресії до дитячої травми та складних поведінкових відхилень. Цей масштаб дозволяє їм працювати в різних напрямках та вирішувати різні проблеми клієнтів.

2. Шкільна соціальна робота забезпечує практичну допомогу дітям та підліткам з наявними та потенційними ментальними проблемами, стійкими поведінковими порушеннями та труднощами в спілкуванні. Соціальні працівники спільно з вчителями, батьками, психологами розробляють та практикують позитивну поведінкову академічну підтримку для допомоги дітям визначити свій потенціал та активно його застосовувати. Вони проводять індивідуальні та групові консультації для розуміння домашньої ситуації та ідентифікації можливих сигналів насильства або зневаги по відношенню до дитини.

3. Соціальна робота із залежними від психоактивних речовин, яка спеціалізується на діагностиці та лікуванні випадків адикції. Соціальні працівники працюють з клієнтами щодо зменшення вживання психоактивних речовин, ідентифікують джерела проблем адикції та розробляють план лікування в госпіталях або реабілітаційних центрах. Професіонали в цій сфері застосовують методики когнітивної поведінкової терапії, кризової інтервенції, мотиваційне інтерв'ю та роботу з травмою.

4. Соціальна робота з військовими щодо збереження їх ментального здоров'я. В армії США та міжнародних миротворчих місіях кожний військовий підрозділ має засоби контролю бойового стресу, зокрема методи його профілактики. На рівні дивізій та бригад функціонують відділи охорони психічного здоров'я, які очолюють психіатри. Офіцери з охорони психічного здоров'я мають магістерський ступінь із психології чи соціальної роботи. Відділи охорони психічного здоров'я виконують такі функції: надання лікувальних послуг; планування послуг з охорони психічного здоров'я у військовій частині та нагляд за якістю надання таких послуг; консультування командирів та лікарів дивізії з питань психічного здоров'я; співпраця з капеланами,

що відповідають за питання бойового стресу; співпраця з медичним персоналом, що супроводжує військових за кордоном; наставництво та забезпечення навчання медичного персоналу найновіших практик діагностики та лікування психологічних і психічних розладів; проведення діагностики та підготовка звітів щодо ризику скоєння самогубств у військовій частині тощо. Фахівці з психічного здоров'я здійснюють також психосоціальну підтримку та супровід родин військовослужбовців, їхніх дружин і дітей. У бойових військових частинах на рівні бригад функціонують підрозділи з контролю бойового стресу, де працюють психіатри, психологи, соціальні працівники, фахівці з психічного здоров'я, трудотерапевти та медичні сестри, які виявляють бійців з ознаками ПТСР, організовують профілактичні та відновлювальні заходи й оперативно забезпечують короткострокову своєчасну реабілітацію військовослужбовців з проявами бойового стресу. Важливим напрямом є також надання психологічної допомоги військовослужбовцям, що зазнали впливу екстремальних чинників службово-бойової діяльності, та їхнім сім'ям. Важливою ланкою соціально-психологічної підтримки є реалізація інтегрованої системи збереження психічного здоров'я учасників бойових дій під час переходу від статусу військовослужбовця до статусу ветерана, що передбачає: психологічну реабілітацію бійців з бойовою психічною травмою та ПТСР; супровід осіб

з інвалідністю, одиноких солдатів і ветеранів; а також надання допомоги в професійній та сімейній реінтеграції.

Висновки. Сучасна реальність українського суспільства пов'язана з великою кількістю травмуючих ситуацій, що докорінно порушують відчуття безпеки, та мають потужний негативний вплив на індивіда, перш за все, його ментальне здоров'я. Проблема ментального здоров'я в Україні потребує особливої уваги під час війни та після її завершення, адже війна буде загострювати вже наявні психологічні проблеми та спричиняти появу нових, які будуть мати пролонговану дію. Тому виникає потреба створення соціальних проєктів, відповідних програм задля психосоціальної підтримки людей, пошуку шляхів розв'язання психоемоційних наслідків психотравмуючих подій засобами соціальної роботи. Роль та зміст діяльності фахівця з соціальної роботи в сфері ментального здоров'я полягає в інформуванні клієнтів про наявні ресурси, забезпечення їх доступності та отримання необхідних послуг; консультуванні щодо управління хворобою та попередження її можливих наслідків; підтримка участі клієнта в житті громади; допомога у відновленні тощо. Перспективним вважаємо вивчення найкращих світових практик щодо збереження ментального здоров'я, створення та поширення власних апробованих методик допомоги, проведення моніторингу стану ментального здоров'я населення України.

Література

1. Бойко О. М., Кабаченко Н. В. Соціальна робота у сфері психічного здоров'я в Україні: сучасні виклики. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип. 2 (47). С. 23–27. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.23-27>. (дата звернення: 21.02.2024).
2. Ігумнова О. Б. Дослідження копінг-стратегій осіб у складних життєвих обставинах. *Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. пр.* 2020. № 1, Т. 2. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.5>
3. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Том I. Вип. 55. С. 23–30. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i55/6.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).
4. Mental Health. World Health Organization. 17 June 2022. URL: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (дата звернення: 28.02.2024).
5. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 1.03.2024).

6. Макаріхіна А., Гарасюк В. Психічне здоров'я як невід'ємний елемент медичної системи в громадах. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16975> (дата звернення: 2.03.2024).

7. Психічне здоров'я в умовах війни: як громадські організації, підтримувані ПРООН, надають психологічну допомогу українцям. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/psychichne-zdorovya-v-umovakh-viynu-yak-hromadski-orhanizatsiyi-pidtrymuvani-proon-nadayut-psykholohichnu-dopomohu-ukrayintsyam> (дата звернення: 2.03.2024).

8. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/> (дата звернення: 2.03.2024).

9. Role of Social Workers in Mental Health. URL: <https://onlinedegrees.unr.edu/blog/role-of-social-workers-in-mental-health/> (дата звернення: 15.02.2024).

References

1. Boiko, O., & Kabachenko, N. (2020). Sotsialna robota u sferi psykhnichnoho zdorovia v Ukraini: suchasni vyklyky [Social Work in Mental Health in Ukraine: Current Challenges]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 2(47), 23–27. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.23-27> [in Ukrainian].

2. Ihumnova, O. B. (2020). Doslidzhennia kopynh-stratehii osib u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [Research on coping strategies of individuals in difficult circumstances]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and Practice of Modern Psychology*, 2(1), 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.5> [in Ukrainian].

3. Karamushka, L. M., & Snigur, Yu. S. (2020). Kopynh-stratehii: sutnist, pidkhody do klasyfikatsii, znachennia dlia psykholohichnoho zdorovia osobystosti ta orhanizatsii [Coping strategies: essence, classifications, significance for the psychological health of the individual and organization]. *Aktualni problemy psykholohii – Current Problems of Psychology*, 1, 55, 23–30. Retrieved from <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i55/6.pdf> [in Ukrainian].

4. Mental Health. World Health Organization. 17 June 2022. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>.

5. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhnichnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku [On the approval of the Concept of the development of mental health care in Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

6. Makarikhina, A., & Harasiuk, V. Psykhnichne zdorovia yak nevidiemnyi element medychnoi systemy v hromadakh [Mental health care as an essential element of the medical system in municipalities]. Retrieved from <https://decentralization.ua/news/16975> [in Ukrainian].

7. Psykhnichne zdorovia v umovakh viiny: yak hromadski orhanizatsii, pidtrymuvani PROON, nadaiut psykholohichnu dopomohu ukraintsiam [Mental health in the conditions of war: how public organizations supported by UNDP provide psychological assistance to Ukrainians]. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/psychichne-zdorovya-v-umovakh-viynu-yak-hromadski-orhanizatsiyi-pidtrymuvani-proon-nadayut-psykholohichnu-dopomohu-ukrayintsyam> [in Ukrainian].

8. Psykhnichne zdorovia ta stavlennia ukraintsiv do psykholohichnoi dopomohy pid chas viiny [Mental health and the attitude of Ukrainians to psychological help during the war]. Retrieved from <https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/> [in Ukrainian].

9. Role of Social Workers in Mental Health. Retrieved from <https://onlinedegrees.unr.edu/blog/role-of-social-workers-in-mental-health/>

Плахова О. М. Ментальне здоров'я у фокусі соціальної роботи

В статті актуалізується проблема збереження ментального здоров'я населення України в умовах війни. Автор наголошує, що ментальне здоров'я впливає не тільки на емоції, поведінку, комунікацію, але й мислення, процес прийняття рішень та соціальне благополуччя, тобто має всебічні прояви в повсякденному житті людей. Враховуючи масштаби та комплексність проблеми збереження ментального здоров'я населення України в умовах війни, ця проблема виходить за межі медичної та психологічної сфери і охоплює рівень соціального захисту населення та соціальної роботи зокрема. Автор зазначає, що потенціал соціальної роботи у сфері ментального здоров'я у порівнянні з міжнародною практикою використовується недостатньо. Робота щодо збереження ментального здоров'я спрямована переважно на надання медичної та психологічної допомоги, соціальна робота мало представлена або й зовсім відсутня, хоча в її арсеналі накопичено чимало методик профілактики порушень ментального здоров'я та його збереження. Це соціальна реабілітація, кон-

сультування, кризове втручання, соціальний супровід тощо. Соціальна робота передбачає допомогу в розпізнанні складнощів у психічному здоров'ї (аудиті потреб), налагодженні контакту, безпосередню підтримку, скерування за фаховою допомогою та відстеження її отримання. Соціальна робота створює «місток» між медичними та соціальними службами, послугами. Соціальний працівник (менеджер соціальних призначень, кейс-менеджер) зв'язує людей із заходами та послугами у місцевій громаді, які можуть допомогти покращити їхнє ментальне здоров'я та добробут та знизити кількість нецільових звернень до медичної системи. Автор статті наводить приклади діяльності соціальних працівників у сфері підтримки ментального здоров'я, які набули поширення у США. Це клінічна соціальна робота, яка спрямована на вирішення проблем людей з ментальними захворюваннями та лікування їх стану. Шкільна соціальна робота, яка забезпечує практичну допомогу дітям та підліткам з наявними та потенційними ментальними проблемами, стійкими поведінковими порушеннями та труднощами в спілкуванні. Соціальна робота із залежними від психоактивних речовин, яка спеціалізується на діагностиці та лікуванні випадків адикції. Соціальна робота з військовими, членами їх сімей, ветеранами щодо збереження їх ментального здоров'я. В статті зазначається роль та зміст діяльності фахівця з соціальної роботи в сфері ментального здоров'я. Це інформування клієнтів про наявні ресурси, забезпечення їх доступності та отримання необхідних послуг; консультування щодо управління хворобою та попередження її можливих наслідків; підтримка участі клієнта в житті громади; допомога у відновленні (соціальна реабілітація) тощо. Важливим напрямом діяльності соціальних працівників є вивчення найкращих світових практик щодо збереження ментального здоров'я, створення та поширення власних апробованих методик допомоги, проведення моніторингу стану ментального здоров'я населення України.

Ключові слова: ментальне здоров'я, посттравматичні стресові розлади, поведінкові порушення, соціальна реабілітація, соціальна робота.

Plakhova O. M. Mental health in the focus of social work

The article updates the problem of preserving the mental health of Ukraine population under conditions of war. The author emphasizes that mental health affects not only emotions, behavior, communication, but also thinking, decision-making process, and social well-being of people. The author notes that in Ukraine, the potential of social work in the field of mental health is not sufficiently used in comparison with international practice. Although there are many methods of prevention of mental health disorders and its preservation in social work. These are social rehabilitation, counseling, crisis intervention, social support, etc. Social work involves assistance in recognizing mental health difficulties (needs audit), establishing contact, direct support, referral for professional help and tracking of its getting. A social worker (social assignment manager, case manager) connects people with activities and services in the local community that can help improve their mental health and well-being. The author of the article provides examples of the activities of social workers in the field of mental health support, which have become widespread in the USA, and which can be useful for the domestic practice of social work. It is clinical social work that aims to solve the problems of people with mental illness and treat their condition. School social work, which provides practical help to children and adolescents with existing and potential mental problems. Substance abuse social work specializing in the diagnosis and treatment of addiction. Social work with military personnel, their family members, and veterans to preserve their mental health.

Key words: mental health, post-traumatic stress disorders, behavioral disorders, social rehabilitation, social work.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

УДК 364.07+316/32

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-12-20

Гриньків Андрій Петрович,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціальної політики

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

м. Київ, Україна.

grinkiv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1423-0101>

Петрунчак Денис Васильович,

аспірант

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

м. Київ, Україна.

denys.ktgg@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-6276-7415>

ВОЛОНТЕРСЬКА СКЛАДОВА У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. З початком повномасштабних воєнних дій на території України відбулись кардинальні зміни у соціальній сфері, які поставили перед нею безпрецедентні виклики. Особливо актуальним стало питання надання соціальних послуг населенню, що зазнало впливу війни, включаючи внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, дітей, старших людей, та інші вразливі групи. У воєнних умовах традиційні механізми соціальної підтримки часто виявляються неефективними або недоступними, що зумовлює необхідність адаптації існуючих підходів до надання соціальних послуг та розробки нових, гнучкіших моделей взаємодії між державою, громадським сектором та волонтерськими організаціями.

В центрі уваги опиняється волонтерська складова, яка демонструє високу ефективність і гнучкість у реагуванні на потреби населення в екстрених ситуаціях. Волонтерські ініціативи заповнюють прогалини в системі соціального забезпечення, надаючи невідкладну допомогу та підтримку. Втім, це постає не

лише як позитивна динаміка залучення громадянського суспільства до вирішення соціальних проблем, а й як виклик з точки зору координації зусиль, забезпечення сталості та інтеграції волонтерської діяльності у ширший контекст соціальних послуг.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна соціальна реальність України, сформована воєнними умовами, зумовила необхідність переосмислення роль волонтерської допомоги у системі соціального захисту. Аналізуючи літературу з даної проблематики, слід виділити роботу Бачинської М., яка розкриває важливість адаптації соціальних служб до нових викликів, викликаних воєнним станом (Бачинська, 2023). Важливий внесок у розуміння цієї теми зробила й Л. Нечипорук, яка акцентує увагу на значенні співпраці між державними, громадськими та приватними секторами для ефективного надання соціальних послуг (Нечипорук, 2022).

Разом з тим, Головка Л. та Головка Т. у своїй роботі підкреслюють значення логістичної підтримки волонтерських ініціатив,

що дозволяє забезпечити швидке реагування на потреби населення в екстремальних умовах (Головко, 2023). Також варто зазначити дослідження Д. Щерби, що фокусується на інклюзивному аспекті волонтерства, демонструючи як волонтерські ініціативи впливають на соціальну інтеграцію людей з інвалідністю в умовах війни (Щерба, 2024).

Однак, незважаючи на значний обсяг наявних досліджень, питання взаємодії волонтерського сектору з державними структурами у контексті надання соціальних послуг потребує подальшого аналізу. Особливо актуальним залишається дослідження механізмів координації та інтеграції зусиль волонтерів з офіційними органами соціального захисту для ефективного реагування на потреби населення у кризових умовах. Також важливим є визначення критеріїв ефективності та оцінки впливу волонтерських ініціатив на загальну систему соціального забезпечення в умовах воєнного стану, що вимагає комплексного підходу та глибокого розуміння специфіки соціальних процесів в країні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні значення волонтерської складової для соціального забезпечення в кризових умовах шляхом комплексного дослідження ролі волонтерських ініціатив у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабний збройний конфлікт, розпочатий російською стороною проти України, кардинально змінив життєві обставини мільйонів осіб. Згідно з даними Міжнародної організації з питань міграції, до 2023 року кількість осіб, які залишили межі України, перевищила 6 мільйонів. Водночас, більше ніж 5 мільйонів людей стали внутрішньо переміщеними особами, будучи змушені шукати притулок у більш безпечних регіонах країни. За звітами Моніторингової місії ООН із прав людини в Україні, внаслідок агресії протягом двох років загинула або отримала поранення понад 31 тисяча цивільних осіб, при цьому реальні цифри можуть бути значно вищими.

Військові дії поглибили проблеми багатьох соціальних груп, зокрема жінок з інвалідністю,

які опинились перед обличчям не тільки безперервних обстрілів та ризику опинитися на окупованій території, але й перед додатковими викликами, як наприклад, гендерно зумовлене насильство. Особливо гостро стоїть питання доступності до найнеобхідніших життєвих ресурсів для людей з обмеженими можливостями, включно з безпечними укриттями, пунктами роздачі гуманітарної допомоги, транспортом для евакуації, а також до лікарських засобів та технічних пристроїв реабілітації.

В умовах воєнного стану, введеного з метою захисту держави та її громадян, органи місцевого самоврядування і соціальні служби вимушені швидко реагувати на зростаючі потреби населення у соціальних послугах. Методичні рекомендації Міністерства соціальної політики акцентують на важливості організації екстреного надання соціальних послуг, особливо коли традиційні механізми стають недостатніми чи неефективними (Данилюк, 2023).

Однією з ключових ініціатив є залучення волонтерів, які виступають незамінним ресурсом у виявленні та наданні допомоги особам у складних життєвих обставинах. Волонтерська участь не тільки сприяє розширенню охоплення допомоги, але й вносить значний вклад у координацію евакуаційних заходів, розподіл гуманітарної допомоги, а також підтримку в умовах розміщення внутрішньо переміщених осіб.

Організація соціальних послуг у воєнний час передбачає також адаптацію до нагальних потреб, зокрема шляхом спрощення критеріїв роботи соціальних служб. Це включає можливість залучення до надання допомоги осіб, які не мають відповідних професійних документів, але мають бажання та можливість допомагати. Враховуючи критичну роль соціальних послуг в цей період, важливим є також розроблення нових форм співпраці між державними установами, місцевим самоврядуванням та громадським сектором, зокрема волонтерськими організаціями, що забезпечують ефективну відповідь на соціальні виклики, спричинені війною. Інтеграція

зусиль волонтерів та соціальних служб стає ключовим елементом у побудові ефективної системи соціальної підтримки в умовах війни, що дозволяє не лише забезпечити невідкладну допомогу тим, хто її потребує, але й сприяє формуванню стійкості та відновленню соціальної сфери країни.

У контексті військових дій, які змінили умови життя в Україні, набуває особливої актуальності роль волонтерських організацій у наданні соціальних послуг. Закон України № 4607 «Про соціальні послуги», ухвалений 17 січня 2019 року, встановлює основні організаційні та правові засади для надання таких послуг. Соціальні послуги, згідно із Законом, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їхніх негативних наслідків для осіб або сімей, які перебувають у них. Волонтерську діяльність в Україні регламентують закони «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та закон про зміни до Податкового кодексу для сприяння волонтерству в умовах війни. Закон «Про волонтерську діяльність» від 2011 року встановлює основу для волонтерства, визначаючи права, обов'язки та правовий статус волонтерів та організацій.

Умови повномасштабної війни в Україні потребують від соціальних служб вибудовування якісно нової системи надання соціальних послуг, де значну роль приділено міжсекторній взаємодії. Волонтерські та благодійні організації, а також бізнес, активно долучаються до надання соціальної допомоги, зазвичай маючи спеціалізацію в її наданні, включаючи гуманітарну, фінансову, психологічну допомогу, а також облаштування прихистків (Нечипорук Н. 2022).

Прикладами ефективною міжсекторної взаємодії є робота мультидисциплінарних мобільних команд, створених МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) за

підтримки Міністерства соціальної політики України. Команди надають першу психологічну допомогу, юридичне консультування, соціальну підтримку та медичну допомогу, а також розподіляють гуманітарні набори. Також прикладами є: волонтерська платформа – «Взаємодія», портал Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» – «ГУРТ», проєкт «СПІЛЬНО». Проєкт «Промоція соціальної згуртованості у громадах та посилення демократичних цінностей», започаткований Громадянською мережею ОПОРА, є прикладом співпраці державних соціальних служб та громадськості (Нечипорук, 2022, с. 71–72).

Волонтерські організації беруть на себе значну роль у наданні необхідної підтримки, особливо для внутрішньо переміщених осіб і тих, хто перебуває в зонах ведення бойових дій. Практика показує, що співпраця волонтерських організацій з державними соціальними службами сприяє створенню ефективнішої системи соціальної допомоги. Це дозволяє не тільки зменшити навантаження на державні установи, а й значно розширити спектр послуг, що надаються.

Окремо варто відзначити важливість партнерських програм та проєктів, які реалізуються за участі волонтерських організацій, державних соціальних служб, представників бізнесу та міжнародних донорів. Такі проєкти спрямовані на комплексне вирішення проблем, з якими стикаються постраждалі від війни, включаючи забезпечення житлом, матеріальною підтримкою, медичною допомогою та психологічною реабілітацією.

Аналіз досліджень свідчить про високу ефективність міжсекторальної взаємодії, що базується на принципах взаємної довіри, відповідальності та спільної мети. Ця взаємодія дозволяє максимально швидко та ефективно реагувати на потреби постраждалих, а також розвивати інноваційні підходи до надання допомоги (Нечипорук, 2022, с. 72–73).

У період збройного конфлікту на території України з 24 лютого 2022 року ініціатива Волонтерської Платформи, розроблена за підтримки Української Волонтерської Служби, ЮНІСЕФ та компанії SoftServe, відіграла

значну роль у координації волонтерських зусиль. За даними платформи, кількість зареєстрованих користувачів та організацій значно зросла, забезпечивши мобілізацію ресурсів для відповіді на потреби цивільного населення в умовах воєнного стану.

У контексті вивчення впливу волонтерської діяльності на надання соціальних послуг в умовах воєнного стану в Україні, особливе місце займає молодіжне волонтерство. Останнє дослідження *«Молодіжне волонтерство в Україні»*, проведене в липні 2022 року, надає емпіричний матеріал, який дозволяє зрозуміти тенденції, мотиви, бар'єри та перспективи волонтерської діяльності серед української молоді в умовах воєнного конфлікту.

Згідно з дослідженням, волонтерство для української молоді переважно визначається як допомога тим, хто цього потребує, та як відповідь на гострі соціальні проблеми. Волонтерська діяльність сприймається не лише як акт альтруїзму, але й як можливість для самореалізації, освітнього та професійного розвитку. Мотивація молодих людей до волонтерства ґрунтується на патріотизмі, бажанні внести вклад у перемогу України та почутті єдності зі спільнотою. Однак існують і певні бар'єри, серед яких важливе місце займають об'єктивні та суб'єктивні чинники, такі як брак часу, фінансові обмеження та відсутність віри в себе, а також інформаційні бар'єри та брак довіри до організацій.

Масштабність та мотивованість волонтерської діяльності значно зростають, а молодь демонструє високу готовність до мобілізації навколо спільної мети – перемоги в війні. Понад 50% молодих волонтерів залучені до роботи волонтерських організацій, вважаючи таку форму діяльності більш ефективною у вирішенні масштабних завдань та сталою в умовах кризи. Водночас, молодь активно пишається волонтерством в Україні, розглядаючи його як важливий фактор консолідації суспільства та демонстрації здатності до самоорганізації.

Перспективи волонтерства в Україні, за результатами дослідження, виглядають

обнадійливо, передбачаючи зростання частки професійних волонтерів та зосередження зусиль на відновленні країни після завершення війни. Молодіжне волонтерство, що розвивається під час воєнного стану, може слугувати фундаментом для подальшої систематичної відбудови соціальної сфери, економіки та інфраструктури України.

Однак залишається важливим питання інформування молоді про можливості та напрямки волонтерської діяльності, особливо у сфері соціальних послуг. Потребує уваги й розробка стратегій залучення молоді до волонтерства, що передбачають подолання існуючих бар'єрів та стимулювання активної участі.

В контексті надання соціальних послуг, результати дослідження підкреслюють необхідність зміцнення співпраці між державними установами, недержавними організаціями та волонтерськими ініціативами. Така співпраця має сприяти створенню ефективної системи соціального забезпечення, здатної адаптуватися до викликів воєнного та післявоєнного часу, інтегруючи волонтерську діяльність як невід'ємну частину соціальної роботи.

Активність волонтерських організацій в Україні після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року зазнала значних змін порівняно з 2014–2015 роками, адаптуючись до нових викликів та потреб. Волонтерські організації нині спеціалізуються на допомозі конкретним підрозділам збройних сил, фокусуючись на певних видах допомоги, таких як військово обладнання, продукти харчування, одяг тощо. Фінансування волонтерських ініціатив стало мозаїчним, з використанням краудфандингу, благодійних внесків від бізнесу та міжнародної грантової підтримки (Гриньків, 2024). Внаслідок зростаючої громадянської активності, значна частина населення України долучилася до благодійності та волонтерської діяльності, що демонструє їхню готовність допомагати та підтримувати військових і постраждалих від війни. Волонтерські організації тепер виконують функції, аналогічні до маркетингових та логістичних

компаній, вивчаючи потреби фронту, забезпечуючи ефективний збір коштів та здійснюючи постачання необхідних ресурсів.

У відповідь на воєнні дії в Україні, волонтерський рух виявив себе як невід'ємний елемент у наданні критично важливих послуг, зокрема через розвиток логістичних зв'язків для адресної допомоги постраждалим. Автоволонтерство, зокрема, зіграло ключову роль у безпечному перевезенні цивільних осіб з зони бойових дій, демонструючи значну ініціативність та обізнаність волонтерів у плануванні маршрутів евакуації. Налагоджена співпраця між українськими благодійними фондами, міжнародними організаціями, та державними установами сприяла ефективному постачанню та розподілу гуманітарної допомоги, з надходженням понад 3,9 тис. тонн допомоги від початку 2022 року. Оперативне реагування волонтерських угруповань та їх здатність до швидкої адаптації стали вирішальними у забезпеченні невідкладної підтримки в умовах надзвичайних викликів, підкреслюючи значення волонтерської діяльності як фундаментальної основи громадянської солідарності та взаємодопомоги (Головко, 2023).

Волонтерська діяльність у воєнний період в Україні трансформувалася у важливий інструмент соціальної адаптації та інтеграції вимушено переміщених осіб, сприяючи не лише задоволенню їхніх первинних потреб, але й психологічній підтримці. Особливо важливим у цьому контексті виявився волонтерський туризм, який, згідно з дослідженнями, забезпечує ефективну інтеграцію переміщених осіб через залучення їх до культурного та громадського життя. Результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», свідчать, що понад 24% дорослого населення України змушені були змінити місце проживання з початком конфлікту, підкреслюючи високу потребу в програмах соціальної підтримки. Враховуючи цю динаміку, волонтерський туризм виступає не лише як засіб дозвілля, а як стратегічний інструмент для забезпечення соціальної адаптації та відновлення внутрішньо переміщених осіб,

відкриваючи нові можливості для їх взаємодії з приймаючими громадами (Кирилюк, 2023)

Волонтери, об'єднуючись у організації, стали незамінними у забезпеченні не тільки військових потреб, але й соціальних служб. Їх внесок охоплює широкий спектр діяльності, від забезпечення фронтових підрозділів медикаментами, одягом, обладнанням до організації збору та розподілу гуманітарної допомоги для ВПО та постраждалих від військових дій. Це й прагнення до активної участі та допомоги стимулюється громадянською активністю та патріотичними почуттями українців, які виявляють глибокий інтерес до долі своєї країни. Волонтерська діяльність стає не лише способом надання конкретної допомоги, а й формою громадської підтримки та солідарності в складний період.

Важливим аспектом є взаємодія волонтерських організацій з органами влади (Сірко, 2023), яка проявляється у співпраці із соціальними та психологічними проєктами для підтримки військовослужбовців і їхніх родин. Така співпраця допомагає в тиловому та безпосередньому забезпеченні бойових дій, включаючи постачання необхідних ресурсів військовим частинам і надання допомоги пораненим.

Зі збільшенням кількості ВПО і ветеранів, потреба у фізичній, психологічній та соціальній реабілітації стає дедалі актуальнішою. Волонтерські організації, виконуючи ці завдання, поступово переходять до виконання функцій соціального підприємництва, опираючись на фінансування міжнародних донорів та бюджети спільної участі. Розвиток таких організацій у тісній співпраці з державою демонструє ефективне виконання визначених соціальних функцій, що сприяє не лише наданню невідкладної допомоги, а й забезпеченню сталого розвитку соціальної підтримки в майбутньому.

В контексті цього процесу важливою є інтеграція волонтерської роботи з діяльністю державних соціальних служб, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до задоволення потреб ВПО та ветеранів. Волонтерські організації виступають як надійні партнери

у реалізації соціальних проєктів, забезпечуючи максимальну оперативність та гнучкість у відповіді на змінні обставини, що особливо важливо у воєнний час (Сірко, с. 37–38).

У контексті викликів, спричинених повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) набула особливої актуальності. Система соціальної підтримки, не була адаптована до обслуговування такої великої кількості осіб, що потребують допомоги, внаслідок чого виникла необхідність у значній реорганізації соціальних служб та розробці нових методологічних підходів.

Основними проблемами, з якими стикаються ВПО, є: забезпечення житлом, отримання соціальних виплат, доступ до медичних та соціальних послуг, працевлаштування, влаштування дітей до навчальних закладів, пошук роз'єднаних членів сім'ї. У вирішенні цих проблем активну роль відіграють не лише державні соціальні служби, а й волонтери, громадські та міжнародні організації. Попри значні обсяги допомоги, надані державними структурами, значна частина невідкладної підтримки ВПО була забезпечена завдяки незліченним волонтерським ініціативам та недержавним організаціям, які оперативно реагували на потреби людей, змушених залишити свої домівки через воєнні дії.

Основними напрямками волонтерської допомоги стали: забезпечення ВПО продовольчими наборами, засобами гігієни, медикаментами; організація тимчасового житла для переміщених осіб; допомога у відновленні документації, що була втрачена під час переміщення; консультування з питань отримання соціальних виплат та інших видів державної підтримки. Крім того, волонтерські організації активно займалися наданням психологічної підтримки ВПО, що є критично важливим для подолання травм, спричинених воєнними діями та примусовою міграцією.

Важливим аспектом роботи волонтерів є взаємодія з місцевими громадами та органами влади для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем ВПО. Це включає не тільки надання невідкладної

допомоги, але й роботу над довгостроковими програмами соціальної інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Волонтерська діяльність у реабілітаційних центрах для дітей з інвалідністю відіграє ключову роль у забезпеченні комплексної підтримки цієї категорії осіб, яка потребує постійної уваги та допомоги. Добровільна праця волонтерів надає значний внесок у покращення якості життя цих дітей, пропонує широкий спектр послуг та підтримки. Варто зазначити, що люди з порушеннями психофізичного розвитку (ППФР) потребують комплексної підтримки, що включає не лише допомогу родичів та опікунів, а й професійний супровід фахівців. Важливу роль у цьому процесі відіграють волонтери, чия діяльність в центрах реабілітації для дітей і молоді з інвалідністю є незамінною (Бачинська, 2023).

Серед основних форм волонтерської допомоги варто виділити соціальну підтримку та супровід, що охоплює допомогу у побутових питаннях і доланні життєвих складнощів, сприяючи адаптації дітей до нових умов життя. Освітня складова, яка включає викладання, консультування та проведення різноманітних тренінгів, спрямована на розвиток навичок та компетенцій, відіграє важливу роль у формуванні особистості та соціальних навичок дітей та молоді з інвалідністю. Культурна та дозвіллева діяльність через організацію культурних заходів, фестивалів та конференцій сприяє інтеграції цих осіб у суспільство, розкриваючи їхні творчі здібності. Важливим аспектом є також гуманітарна допомога, зокрема розподіл харчів, одягу та медикаментів, що надзвичайно важливо для подолання наслідків кризових ситуацій. Окрім того, дистанційна допомога у формі онлайн-волонтерства відкриває нові можливості для надання психологічної, педагогічної та соціальної підтримки, забезпечуючи доступ до широкого спектру послуг без обмежень у просторі (Бачинська, 2023).

У контексті нашої статті, важливо висвітлити як у воєнний час в Україні волонтерська активність набуває нового значення, зокрема

через призму інклюзивності. Історія Тетяни Ковальчук (Щерба, 2024), жінки з інвалідністю, яка активно залучена до волонтерської діяльності, підкреслює цю тему. Навіть перебуваючи за кордоном, Тетяна продовжувала волонтерити, співпрацюючи з громадською організацією Fight For Right, демонструючи значний приклад інклюзивного волонтерства. Її надія на повернення до Києва та бажання допомагати іншим людям з інвалідністю, які постраждали від війни, підкреслюють важливість доступності волонтерської допомоги для всіх категорій населення. Історія Алли Гінкул (Щерба, 2024), яка вирішила залишитися у своєму місті та допомагати іншим, наголошує на важливості локального волонтерства в умовах воєнного стану. Вона, разом з групою однодумців «Нам не байдуже», організувала збір допомоги для людей з інвалідністю, забезпечуючи їх ліками, продуктами, та необхідною гуманітарною підтримкою. Їхні зусилля підкреслюють інклюзивність волонтерського руху, де кожен може зробити внесок, незважаючи на особисті обмеження.

Такі приклади інклюзивного волонтерства під час війни в Україні демонструють, що волонтерська допомога не має бар'єрів. Вони підкреслюють необхідність суспільної підтримки та адаптації інфраструктури до потреб усіх громадян, зокрема людей з інвалідністю. Таке волонтерство сприяє інтеграції осіб з особливими потребами в суспільство, розвиває їхні здібності до самостійного вирішення завдань та зміцнює соціальні зв'язки. В контексті воєнних умов, ця діяльність набуває особливої ваги, вирішуючи важливі соціальні проблеми, такі як реабілітація осіб з порушеннями психофізичного розвитку та їх повноцінна соціальна адаптація. Цей напрям волонтерства підкреслює важливість взаємодопомоги та залучення кожного члена

суспільства до активної участі в житті країни, зокрема у часи кризи та війни (Боряк, 2023).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши роль волонтерських ініціатив у контексті надання соціальних послуг в Україні під час воєнного стану, стає зрозумілим що аналіз сучасних викликів та реалій відкриває безпрецедентну актуальність та значення волонтерства як важливого ресурсу для підтримки вразливих верств населення, які зазнали впливу воєнних дій. Зусилля волонтерів відіграють ключову роль у заповненні прогалин системи соціального забезпечення, демонструючи високу ефективність, гнучкість та оперативність у реагуванні на нагальні потреби суспільства.

Залучення громадянського суспільства до вирішення соціальних проблем, зокрема через волонтерську діяльність, виявилось не лише відповіддю на кризові ситуації, а й ефективним засобом підтримки соціальної інтеграції, психологічної реабілітації, та зміцнення соціальної єдності. Водночас, дослідження підкреслило важливість розробки та впровадження механізмів ефективної взаємодії між волонтерським сектором, державними установами та міжнародними організаціями з метою створення сталої, гнучкої системи соціального забезпечення.

У перспективі, основою для подальшого розвитку соціальної сфери має стати інтеграція зусиль всіх учасників соціального забезпечення, використання інноваційних підходів та практик, здобутих внаслідок воєнного досвіду. Важливим аспектом залишається подальше вивчення та оцінка впливу волонтерських ініціатив на рівень соціального захисту в Україні, а також розроблення політик, які сприятимуть залученню більшої кількості волонтерів та ресурсів для вирішення соціальних проблем.

Література

1. Бачинська М. В. Інституційне забезпечення соціальної сфери України в умовах війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Т.2, № 19. С. 263–271. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.263-271>.
2. Нечипорук Н. Міжсекторна взаємодія у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 4. С. 65–73. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.4.06>.

3. Головка Л. В., Головка Т. В. Логістика як вагомий фактор надання волонтерських послуг в умовах воєнного стану. *Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення* : Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (25–26 травня 2023 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 310–312.

4. Щерба Д. Два роки поспіль «24 лютого»: жінки з інвалідністю про досвід війни, волонтерство, гендерну рівність та інклюзивність. *Зміна : веб-сайт*. URL: <https://zmina.info/articles/dva-roky-pospil-24-lyutogo-zhinky-z-invalidnistyu-pro-dosvid-vijny-volonterstvo-gendernu-rivnist-ta-inklyuzyvnist/> (дата звернення: 20.03.2024).

5. Данилюк О., Олексієнко Л., Підлипна Р. Організація соціальних послуг в умовах війни. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 1 (81). С. 150–155.

6. Гриньків А. Роль соціального аудиту в реалізації сталих бізнес-практик. *Бізнес-моделі для сталого розвитку: виклики та цифрова трансформація* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 лютого 2024 р). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2024. С. 185–186.

7. Кирилюк І., Чвертко Л. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. 2023. № 1(23). С. 80–91. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362)

8. Сірко В., Боксгорн А. Взаємодія волонтерських організацій з органами влади під час воєнного стану в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2023. № 4(43). С. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2023.4.03>

9. Боряк О. Інклюзивне волонтерство в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. 2023. Спецвипуск. С. 14–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2023.spec.3>

References

1. Vachynska, M. V. (2023). Instytutsiine zabezpechennia sotsialnoi sfery Ukrainy v umovakh viiny [Institutional provision of the social sphere of Ukraine in war conditions]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the regional economy development*, 2(19), 263–271. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.263-271> [in Ukrainian].

2. Nechyporuk, N. (2022). Mizhsektorna vzaiemodiia u nadanni sotsialnykh posluh v umovakh viiny [Intersectoral interaction in the provision of social services in war conditions]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy – Theory and practice of managing social systems*, 4, 65–73. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.4.06> [in Ukrainian].

3. Holovko, L. V., & Holovko, T. V. (2023). Lohistyka yak vahomyi faktor nadання volonterskykh posluh v umovakh viinnoho stanu [Logistics as a significant factor in providing volunteer services in a state of war]. *Vidnovlennia Ukrainy ta yii rehioniv v konteksti hlobalnykh trendiv: upravlinnia, administruvannia ta zabezpechennia – Recovery of Ukraine and its regions in the context of global trends: management, administration, and provision*. (pp. 310–312). Zaporizhzhia: NU “Zaporizka politekhnika” [in Ukrainian].

4. Shcherba, D. (2024). Dva roky pospil “24 liutoho”: zhynny z invalidnistiu pro dosvid viiny, volontersvo, hendernu rivnist ta inklyuzyvnist [Two years in a row “February 24”: Women with disabilities about the experience of war, volunteering, gender equality, and inclusiveness]. *Zmina: veb-sait*. Retrieved March 20, 2024, from <https://zmina.info/articles/dva-roky-pospil-24-lyutogo-zhinky-z-invalidnistyu-pro-dosvid-vijny-volonterstvo-gendernu-rivnist-ta-inklyuzyvnist/> [in Ukrainian].

5. Danyliuk, O., Oleksiienko, L., & Pidlypna, R. (2023). Orhanizatsiia sotsialnykh posluh v umovakh viiny [Organization of social services in war conditions]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific view: economics and management*, 1(81), 150–155 [in Ukrainian].

6. Hrynkiv, A. (2024). Rol sotsialnoho audytu v realizatsii stalykh biznes-praktyk [The role of social audit in the implementation of sustainable business practices]. In *Biznes-modeli dlia staloho rozvytku: vyklyky ta tsyfrova transformatsiia – Business models for sustainable development: challenges and digital transformation*. (pp. 185–186). Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina [in Ukrainian].

7. Kyryliuk, I., & Chvertko, L. (2023). Volonterskyi turyzm yak instrument sotsialnoi intehratsii vymusheno peremishchenykh osib pid chas rosiiskoho viiskovoho vtorhnennia [Volunteer tourism as a tool for social integration of internally displaced persons during the Russian military invasion]. *Economies' Horizons*, 1(23), 80–91. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362) [in Ukrainian].

8. Sirko, V., & Boksgorn, A. (2023). Vzaiemodiia volonterskykh orhanizatsii z orhanamy vlady pid chas viinnoho stanu v Ukraini [Interaction of volunteer organizations with government bodies during the martial law in

Ukraine]. *Administratyvne pravo i protses – Administrative law and process*, 4(43), 32–40. DOI: <https://doi.org/10.17721/2227-796X.2023.4.03> [in Ukrainian].

9. Boriak, O. (2023). Inkluzyvne volunteersvo v Ukraini: realii ta perspektyvy [Inclusive volunteering in Ukraine: realities and prospects]. *Inclusion and Diversity*, Special Issue, 14–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2023.spec.3> [in Ukrainian].

Гриньків А. П., Петрунчак Д. В. Волонтерська складова у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану

У статті аналізується значення волонтерських ініціатив у наданні соціальних послуг населенню України у надзвичайних умовах, спричинених повномасштабною військовою агресією. Виокремлено актуальність та непереоцінену значимість волонтерського руху як незамінного ресурсу для ефективної підтримки та допомоги вразливим категоріям населення, які опинилися під впливом воєнних дій. Особливу увагу приділено комплексному висвітленню особливостей функціонування та взаємодії волонтерських організацій з державними інституціями та міжнародними гуманітарними організаціями, що сприяє забезпеченню невідкладної та ефективної реакції на нагальні потреби суспільства. Дослідження акцентує на важливості інклюзивності волонтерських ініціатив, демонструючи як участь осіб з обмеженими можливостями, внутрішньо переміщених осіб та інших соціально вразливих груп у волонтерській діяльності сприяє їх соціальній інтеграції та психологічній реабілітації. Висвітлюються приклади ефективної міжсекторної взаємодії, що базується на принципах взаємної довіри, відповідальності та спільної мети, дозволяючи максимально швидко та ефективно реагувати на потреби постраждалих. Окреслені перспективи подальшого розвитку соціальної сфери на основі інтеграції зусиль усіх учасників соціального забезпечення, використання інноваційних підходів та практик, здобутих унаслідок воєнного досвіду. Підкреслено необхідність розробки та впровадження нових політик, спрямованих на залучення більшої кількості волонтерів та ресурсів для вирішення комплексу соціальних проблем. Важливість дослідження полягає у висвітленні ролі волонтерства як стратегічного ресурсу в підтримці стійкості та адаптації суспільства до викликів воєнного часу.

Ключові слова: волонтерство, соціальні послуги, воєнний стан, соціальне забезпечення, соціальна інтеграція, інклюзивність, міжсекторна взаємодія.

Hrynkiv A. P., Petrunchak D. V. The Volunteer Component in Providing Social Services in Conditions of Martial Law

The article examines the significance of volunteer initiatives in providing social services to the population of Ukraine under extraordinary conditions caused by full-scale military aggression. The relevance and invaluable importance of the volunteer movement as an indispensable resource for effective support and assistance to vulnerable population categories affected by the war are highlighted. Special attention is given to a comprehensive review of the functioning and interaction of volunteer organizations with state institutions and international humanitarian organizations, which facilitates prompt and effective response to the urgent needs of society. The study emphasizes the importance of inclusivity in volunteer initiatives, demonstrating how the participation of persons with disabilities, internally displaced persons, and other socially vulnerable groups in volunteer activities contributes to their social integration and psychological rehabilitation. Examples of effective cross-sectoral cooperation based on principles of mutual trust, responsibility, and common goal, allowing for quick and efficient response to the needs of the affected, are illuminated. Outlined are the prospects for further development of the social sphere based on the integration of efforts of all participants in social provisioning, the use of innovative approaches and practices gained as a result of the war experience. The necessity of developing and implementing new policies aimed at attracting more volunteers and resources to address a complex of social problems is underlined. The importance of the research lies in highlighting the role of volunteering as a strategic resource in supporting the resilience and adaptation of society to the challenges of wartime.

Key words: volunteering, social services, martial law, social provisioning, social integration, inclusivity, cross-sectoral cooperation.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 364-322-057.875:341.31

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-21-27

Жуков Віктор Іванович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

v.zhukov@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0007-4368-6259>

Котелевець Анастасія Михайлівна,

викладачка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 231 «Соціальна робота»,

факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти,

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

a.kotelevets.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0177-0440>

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Постановка проблеми. Волонтерська діяльність є невід’ємною частиною життя українського суспільства. Студенти як активна соціальна група, що однією з перших реагує на події та виклики, які відбуваються в суспільстві та державі, традиційно є залученою до волонтерського руху. Підтвердженням цієї тези була реакція студентської молоді на події 2014 року та повномасштабне вторгнення 2022 року. З початку активних військових дій саме студентськими волонтерськими групами було організовано безліч ініціатив, що допомагають як військовослужбовцям так і вимушено переміщеним особам та усім, хто постраждав від російської агресії. Заклади вищої освіти, як інституції, не стоять осторонь викликів сьогодення – вони не тільки сприяють та заохочують волонтерську діяльність студентів, а нерідко саме адміністрація закладу ініціює певні волонтерські акції, завдяки яким студенти можуть почати свій шлях волонтера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Чинники, що безпосередньо спонукають особистість долучатися до волонтерської діяльності та важливість залучення студентів до неї досліджували: Е. Балашов, О. Безпалько, К. Беспалова, З. Бондаренко, Н. Вайнілович, А. Капська, О. Карпенко, Л. Спіцина та ін.

Волонтерську діяльність в умовах воєнного стану вивчали: Р. Вайнола, Т. Лях, Т. Спіріна, О. Кулініченко. Особливості волонтерської діяльності з початку 2014 року досліджували Л. Питльована та С. Троян. Підтримку сімей учасників антитерористичної операції недержавними організаціями досліджувала та роботу з внутрішньо переміщеними особами вивчали А. Дуля та В. Лютий (2023). Волонтерську діяльність в територіальних громадах, прилеглих до району операції Об’єднаних сил описувала Я. Мартинюк. Соціальну підтримку учасниць бойових дій в умовах територіальної громади вивчала М. Лехолетова, Т. Лях, О. Файдюк (2022). Інформаційний аспект російсько-української війни досліджували Є. Заболотний та К. Мелекесцев.

Мета статті: дослідити особливості волонтерської діяльності студентів закладу вищої освіти в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Питання сутності студентського волонтерства під час війни в Україні, як форми прояву соціальної активності є актуальним та таким, що потребує аналізу та вивчення. Щоб надати відповідь на це питання, слід проаналізувати, за допомогою структурно-функціонального підходу (Гавриленко, 2000) змістовну специфіку діяльності студента закладу вищої освіти.

Основною діяльністю студентів є навчальна діяльність, під час якої отримуються знання та формуються специфічні вміння та навички за обраним фахом. Вважається, що ця діяльність мотивована, базується на відповідних цінностях, має систематичне змістовне наповнення, відповідну мету, завдання та засоби досягнення. Навчальна діяльність студентів відбувається в умовах спеціально створеного академічного середовища, що має власні норми і правила. Поряд з отриманням професійних знань формується світогляд, критичне мислення та інші якості студента. Можливість займатись науковою діяльністю, відвідування бібліотек, гуртків, спортивних секцій, активне спілкування у студентському середовищі, тощо створює додаткові можливості для соціалізації. Студенти, що проявляють активну життєву позицію та долучаються до волонтерського руху в університеті мають кращі перспективи працевлаштування та кар'єрного зростання, після закінчення навчання, на відміну від молоді, що не здобуває вищу освіту. Однак молодь, що не навчається у закладі вищої освіти, частіше зосереджена на роботі, професійній діяльності чи перебуває у пошуку свого професійного шляху та розвитку і теж приймає участь у волонтерському русі.

О. Власова висловлює думку, що здобувачі вищої освіти не лише самі повинні бути активними, а й мають стати кваліфікованими фахівцями у своїй діяльності, а на це може вплинути розвиток соціальної активності в межах закладу вищої освіти. Соціальна

активність пов'язується із задоволенням соціальних потреб особистості студента, що мають безпосереднє соціальне значення, спонукають до ефективної комунікації та реалізуються через залучення до волонтерської діяльності. Розвиток соціальної активності пов'язаний із самореалізацією студента та базується на збагаченні внутрішніх ресурсів особистості (Власова, 2005, с. 88, с. 91). Т. Спіріна, підтверджує думку, що молодь виявляє зацікавленість у прояві себе в соціокультурній діяльності. Для молоді важливим є допомога в орієнтації як саме вони можуть себе проявити у своїй соціальній активності тут важливу роль відіграють як громадські організації так і заклади вищої освіти (Спіріна, 2005, с. 138–145).

На думку М. Васильєвої та М. Подберезького, в українських закладах вищої освіти вже існує система соціально-педагогічної роботи, що включає в себе чітку структуру, робота якої націлена на позитивний результат, а саме – залучення студентів до соціальної активності на різних рівнях (Васильєва & Подберезький, 2018, с. 44).

Аналіз літературних джерел і практичної діяльності волонтерів свідчить, що їх діяльність в Україні, до початку війни Росії з Україною була спрямована на задоволення потреб, які з тих чи інших причин не задовольняла держава і приватний сектор, розглянемо кілька напрямків:

- допомога і підтримка людей, які опинилися у складних життєвих обставинах – безпритульних, безробітних, малозабезпечених;
- організація дозвіллевих заходів (проведення виставок, концертів, майстер-класів);
- екологічне волонтерство – сприяння охороні навколишнього середовища;

Ці загальні напрямки визначали мотиваційні чинники, через які студенти ставали волонтерами у мирний час, це:

- задоволення первинної людської потреби – бажання, робити добро, зробити зміни на краще у житті інших людей;
- комунікації з іншими людьми, спілкування з однодумцями;
- бажання застосувати свої сили, таланти.

Повномасштабне вторгнення внесло корективи у життя кожного українця, не стала виключанням і волонтерська діяльність студентів. Розглянемо заклади вищої освіти, які одними з тих, що наразі активно долучають студентів до волонтерської діяльності, зокрема ті напрямки, що з'явилися у 2022 році. Нами було досліджено досвід трьох закладів вищої освіти у Києві, Львові та Запоріжжі. Результати аналізу напрямків волонтерських ініціатив представимо у вигляді таблиці 1.

Таким чином, напрямки волонтерської діяльності стали повністю сфокусованими на надання допомоги, що стала необхідною через військові дії, а студенти як створюють власні ініціативи так і мають можливість долучитись до ініціатив запропонованих закладом вищої освіти.

Результати проведеного теоретичного аналізу спонукали нас до проведення власного емпіричного дослідження для визначення напрямків діяльності студентів-волонтерів під час воєнного часу. Також нас зацікавило питання чи був початок військових дій 2014 та 2022 року точкою відліку для долучення до волонтерської діяльності студентів, тож у межах дисертаційного дослідження «Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності», що проводиться на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київського столичного університету

імені Бориса Грінченка, нами було проведене опитування 326 студентів закладів вищої освіти. У опитуванні взяли участь студенти різних спеціальностей наступних ЗВО: Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Міжрегіональної Академії управління персоналом, Державного торговельно-економічного університету, Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Національного університету «Львівська політехніка» та ін.

В контексті дослідження «Особливості волонтерської діяльності студентів закладів вищої освіти в умовах воєнного часу» було задане наступне питання респондентам «Який напрямок соціальної активності Ви обрали після початку повномасштабного вторгнення?» (рис. 1).

Найпопулярнішим напрямком виявився напрямок збору та переказу коштів на потреби Збройних сил України (ЗСУ) та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – 61% респондентів обрали цю відповідь. На другому місці – 33.7% – боротьба в інфопросторі – бан фейків та інших ресурсів, що

Таблиця 1

Напрямки волонтерської діяльності в умовах воєнного часу

Заклади вищої освіти	Напрямки волонтерської діяльності в умовах воєнного часу
Київський столичний університету імені Бориса Грінченка	Волонтерський проект «Університет Грінченка – Янголам-Охоронцям – Воїнам Збройних Сил України» – збір коштів для воїнів ЗСУ; залучення студентів до зборів гуманітарної допомоги деокупованим територіям; залучення до організації дозвіллевих заходів для дітей ВПО.
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР	У межах співпраці із громадськими організаціями надання волонтерської допомоги у зборі гуманітарної допомоги для ВПО з тимчасово окупованих територій; надання прихистку у штабі; проведення лекцій та тренінгів; надання онлайн-допомоги; студентський уряд організував збір коштів та направив їх на закриття нагальних потреб за запитами.
Національний університет «Львівська політехніка»	24 лютого 2022 року було створено студентський волонтерський штаб, що був визнаний на Національному конкурсі «Благодійна Україна – 2022» – посів третє місце у номінації «Молодіжні добротинні ініціативи». Волонтери штабу плетуть сітки, збирають гуманітарні вантажі для відправлення на передову, допомагають переселенцям, шийють спальники та елементи розгрузки. Також було організовано флешмоб «Сплети та передай маскувальну сітку на фронт» Наразі організовано благодійний збір «208 років – 208 тисяч» – кошти з якого підуть на допомогу військовим (випускникам закладу)

Напрямки волонтерської діяльності в умовах воєнного часу

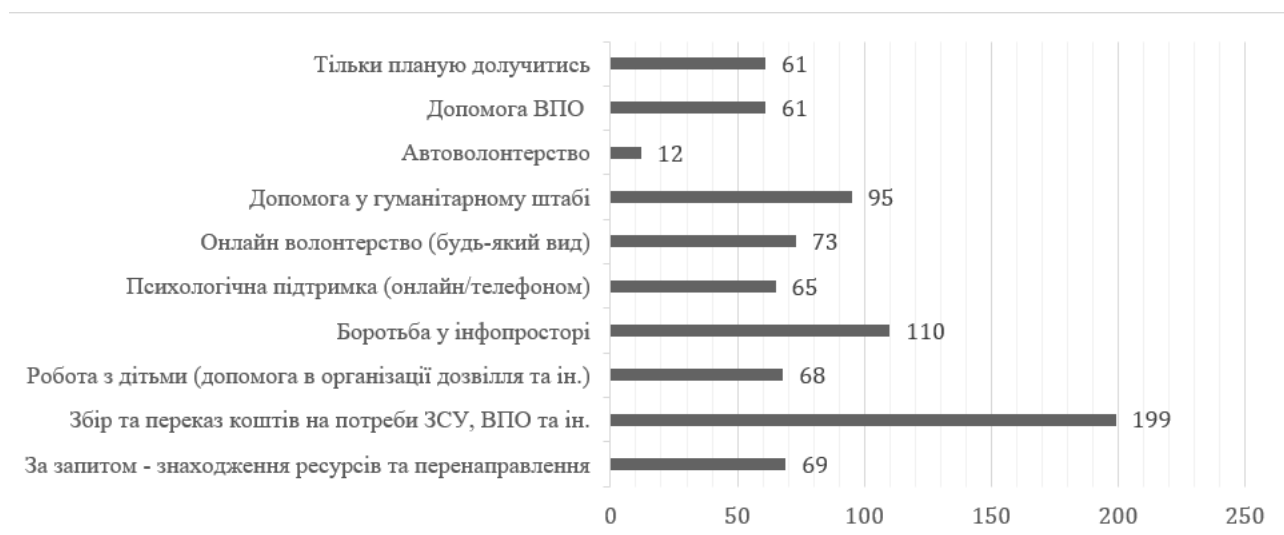

Рис. 1. Відповідь на питання «Який напрямок соціальної активності Ви обрали після початку повномасштабного вторгнення?»

Джерело: складено авторами самостійно

розпалюють ворожнечу. Третє місце посів пункт – допомога у гуманітарному штабі волонтерської організації або просто Вашої громади – 29.1%. У топ 5 також увійшли пункти: онлайн-волонтерство (будь-який вид онлайн-волонтерства) – 22.4% та майже однакову кількість відповідей набрали пункти – за запитом знаходження необхідних ресурсів та перенаправлення до потребуючих (від продуктів харчування до побутової техніки) – 21.2% та 20.9% – робота з дітьми (допомога в організації дозвілля та ін.), тож пропонуємо визначити їм 5-ту сходинку у найпопулярніших напрямках прояву соціальної активності, зокрема волонтерської діяльності. Психологічну підтримку (онлайн або у телефонному режимі) надавали – 19.9%. Однакову кількість відповідей – 18.7% здобули позиції: тільки планую долучатись та допомога внутрішньо переміщеним особам (пошук варіантів житла, роботи, речей першої необхідності та ін.).

Отже, волонтерство студентів під час повномасштабної війни в Україні стало формою прояву соціальної активності та взаємодопоміжки і солідарності в допомозі ЗСУ та цивільному населенню: збір, сортування та розповсюдження гуманітарної допомоги (продукти харчування, одяг, ліки тощо) для

потреб військових, постраждалого населення, внутрішньо переміщених осіб; поширення інформації, щодо безпеки, евакуації, гуманітарної допомоги; надання, в межах можливого, психологічної підтримки постраждалим; студенти-медики та ті, хто має досвід надання першої допомоги, долучаються до порятунку поранених, догляду за хворими та забезпечення медикаментами; організація благодійних акцій по збору коштів для підтримки ЗСУ, медичних закладів та допомоги цивільному населенню; виготовлення маскувальних сіток, допомога в ремонті військової техніки та обладнання; поширення достовірної інформації про ситуацію в Україні. Усі ці напрямки стали актуальними саме від час воєнного стану. Це також підтверджують наступні результати опитування.

Із 326 опитаних 267 респондентів зазначили, що брали участь у волонтерській діяльності, хоча б раз в житті (рис. 2). На питання «Коли Ви почали свій шлях волонтера?» відповіді розподілились наступним чином: більше половини студентів – 50.6% – зазначили, що почали займатись волонтерською діяльністю саме після початку повномасштабного вторгнення; 19.1% зазначили, що як тільки дізнались про таку можливість; 20.2% – вказали початком свого волонтерського шляху

Рис. 2. Відповідь на питання «Коли ви почали свій шлях волонтера?»

Джерело: складено авторами самостійно

2014 рік – після початку вторгнення та 10.1% – обрали варіант, як тільки прийшов в університет.

Таким чином, саме повномасштабне вторгнення для більшості студентів було тією точкою відліку, з якої вони почали свою волонтерську діяльність. Варто звернути увагу, що для 20%, з них, цією точкою став саме 2014 рік і це важливий показник, оскільки вік 81.6% усіх респондентів знаходиться у межах 17–24 років, тобто у 2014 році вони були дітьми. Вважаємо, що більшість тих, хто почав волонтерувати у 2014 році та є студентами наразі, на момент 2014 року були повнолітніми і прийняли своє свідоме рішення долучитись до волонтерської діяльності також під впливом військових подій.

Висновок. Особливістю волонтерської діяльності в умовах воєнного часу є загальна зміна вектору волонтерської діяльності.

Якщо у мирний час, студенти приділяли більше уваги дітям та літнім людям, малозабезпеченим та вразливим категоріям населення, то після вторгнення допомога стала більше орієнтованою на задоволення запитів військових та внутрішньо переміщених осіб. Інші вектори допомоги не зникли, проте акценти волонтерської допомоги та першочерговість змінилися у бік тих, хто постраждав внаслідок бойових дій тим чи іншим чином. Повномасштабне вторгнення та початок військових дій у 2014 році спонукало більшість студентів долучитись до волонтерської діяльності, при чому частина з них зробили це саме завдяки закладу вищої освіти, який створив умови для цього. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку бачимо дослідження особистісних мотивів щодо залучення студентів до волонтерської діяльності.

Література

1. Лютий В. П., Дуля А. В. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1. С. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7>.
2. Faidiuk O., Lekholetova M., Liakh T. Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society*. 2022. С. 178–190. DOI: <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13>.
3. Гавриленко І. М. Соціологія. Кн. 1. Соціальна статистика: Навч. посібник. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2000. 336 с.
4. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 308 с.

5. Спіріна Т. П. Соціокультурна діяльність, як засіб формування життєвих цінностей молоді у вільний від навчання час. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2005. Вип. 11. С. 138–145. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36013/1/T_SPIRINA_PPPSS_KSP&KO_IPSP.pdf.

6. Васильєва М. П., Подберезський М. К. Технології соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія II: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 24. Т. 1. С. 41–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%281%29_9.

References

1. Lyuty, V. P., & Dulya, A. V. (2023). Simi vnutrishno peremishchenykh osib z ditmy: potreby ta stratehii opanuvannya skladnymu obstavynamy [Families of internally displaced persons with children: needs and coping strategies in difficult circumstances]. *Vvichlyvist. Humanitas – Courtesy. Humanitas*, 1, 49–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7> [in Ukrainian].

2. Faidiuk, O. V., Lekholetova, M. M., & Liakh, T. L. (2022). Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society*. (pp. 178–190). DOI: <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13> [in English].

3. Havrylenko, I. M. (2000). *Sotsiologhiia*. Kn. 1. Sotsialna statyka [Sociology. Book 1. Social statics]. Kyiv: KNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

4. Vlasova, O. I. (2005). *Psikhologhiia sotsialnykh zdibnostei: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku* [Psychology of social skills: structure, dynamics, factors of development]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].

5. Spirina, T. P. (2005). Sotsiokulturna diialnist, yak zasib formuvannya zhyttievyykh tsinnostei molodi u vilnyi vid navchannia chas [Socio-cultural activity, which was formed for the young people of young people in high school]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika – Bulletin of the Precarpathian University. Pedagogy*, 11, 138–145. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36013/1/T_SPIRINA_PPPSS_KSP&KO_IPSP.pdf [in Ukrainian].

6. Vasylieva, M. P., & Podberезьskiy, M. K. (2018). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty zi studentskoiu moloddu [Technologies of socio-pedagogical work with students]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Series II: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika – Scientific Journal of Drahomanov Ukrainian State University. Series II: Social work. Social pedagogy*, 24(1), 41–48. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%281%29_9 [in Ukrainian].

Жуков В. І., Котелевець А. М. Особливості волонтерської діяльності студентів закладів вищої освіти в умовах воєнного часу

Студенти – активна соціальна група, що однією з перших реагує на події та виклики, що відбуваються в суспільстві. Повномасштабне вторгнення не було виключенням, саме студенти почали активно допомагати внутрішньо переміщеним особам та розгортати штаби допомоги на базі закладів вищої освіти. Було створено багато волонтерських груп, кожна з яких взяла певну ланку відповідальності – одні створюють маскувальні сітки, інші – готують їжу, треті – допомагають побудувати логістику та фізично супроводжують людей, що потребують допомоги. Заклади вищої освіти як інституція, що має не тільки передавати фахові знання, а й займається виховною роботою створили умови для даних активностей. Також університети самі ініціюють волонтерські акції та заходи і долучають студентів. Метою статті є дослідити особливості волонтерської діяльності студентів закладу вищої освіти в умовах воєнного часу.

Провівши опитування 326 студентів, нами було визначено, що найпопулярнішим напрямком виявився напрямок збору та переказу коштів на потреби Збройних сил України та внутрішньо переміщених осіб – 61%. 37.7% студентів зазначили, що після повномасштабного вторгнення обрали для себе напрям волонтерської діяльності – боротьбу у інфорпросторі (бан фейків та інших ресурсів, що розповсюджують ПСО), 29.1% зазначили, що допомагали у гуманітарному штабі волонтерської організації або громади. Не долучались до волонтерської діяльності, а тільки планують – 18.7%. В результаті опитування було підтверджено, що повномасштабне вторгнення та початок військових дій у 2014 році спонукали більшість студентів долучитись до волонтерської діяльності, при чому частина з них зробили це завдяки закладу вищої освіти, який створив умови для цього.

Ключові слова: соціальна активність, заклад вищої освіти, волонтерство, волонтерська діяльність.

Zhukov V. I., Kotelevets A. M. Specific features of volunteer activity of students of higher education institutions in wartime

Students are an active social group that is one of the first to respond to challenges occurring in society. A full-scale invasion was no exception, it was students who began to actively help internally displaced persons and deploy aid headquarters on the basis of higher education institutions. Many volunteer groups were created, each of which took a certain responsibility – some create camouflage nets, others prepare food, others help build logistics and physically accompany people in need of help. Higher education institutions, as organizations that not only impart professional knowledge but also engage in educational work, have created the conditions for these activities.

Universities also initiate volunteer actions and events themselves and involve students. The purpose of the article is to investigate the peculiarities of volunteering activities of students of a higher education institution in wartime conditions.

After conducting a survey of 326 students, we determined that the most popular direction turned out to be the direction of collecting and transferring funds for the needs of the Armed Forces of Ukraine and internally displaced persons – 61%. 37.7% of students noted that after the full-scale invasion, they chose the direction of volunteer activity – the fight in the information space (ban on fake news and other resources that spread disinformation), 29.1% noted that they helped in the humanitarian headquarters of a volunteer organization or community. 18.7% did not participate in volunteer activities, but only plan to do so. The survey confirmed that the full-scale invasion and the start of military actions in 2014 motivated most students to volunteer, some of them doing so thanks to the Universities that created the conditions for it.

Key words: social activity, higher education institution, volunteering, volunteer activity.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 37.015.42

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-28-35

Караман Олена Леонідівна,

доктор педагогічних наук, професор, ректор

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

karaman.olena.lnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>

Юрків Ярослава Ігорівна,

доктор педагогічних наук, професор,

проректор із науково-педагогічної роботи

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

yurkiv.yara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9890-7855>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Військова агресія Росії проти України, що розпочалася у 2014 році й у 2022 році переросла в повномасштабну війну, пандемія COVID-19, інші зовнішні та внутрішні виклики зумовили зниження загального рівня громадян України, підвищили ступінь їх вразливості в сукупності всіх складників здоров'я – соціального, фізичного, психічного, духовного. Найбільш трагічною жертвою сучасності стали діти, які не в змозі самотійно подолати негаразди зі своїм здоров'ям і потребують підтримки з боку суспільства, держави, фахівців різного профілю. Одним із найважливіших інститутів соціалізації дітей є школа, а одним із провідних напрямів діяльності нової української школи є формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей для підготовки до насиченого та продуктивного життя. Отже, формування здорового способу життя (ЗСЖ) учнів – надзвичайно актуальна проблема в умовах війни, постійних загроз здоров'ю молодого покоління й невизначеності.

Одним із складників здорового способу життя є психологічне здоров'я людини, що полягає у сформованості здатностей особистості до саморегуляції та емоційної стійкості

в напружених ситуаціях, керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційної і нервово-психічної напруги, релаксації, безконфліктної комунікації, знаходження виходу з будь-якої ситуації. Підлітковий вік є найбільш сензитивним до формування здорового способу життя, у тому числі і його психологічного складника. Тому завдання закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) – створювати умови для формування здорового способу життя і психологічного здоров'я у підлітків для виховання нового покоління українців, здатного для повоєнного відновлення та подальшого розвитку України.

Феномен здорового способу життя представлений у наукових працях вітчизняних учених, таких як: Н. Зимівець, С. Кондрачук, Б. Коротяєв, Є. Кучерган, О. Леонтьєва, О. Мондич, М. Носко, С. Омельченко, В. Оржеховська, Т. Самусь, Т. Спіріна, Н. Сущик та ін. Питання формування здорового способу життя підіймаються в контексті різнобічного виховання особистості: соціального (Н. Зимівець, Г. Лактіонова, Л. Суценко та ін.); фізичного (В. Бароненко, А. Лаптев, І. Карпова, О. Яременко та ін.); психологічного (К. Мілютіна, Н. Максимова, Є. Лісіна,

К. Ізард, Б. Додонов, В. Вілюнас, Н. Карпенко, Є. Новікова, Л. Берковіц, М. Осоріна, П. Якобсон та ін.); морального (О. Бойко, В. Лисицин, В. Оржеховська, Т. Спіріна та ін.). Залучення підлітків до здорового способу життя досліджують у своїх працях сучасні вчені О. Вакуленко, О. Жабокрицька, С. Лапаєнко та ін. Уявлення про особливості підліткового та юнацького віку в контексті проблеми, що вивчається, надають публікації психологів (Р. Берн, Д. Колесов, І. Кон, І. Кулагіна, І. Мягков, Ф. Райс та ін.).

Незважаючи на значний доробок вітчизняних і зарубіжних науковців із проблеми здорового способу життя, спеціальних досліджень, які б розкривали теоретичні, експериментальні й методичні засади формування ЗСЖ, зокрема його психологічного складника, в умовах війни, загроз і невизначеності, на сьогодні майже не існує.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження формування здорового способу життя (психологічного здоров'я) підлітків у закладі загальної середньої освіти.

Попри велику увагу, що приділяють науковці здоров'ю, це поняття з давніх пір не мало конкретного наукового визначення. І на сьогодні існують різні підходи щодо його трактування. Більшість авторів, філософів,

медиків, психологів, педагогів у визначенні цього явища згодні один з одним лише в тому, що зараз відсутнє єдине, загальноприйняте, науково обґрунтоване поняття «здоров'я індивіда».

Попри те що дискусія щодо визначення поняття ще триває, важливим є визнання того, що здоров'я людини не зводиться до фізичного стану, а передбачає психоемоційну рівноваженість, духовне та соціальне здоров'я.

Так, у преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) вказано, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя (Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я ВООЗ). Як наголошує В. Оржеховська, за Національною програмою «Діти України» визначено чотири аспекти здоров'я: фізичне, психологічне, духовне і соціальне (Оржеховська В. М., 2011).

Усі аспекти здоров'я людини мають розглядатися у взаємозв'язку. Якщо взяти до уваги, що психологічне – це емоційне й інтелектуальне, то отримаємо п'ятивимірну модель здоров'я (рис. 1). Кожен із п'яти вимірів є важливим для загального благополуччя людини (Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я ВООЗ).

Рис. 1. Модель здоров'я

Так, до основних чинників, що впливають на фізичне здоров'я, належать: система харчування, дихання, фізичних навантажень, загартування, гігієнічні процедури.

На психічне здоров'я насамперед впливають система ставлення людини до себе, інших людей, життя загалом; її життєві цілі та цінності, особистісні особливості.

Соціальне здоров'я людини залежить від відповідності особистого і професійного самовизначення, задоволеності сімейним і соціальним статусом, гнучкості життєвих стратегій та їх відповідності соціокультурній ситуації (економічним, соціальним і психологічним умовам).

І, нарешті, на духовне здоров'я, що є призначенням життя, впливає висока моральність, свідомість і наповненість життя, творчі стосунки та гармонія із собою і навколишнім світом. Разом із тим автор підкреслює, що розгляд цих чинників як таких, що окремо впливають на кожную складову здоров'я, досить умовний, оскільки всі вони перебувають у тісному взаємозв'язку.

Сучасні дослідження трактують здоровий спосіб життя як форми повсякденного життя, що відповідають гігієнічним правилам, розвивають адаптивні можливості організму, сприяють успішному відновленню, підтримці й розвитку його резервних можливостей, повноцінному використанню соціально-психологічних функцій.

Отже, здоровий спосіб життя визначається як сукупність форм і способів повсякденного культурного життя особистості, яке ґрунтується на моральних нормах, цінностях і практичній діяльності, спрямованій на зміцнення адаптивних можливостей організму. У такому підході особистість учня постає не тільки як об'єкт зовнішніх зусиль учителя, а і як суб'єкт активної діяльності щодо засвоєння норм загальнолюдської культури, а здоровий спосіб життя – це рівень, якість, стиль та уклад життя.

Стан здоров'я людини безпосередньо залежить від рівня усвідомлення особистістю власної відповідальності за своє здоров'я, налаштованості на його зміцнення

та збереження. Важливим показником, що дає змогу оцінити відповідальність особи за стан власного здоров'я, є самооцінка або суб'єктивне оцінювання самопочуття самою людиною. Це означає, що розвиток учня та його здоров'я є процесом динамічним і тією категорією, що керується, тобто на нього можливо цілеспрямовано впливати та досягати певного ефекту.

На підставі теоретичних узагальнень і виявлення актуальності й необхідності вирішення проблеми формування здорового способу життя підлітків (психологічний аспект) нами було здійснено діагностику рівнів сформованості психологічного здоров'я підлітків із тим, щоб виявити сучасний його стан в умовах війни, соціально-економічної нестабільності, невизначеності.

Під **психологічним здоров'ям підлітків** ми розуміємо здатність до саморегуляції та емоційної стійкості в напружених ситуаціях, керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційного і нервово-психічного напруження, релаксації, безконфліктної комунікації, знаходження виходу з будь-якої ситуації.

Відповідно до визначення **складниками** психологічного здоров'я у дітей молодшого шкільного віку можна вважати **ціннісно-смысловий, рефлексивний, пізнавально-когнітивний, мотиваційно-поведінковий компоненти**. Рівень сформованості цих компонентів і є ознакою рівня сформованості психологічного здоров'я.

Відповідно до виділених нами структурних компонентів психологічного здоров'я підлітків і з метою проведення експерименту визначаємо *чотири критерії* для визначення рівня сформованості психологічного здоров'я підлітків на різних етапах його проведення: ціннісно-смысловому компоненту відповідає ціннісний; рефлексивному компоненту – особистісний; пізнавально-когнітивному компоненту – пізнавальний; мотиваційно-поведінковому компоненту – поведінковий критерії, а також три рівні сформованості психологічного здоров'я за цими критеріями: низький, середній, високий. Також наводимо діагностичні методики, за якими будемо

визначати рівень сформованості психологічного здоров'я підлітків за всіма критеріями (табл. 1).

Дослідно-експериментальна робота щодо формування психологічного здоров'я у підлітків проводилася протягом 2023–2024 навчального року та відбувалася у три етапи: **констатувальний, формувальний і контрольний**.

Констатувальний етап передбачав визначення первинного рівня сформованості психологічного здоров'я підлітків за всіма критеріями і показниками, наведеними в табл. 1.

В експериментальному дослідженні взяли участь учні 5–6-х класів Першої гімназії імені Матвія Номиса Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області в кількості **105 осіб**. Констатувальний етап експерименту було проведено на початку (у вересні) 2023–2024 навчального року.

Методологія соціально-педагогічного дослідження дає змогу проводити експеримент без виділення контрольної та експериментальної груп, а вимірювати його ефективність з усіма учасниками експерименту шляхом порівняння результатів діагностики на констатувальному та контрольному етапах за всіма критеріями й показниками.

Наведемо узагальнені результати констатувального етапу експерименту щодо визначення рівнів сформованості психологічного здоров'я за всіма критеріями (табл. 2).

Як бачимо із таблиці, за результатами проведеної первинної діагностики за допомогою методик, наведених у табл. 1, було виявлено переважно низький і середній рівень сформованості психологічного здоров'я підлітків у ЗЗСО.

Так, *високий рівень* сформованості психологічної стійкості спостерігається у 20 осіб

Таблиця 1

Критерії, показники та діагностичні методики визначення рівня сформованості психологічного здоров'я підлітків

Компоненти психологічного здоров'я	Критерії	Показники	Діагностичні методики
Ціннісно-смысловий	Ціннісний	– ціннісні орієнтації на здоровий спосіб життя для досягнення успіху; – ціннісно-смыслове ставлення до свого психологічного здоров'я та здоров'я родини, друзів; – потреба в підвищенні рівня психологічного здоров'я	1. Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (К. Кіз) (адаптація Е. Носенко, А. Четверик-Бурчак). 2. Методика «Шкала позитивного ментального здоров'я» (J. Lukat, J. Margraf, R. Lutz, W. M. van der Veld, and E. S. Becker) (адаптація Л. Карамушки, О. Креденцер, К. Терещенко)
Рефлексивний	Особистісний	– здатність до рефлексії; – сформованість навичок самоконтролю, саморегуляції; – сформованість емоційної стійкості; – сформованість самооцінки	1. Проективна методика «Кактус» (М. Панфілова). 2. Проективна методика для діагностики шкільної тривожності (А. Прихожан). 3. Тест на самооцінку (В. Тернопільська)
Пізнавально-когнітивний	Пізнавальний	– знання про психологічне здоров'я; – знання про способи психоемоційної стабілізації; – знання про ефективні навички комунікації	1. Проективна методика «Намалюй своє життя» (З. Султанова). 2. Методика «Когнітивні особливості суб'єктивного благополуччя (КОСБ-3)» (О. Калок, О. Савченко)
Мотиваційно-поведінковий	Поведінковий	– здатність до керування своїми емоціями та почуттями; – уміння знімати емоційну і нервово-психічну напругу; – здатність до безконфліктної комунікації та вирішення життєвих ситуацій.	1. Методика дослідження копінг-поведінки в стресових ситуаціях (Н. Ендлер, Дж. Паркер). 2. Проективна методика «Школа звірів» (Н. Вьюнова, К. Гайдар). 3. Проективна методика «Вулкан» (І. Вшивкова)

Таблиця 2

Рівні сформованості психологічного здоров'я підлітків за ціннісним, особистісним, пізнавальним і поведінковим критеріями (констатувальний етап)

Критерії	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Ціннісний	43	40,96	38	36,19	24	22,85
Особистісний	40	38,09	41	39,05	24	22,86
Пізнавальний	49	46,67	39	37,14	17	16,19
Поведінковий	53	50,48	39	37,14	13	12,38
Загальний	46	43,81	39	37,14	20	19,05

(19,05%), що характеризується наявністю у підлітків чітких ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя для досягнення успіху, ціннісно-смысловим ставленням до свого психологічного здоров'я та здоров'я родини, друзів, розвиненою потребою в підвищенні рівня психологічного здоров'я. Діти з високим рівнем сформованості психологічного здоров'я яскраво проявляють здатність до рефлексії, сформованість навичок самоконтролю, саморегуляції, емоційної стійкості, самооцінки. Підлітки володіють знаннями про психологічне здоров'я, способи психоемоційної стабілізації, ефективні навички комунікації. Їхня поведінка відрізняється здатністю до керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційної і нервово-психічної напруги, безконфліктної комунікації та вирішення життєвих ситуацій.

Середній рівень сформованості психологічного здоров'я підлітків спостерігається у 39 осіб (37,14%). Характерними ознаками цих учнів є наявність дещо розмитих ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя для досягнення успіху, епізодичне ціннісне ставлення до свого психологічного здоров'я та здоров'я родини, друзів, не дуже розвинена потреба в підвищенні рівня психологічного здоров'я. Учні із середнім рівнем сформованості психологічного здоров'я проявляють здатність до рефлексії, сформованість навичок самоконтролю, саморегуляції, емоційної стійкості, самооцінки, проте не системно. Підлітки володіють поверховими знаннями про психологічне здоров'я, способи психоемоційної стабілізації, ефективні навички комунікації. Їхня поведінка не завжди проявляє

здатність до керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційної і нервово-психічної напруги, безконфліктної комунікації та вирішення життєвих ситуацій.

Низький рівень сформованості психологічного здоров'я підлітків було зафіксовано у 46 осіб (43,81%). Підлітки не мають ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя для досягнення успіху, пасивно ставляться до свого психологічного здоров'я та здоров'я родини, друзів, не мають потреби в підвищенні рівня психологічного здоров'я. Діти з низьким рівнем сформованості психологічного здоров'я не здатні до рефлексії; у них відсутні навички самоконтролю, саморегуляції, емоційної стійкості, самооцінки. Підлітки не володіють знаннями про психологічне здоров'я, способи психоемоційної стабілізації, ефективні навички комунікації. Поведінка учнів свідчить про відсутність здатностей до керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційної і нервово-психічної напруги, безконфліктної комунікації та вирішення життєвих ситуацій.

Такі результати констатувального етапу експерименту засвідчили потребу в розробці спеціальної програми з метою цілеспрямованого формування психологічного здоров'я підлітків як складника здорового способу життя в діяльності ЗЗСО.

Нами було розроблено **Програму стабілізації психоемоційного стану (далі – Програма)** для підлітків ЗЗСО.

Метою Програми було визначено підвищення рівнів сформованості здорового способу життя (психологічне здоров'я) підлітків у ЗЗСО.

До завдань Програми було включено:

1. Створення умов для психолого-педагогічної підтримки підлітків.

2. Формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя для досягнення успіху.

3. Розвиток рефлексії, навичок самоконтролю, саморегуляції, емоційної стійкості, самооцінки.

4. Підвищення рівня знань про психологічне здоров'я, способи психоемоційної стабілізації, ефективні навички комунікації.

5. Формування здатностей щодо керування емоціями та почуттями, зняття емоційної і нервово-психічної напруги, безконфліктної комунікації та вирішення життєвих ситуацій.

6. Підвищення впевненості у власних силах і можливостях.

Програму було побудовано на основних психолого-педагогічних **принципах**:

– *врахування індивідуальних особливостей особистості* – дає змогу намітити програму оптимізації в межах психологічних та інтелектуальних особливостей кожної людини. Робота повинна створювати оптимальні можливості для індивідуалізації розвитку;

– *діяльнісний принцип* – визначає тактику проведення роботи через активізацію діяльності кожного учасника, під час якої створюється необхідна основа для позитивних зрушень у розвитку особистості, формуванні емоційної стійкості, впевненості у власних силах;

– *принцип обліку емоційного забарвлення матеріалу* – проведені ігри, завдання, вправи, матеріал, що надається, створюють сприятливий емоційний фон, стимулюють позитивні емоції, знімають нервово-психічну напругу;

– *принцип комплексності методів* – відбивається в інтегрованих прийоми, що сприяють підвищенню стресостійкості, саморегуляції, зниження емоційної напруги.

Як **очікуваний результат** передбачалася сформованість здорового способу життя (психологічного здоров'я) підлітків.

Упровадження **Програми стабілізації психоемоційного стану підлітків** у ЗЗСО (стало змістом формульовального етапу експерименту. Програма впроваджувалася протягом півроку

2023–2024 навчального року з учнями 5–6-х класів Першої гімназії імені Матвія Номиса Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області.

Найбільш ефективними **формами та методами** впровадження Програми стали: групова робота, робота в парах, рольові ігри, групова дискусія, мозковий штурм, мінілекції, вправи, рефлексивні вправи, арттерапія, психогімнастика та ін.

Після завершення формульовального етапу експерименту з упровадження Програми було здійснено **контрольний етап** із метою визначення її ефективності. Визначення рівнів сформованості здорового способу життя підлітків відбувалося за допомогою критеріальної бази й діагностичних методик, використаних на контрольному етапі (табл. 1).

Узагальнені результати контрольного етапу порівняно з констатувальним наведено в табл. 3.

Як бачимо, за результатами впровадження Програми у підлітків переважає високий рівень сформованості психологічного здоров'я (56,87%) порівняно з результатами констатувального експерименту (19,05%), при цьому позитивна динаміка становить 37,56%. На констатувальному етапі експерименту переважав низький (43,81%) і середній (37,14%) рівні сформованості психологічного здоров'я підлітків, після впровадження Програми кількість учнів з низьким рівнем зменшилася на 32,29%, а із середнім – на 5,32%.

Отже, ми представили результати емпіричного дослідження формування здорового способу життя (психологічного здоров'я) підлітків у ЗЗСО.

Психологічне здоров'я підлітків представлено як сформованість здатностей особистості до саморегуляції та емоційної стійкості в напружених ситуаціях, керування своїми емоціями та почуттями, зняття емоційного і нервово-психічної напруги, релаксації, безконфліктної комунікації, знаходження виходу з будь-якої ситуації.

Основними складниками психологічного здоров'я у дітей молодшого шкільного визначено ціннісно-смысловий, рефлексивний,

Таблиця 3

Динаміка рівнів сформованості психологічного здоров'я підлітків за ціннісним, особистісним, пізнавальним та поведінковим критеріями (контрольний етап) (у %)

Показники		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Ціннісний	До (n = 105)	43	40,96	38	36,19	24	22,86
	Після (n = 102)	12	11,76	37	36,27	53	51,97
Динаміка		-29,2		-0,08		+29,12	
Особистісний	До (n = 105)	40	38,09	41	39,05	24	22,86
	Після (n = 102)	9	8,83	32	31,37	61	59,80
Динаміка		-29,26		-7,68		+36,94	
Пізнавальний	До (n = 105)	49	46,67	39	37,14	17	16,19
	Після (n = 102)	15	14,71	28	27,45	59	57,84
Динаміка		-31,96		-9,69		+41,65	
Поведінковий	До (n = 105)	53	50,48	39	37,14	13	12,39
	Після (n = 102)	12	11,76	34	33,33	56	54,91
Динаміка		-38,72		-3,81		+42,52	
Загальний рівень	До (n = 105)	46	43,81	39	37,14	20	19,05
	Після (n = 102)	12	11,76	32	31,37	58	56,87

пізнавально-когнітивний, мотиваційно-поведінковий компоненти.

З метою проведення експерименту з формування психологічного здоров'я підлітків визначено чотири критерії (ціннісний, особистісний, пізнавальний, поведінковий), показники та рівні (низький, середній, високий) сформованості психологічного здоров'я підлітків.

На підставі отриманих результатів констатувального етапу експерименту щодо переважно низького й середнього рівнів сформованості психологічного здоров'я підлітків було розроблено та впроваджено Програму стабілізації психоемоційного стану підлітків у ЗЗСО (формульований етап).

Контрольний етап експерименту довів ефективність Програми, після впровадження якої було зафіксовано збільшення кількості підлітків із високим рівнем сформованості

психологічного здоров'я на 37,56%, зменшення кількості учнів із низьким рівнем на 32,29%, із середнім рівнем – на 5,32%.

За результатами проведеної експериментальної роботи спостерігаємо позитивну динаміку в рівнях сформованості психологічного здоров'я підлітків у ЗЗСО, що свідчить про ефективність Програми стабілізації психоемоційного стану підлітків і можливість її впровадження в інших ЗЗСО України.

Результати проведеного дослідження не вичерпують всі аспекти порушеної проблеми формування психічного здоров'я підлітків у ЗЗСО. Тому перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці теоретичних і експериментальних засад формування інших аспектів здорового способу життя учнів – соціального, фізичного, духовного, які б сприяли успішній соціалізації дітей в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

Література

1. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я ВООЗ; Статут, Міжнародний документ від 22.07.1946. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004>
2. Оржеховська В. М. Здоров'язбережувальне навчання і виховання: проблеми, пошук. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 4. С. 29–31.

References

1. Statut (Konstytutsiia) Vsesvitnoi orhanizatsii okhorony zdorovia VOOZ; Statut, Mizhnarodnyi dokument vid 22.07.1946 [Charter (Constitution) of the World Health Organisation WHO; Charter, International document of 22.07.1946]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004> [in Ukrainian].
2. Orzhekhovska, V. M. (2011). Zdoroviazberezhuvalne navchannia i vykhovannia: problemy, poshuk [Health education and upbringing: problems, search]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykhologo-pedahohichni nauky – Research Notes. Series “Psychology and Pedagogy Research” (Nizhyn Mykola Gogol State University)*, 4, 29–31 [in Ukrainian].

Караман О. Л., Юрків Я. І. Дослідження формування психологічного здоров'я підлітків у закладі загальної середньої освіти

У статті представлені результати емпіричного дослідження формування здорового способу життя (психологічного здоров'я) підлітків у закладі загальної середньої освіти. Розкрито поняття психологічне здоров'я підлітків; визначено основні складники психологічного здоров'я у дітей молодшого шкільного; компоненти (ціннісно-смісловий, рефлексивний, пізнавально-когнітивний, мотиваційно-поведінковий), критерії (ціннісний, особистісний, пізнавальний, поведінковий), показники та рівні (низький, середній, високий) сформованості психологічного здоров'я підлітків; розроблено і впроваджено Програму стабілізації психоемоційного стану підлітків у ЗЗСО.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, психологічне здоров'я, психоемоційний стан, підлітки, заклад загальної середньої освіти.

Karaman O. L., Yurkiv Ya. I. Research on the Formation of Psychological Health of Adolescents in a General Secondary Education Institution

The article presents the results of an empirical study of the formation of a healthy lifestyle (psychological health) of adolescents in a general secondary education institution. The concept of psychological health of adolescents is revealed; the main components of psychological health in primary school children are determined; components (value-semantic, reflective, cognitive, motivational-behavioral), criteria (value, personal, cognitive, behavioral) are defined, indicators and levels (low, medium, high) of psychological health of adolescents; the Program for stabilizing the psycho-emotional state of adolescents in general secondary education institutions is developed and implemented.

Key words: healthy lifestyle, psychological health, psycho-emotional state, adolescents, general secondary education institutions.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 364.4-054.73(477)

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-36-41

Корінська Ольга Олегівна,

викладач кафедри східної філології і перекладу

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

olgaburbonova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4576-8462>

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

На сьогодні у світі відбувається все більше збройних протистоянь та кровопролитних воєн, стаються стихійні та техногенні лиха, виникають масштабні соціальні та економічні труднощі. Саме через ці причини безліч людей змушені покидати свої домівки, щоб влаштуватися на новому, більш безпечному місці.

Значна кількість внутрішніх переміщень виникає наразі і в Україні внаслідок військової агресії росії, яка розпочалася на Донбасі та з анексії Автономної Республіки Крим у 2014 році, коли понад 1 мільйон громадян України були вимушені покинути свої будинки. А через повномасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року проблема вимушеної міграції населення стала ще більш гострішою: майже 13 мільйонів українців стали вимушеними переселенцями (близько 4,9 млн осіб переїхали на території центральної та західної України, а 7,9 млн наших громадян взагалі виїхали закордон).

Таким чином, на сьогоднішній день проблема внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно актуальною, адже через повномасштабне вторгнення росії в Україну значна кількість наших громадян постійно вимушені змінювати своє місце проживання.

Питання щодо поняття «внутрішньо переміщених осіб», їхнього статусу в Україні та механізму їх соціального захисту стали предметом дослідження значної кількості науковців, таких як: І. Басова, Н. Блюк, Ю. Делія, Н. Ісаєва, М. Кобець, О. Кхасраві,

Т. Кульчицький, М. Малиха, М. Менджул, М. Сірант, В. Чихірьов, Р. Воррен та ін.

Метою написання статті є аналіз поняття «внутрішньо переміщені особи» як предмету соціальної практики.

Для змістовнішого розуміння поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО) як категорії соціальної практики варто розглянути погляди вітчизняних та закордонних дослідників щодо цього питання.

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, але була змушена залишити або покинути своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

У тексті «Рекомендацій парламентських слухань на тему: Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України в зоні проведення антитерористичної операції» було сказано, що внутрішньо переміщеними особами є громадяни України, які були змушені залишити свої домівки та переїхати до різних регіонів нашої країни та потребують допомоги (як з боку держави, так і з боку небайдужих співгромадян)

(Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення).

Варто зазначити, що на сьогоднішній день у науковій літературі не існує однозначної думки із приводу визначення поняття внутрішньо переміщеної особи. Так, наприклад, на думку І. Басової, ВПО – це фізична особа, яка змінила своє місце проживання у межах державних кордонів України через об'єктивні обставини, такі як бойові дії, окупація чи анексія території, надзвичайні ситуації техногенного чи природного характеру, та, відповідно до чинного законодавства, набула певного правового статусу (Басова І. С., 2019, с. 10). Натомість, М. Менджул та Ю. Паніна визначають поняття «внутрішньо переміщеної особи» як особи, яка постійно проживала на території держави та була змушена покинути місце свого постійного проживання і переселитись у межах тієї ж держави через реальну загрозу її життю, здоров'ю, масові порушення прав людини, переслідування, спричинені бойовими діями, збройними конфліктами або надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру (Менджул М. В., Паніна Ю. С., 2016, с. 294).

Схоже, проте більш розширене визначення внутрішньо переміщеної особи надають Л. Наливайко та А. Орешкова: громадянин України, або іноземний громадянин чи особа без громадянства, що перебуває в нашій державі на законних підставах та вимушена залишити місце свого постійного проживання всередині міжнародно визнаних кордонів внаслідок: побоювання стати жертвою переслідувань; існування загрози для свого життя або життя членів своєї сім'ї; відчуття на собі або ж на членах своєї сім'ї наслідків насильства у ситуаціях збройних конфліктів чи систематичного порушення прав людини; іноземної окупації; громадянської війни; збройних зіткнень на етнічній, релігійній, мовній чи іншій основі, які порушують громадський порядок у місці його постійного проживання; надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф., 2018, с. 36).

В енциклопедії за редакцією Ю. Римаценка, внутрішньо переміщена особа – це людина, яка вимушено пересувається з місця свого постійного проживання у межах країни через збройний конфлікт, соціальні або політичні заворушення, систематичне порушення прав людини, а також внаслідок внутрішніх катаклізмів (Ісаєва Н. С., 2018, с. 72).

Г. Гудвін-Гілл визначає ВПО як осіб, що раптово змушені тікати зі своїх будинків через збройний конфлікт, внутрішню ворожнечу, систематичні порушення прав людини або стихійні лиха, та залишаються на території своєї країни (Warren R., 1970). М. Сірант також вказує, що внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які примушені покинути свої домівки, щоб врятуватися від збройних конфліктів, насильства або масових порушень прав людини (Сірант М. М., 2015, с. 155). Подібне визначення подає нам і М. Малиха: «українські громадяни, які через військові дії та їхні наслідки були змушені покинути постійне місце свого проживання для збереження життя, не перетинаючи при цьому межі державного кордону» (Малиха М. І., 2015, с. 7).

М. Кобець вважає, що внутрішньо переміщеними особами є ті, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також ті, що працювали на території конфлікту, мають там нерухомість тощо (Кобець М. П., 2016, с. 200). Іншими словами, на думку автора, внутрішньо переміщеними особами є ті, хто має адресу реєстрації, або працював на територіях, які є тимчасово окупованими, чи на яких ведуться бойові дії, та ті, хто змушений був покинути ці території. Згідно з Н. Ісаєвою, внутрішньо переміщеними особами є люди, які залишили свої місця постійного проживання у межах кордонів однієї держави через загрози, такі як масові збройні конфлікти, воєнні дії, епідемії або катастрофи техногенного чи природного характеру (Ісаєва Н. С., 2018, с. 72).

Н. Бльок пише, що внутрішньо переміщені особи – це люди, які були змушені залишити свої домівки, щоб уникнути небезпеки, але не перетнули державний кордон і залишилися на території своєї рідної країни (Бльок Н. В.,

2022, с. 144). Як зазначає В. Чихірьов, у міжнародному праві внутрішньо переміщеними особами називають людей або групи осіб, які були змушені рятуватися втечею і залишити свої будинки або місця постійного проживання (проте залишилися на території рідної країни), щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій насилля, порушень прав людини або ж наслідків стихійних лих чи техногенних катастроф (Чихірьов В. Л., 2017, с. 28).

Ю. Делія визначає ВПО як осіб, що покинули місце свого постійного проживання, проте лишаються у країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом (Делія, Ю. В., 2020, с. 12). Натомість Т. Кульчицький вважає, що внутрішньо переміщені особи – це особи, або ж групи осіб, котрі змушені покинути своє місце проживання в результаті ускладнення політичної, соціально-економічної, чи екологічної ситуації на певній території, з метою уникнення порушень прав людини, воєнного конфлікту, жорстокого поводження та потребують правового і соціального захисту держави (Кульчицький Т. Р., 2017, с. 55).

Відповідно до Керівних принципів Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з питань біженців (УВКБ ООН), внутрішньо переміщені особи визначаються як люди або групи людей, що були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки чи місця проживання, щоб уникнути збройного конфлікту, насильства, порушень прав людини тощо, але не перетнули міжнародно-визнаний кордон своєї країни (Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах).

О. Кхасраві називає такі ознаки внутрішньо переміщених осіб: це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, котрі на законних підставах перебувають на території нашої країни; відсутність факту

перетинання державного кордону, проте відбувається перетин ліній адміністративно-територіальних одиниць всередині країни; до їхнього числа належать різноманітні категорії осіб, здебільшого особи працездатного віку; метою переміщення є покращення соціального, фінансового та побутового рівня і умов життя громадян та їх близьких; переселення здійснюється за наявності негативних життєвих обставин, що примушують людину змінити своє місце проживання (Кхасраві О. З., 2016, с. 79).

М. Логвинова вважає, що головними ознаками ВПО є: наявність українського громадянства; наявність причини покинути певну адміністративно-територіальну одиницю України, проте не перетинати державний кордон; наявність права на постійне проживання в Україні; потреба у соціальному та правовому захисті; збереження усіх конституційних прав громадянина України (Логвинова М. О., 2019, с. 49).

Таким чином, внутрішньо переміщеними особами називають людей, або групи людей, які були вимушені залишити місце свого проживання через наслідки збройних конфліктів (війн), порушення умов життя, прав та свобод або ж інших катастроф, та котрі не перетнули кордони своєї держави. ВПО наділяються специфічним статусом та додатковими правами й обов'язками, які обумовлені їхнім становищем, а також потребують правового та соціального захисту як із боку держави, так і зі сторони громадських чи благодійних організацій та небайдужих людей.

Перспективою подальших досліджень є необхідність у комплексному соціологічному дослідженні поняття «внутрішньо переміщена особа», а також всебічному аналізі питань, пов'язаних із соціально-педагогічним супроводом сімей ВПО із дітьми, як найбільш вразливої, на нашу думку, категорії населення під час воєнного стану.

Література

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2019. 20 с.

2. Блюк Н. В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство. Серія: Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право.* 2022. № 3. С. 142–147. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.21>
3. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. Київ, 2016. 91 с.
4. Делія Ю. В. Правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». *Правовий часопис Донбасу. Серія: Теорія та історія держави і права. Конституційне та міжнародне право.* 2020. № 2(71). С. 10–18. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-10-18>
5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» станом на 30.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
6. Ісаєва Н. С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2018. № 4. С. 70–75. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-70-75>
7. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 1. С. 199–202.
9. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2016. № 16. С. 77–80.
10. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Загальне адміністративне право. Адміністративне право і процес.* 2017. № 1(19). С. 51–57.
11. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщена особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки.* 2019. Вип. 11. С. 44–50.
12. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані. Політологія.* 2015. № 8(124). С. 6–11.
13. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 4. С. 293–297.
14. Наливайко Л. Р., Орешкова А. Ф. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство.* 2018. № 1. С. 34–39.
15. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа.* 2015. № 2 (98). С. 154–159.
16. Чихірбов В. Л. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб. *Конституційно-правові академічні студії.* 2017. № 2. С. 26–32.
17. Warren R. The Good Community – What would ditbe? *Journal of the Community Development Society.* 1970. № 1(1). P. 14–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/15575330.1970.10877416>

References

1. Basova, I. S. (2019). Vnutrishno peremishchena osoba yak subiekt prava sotsialnoho zabezpechennia. An internally displaced person as a subject of social security law. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Odesa [in Ukrainian].
2. Blok, N. V. (2022). Terminolohiia ta poniatiina kharakterystyka vnutrishno peremishchenykh osib [Terminology and conceptual characteristics of internally displaced persons]. *Pravo i suspilstvo. Serii: Administratyvne pravo i administratyvnyi protses, informatsiine pravo – Law and society. Series: Administrative Law and Administrative Process, Information Law, 3,* 142–147. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.21> [in Ukrainian].
3. Vnutrishno peremishcheni osoby: sotsialna ta ekonomichna intehratsiia v pryimaiuchykh hromadakh [Internally displaced persons: social and economic integration in host communities]. (2016). Kyiv [in Ukrainian].
4. Deliiia, Yu. V. (2020). Pravova kharakterystyka vyznachennia poniattia «vnutrishno peremishchena osoba» [Legal characteristics of the definition of the concept of «internally displaced person»]. *Pravovyi chasopys Donbasu. Serii: Teoriia ta istoriia derzhavy i prava. Konstytutsiine ta mizhnarodne pravo – Legal Journal of Donbas. Series: Theory and History of State and Law. Constitutional and International Law, 2(71),* 10–18. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-71-2-10-18> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» [«About ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

6. Isaieva, N. S. (2018). Teoretyko-pravova kharakterystyka vyznachennia poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby» [Theoretical and legal characteristics of the definition of the concept of «internally displaced persons»]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*, 4, 70–75 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-70-75>
7. Kerivni pryntsyipy z pytan vnutrishnoho peremishchennia [Guiding principles on internal displacement]. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (Last accessed: 15.03.2024) [in Ukrainian].
8. Kobets, M. P. (2016). Shchodo vyznachennia poniattia «vnutrishno peremishchena osoba» v zakonodavstvi Ukrainy [Regarding the definition of the concept of «internally displaced person» in the legislation of Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law*, 1, 199–202 [in Ukrainian].
9. Kkhasravi, O. Z. (2016). Spivvidnoshennia poniat «mihrant», «bizhenets», «pereselenets», «vnutrishno peremishchena osoba» [Correlation of the concepts «migrant», «refugee», «displaced person», «internally displaced person»]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, 16, 77–80 [in Ukrainian].
10. Kulchytskyi, T. R. (2017). Poniattia ta oznaky vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Concepts and characteristics of internally displaced persons in Ukraine]. *Zahalne administratyvne pravo. Administratyvne pravo i protses – General Administrative Law. Administrative Law and Procedure*, 1(19), 51–57 [in Ukrainian].
11. Lohvynova, M. O. (2019). Vnutrishno peremishchena osoby yak katehoriia vymushenykh mihrantiv: poniattia ta oznaky [Internally displaced persons as a category of forced migrants: concepts and characteristics]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Heohrafichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, 11, 44–50 [in Ukrainian].
12. Malykha, M. I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [To the problem of the essence of the concept of «internally displaced persons»: state policy and regional practice]. *Hrani. Politolohiia – Facets. Political Science*, 8(124), 6–11 [in Ukrainian].
13. Mendzhul, M. V., & Panina, Yu. S. (2016). Poniattia «vnutrishno peremishchena osoba»: porivnialnyi analiz zakonodavstva Ukrainy ta zarubizhnykh krain [The concept of «internally displaced person»: a comparative analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law*, 4, 293–297 [in Ukrainian].
14. Nalyvaiko, L. R. & Orieshkova, A. F. (2018). Vnutrishno peremishcheni osoby: vyznachennia poniattia [Internally displaced persons: definition of the concept]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 1, 34–39 [in Ukrainian].
15. Sirant, M. M. (2015). Bizhentsi ta vnutrishno peremishcheni osoby: spivvidnoshennia poniat [Refugees and internally displaced persons: relationship of concepts]. *Mytna Sprava – Customs*, 2 (98), 154–159 [in Ukrainian].
16. Chykhiirov, V. L. (2017). Pravovyi status vnutrishno peremishchenykh osib [Legal status of internally displaced persons]. *Konstytutsiino-pravovi akademichni studii – Constitutional and legal academic studies*, 2, 26–32 [in Ukrainian].
17. Warren, R. (1970). The Good Community – What woul ditbe? *Journal of the Community Development Society*, 1(1), 14–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/15575330.1970.10877416>

Корінська О. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія соціальної практики

У статті було досліджено теоретичні підходи щодо поняття «внутрішньо переміщена особа». Запропоновано також авторське визначення поняття ВПО як людей, або групи людей, які були вимушені залишити місце свого проживання через наслідки військових протистоянь, порушення умов життя, прав та свобод або ж інших катастроф, та котрі не перетнули кордони своєї держави. Визначено, що основними причинами внутрішніх міграцій є збройний конфлікт (війна), тимчасова окупація, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру. В Україні причиною появи внутрішньо переміщених осіб є військова агресія росії, яка розпочалася на Донбасі та в Криму у 2014 році, та продовжилася повномасштабним вторгненням на наші землі 24 лютого 2022 року, внаслідок чого близько 4,9 млн осіб переїхали на території центральної та західної України, а 7,9 млн наших громадян взагалі виїхали закордон.

Названо основні ознаки внутрішньо переміщених осіб, серед яких: наявність українського громадянства, наявність причини покинути певну адміністративно-територіальну одиницю України, проте не перетинати державний кордон, наявність права на постійне проживання в Україні, збереження усіх конституційних прав громадянина України тощо.

Акцентовано увагу на тому, що внутрішньо переміщені особи перебувають під законним захистом свого уряду, зберігають усі права та отримують захист відповідно до міжнародного законодавства з прав людини.

Також було зазначено, що внутрішньо переміщені особи потребують соціального та правового захисту, що є на сьогоднішній день надзвичайно важливим обов'язком як з боку державних чи міжнародних інституцій, так і з боку громадських та благодійних організацій чи окремих небайдужих громадян.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальний захист, правовий захист, збройний конфлікт, українські громадяни.

Korinska O. O. Internally displaced persons as a category of social practice

The article deals theoretical approaches to the concept of «internally displaced person». The author's definition of the concept of IDPs is also proposed as people or groups of people who were forced to leave their place of residence due to the consequences of military confrontations, violations of living conditions, rights and freedoms, or other disasters, and who did not cross the borders of their state. It was determined that the main causes of internal migrations are armed conflict (war), temporary occupation, violence, human rights violations or natural or man-made emergencies. In Ukraine, the reason for the appearance of internally displaced persons is Russia's military aggression, which began in Donbas and Crimea in 2014, and continued with a full-scale invasion of our lands on February 24, 2022, as a result of which about 4.9 million people moved to the territory of the central and western of Ukraine, and 7.9 million of our citizens generally left abroad.

The main characteristics of internally displaced persons are named, including: the presence of Ukrainian citizenship, the presence of a reason to leave a certain administrative-territorial unit of Ukraine, but not to cross the state border, the presence of the right to permanent residence in Ukraine, the preservation of all constitutional rights of a citizen of Ukraine, etc.

Attention is focused on the fact that internally displaced persons are under the legal protection of their government, retain all rights and receive protection in accordance with international human rights legislation.

It was also stated that internally displaced persons need social and legal protection, which is today an extremely important duty on the part of state or international institutions, as well as on the part of public and charitable organizations or individual concerned citizens.

Key words: internally displaced persons, social protection, legal protection, armed conflict, Ukrainian citizens.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 351.84

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-42-50

Николаєва Валентина Іванівна,

докторка з державного управління,
доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
valennik6@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4594-303X>

Малярчук Наталя Григорівна,

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
malnat11@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5150-452X>

ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Однією з глобальних проблем сучасності є старіння населення. Цей важливий демографічний процес має серйозні довгострокові наслідки й призводить до появи комплексу економічних та соціальних проблем. Швидке зростання кількості людей похилого віку на фоні зниження народжуваності та скорочення частки дітей і молоді серед населення є особливо характерним для європейських країн. Кращі умови побуту та харчування, доступність і високий рівень медицини, обумовили зростання тривалості життя європейців та призвели до деформації демографічної структури населення. У першу чергу це стосується країн так званої «старої» Європи, тоді як у країнах, які не так давно приєдналися до Європейського Союзу, процес старіння населення ще не набув таких виразних рис. Проте незабаром ситуація має кардинально змінитися. Так, за прогнозами демографів, у 2050 році Польща стане однією з країн Європи з найбільш інтенсивним процесом старіння населення і увійде до п'ятірки найстаріших країн ЄС, хоча зараз віковий дисбаланс в її демографічній структурі не є настільки вираженим (*Prognoza ludności*, с. 165). Тим не менш,

польський уряд уже сьогодні приділяє значну увагу проблемі старіння населення, впроваджує програми, спрямовані на створення умов для активного та здорового старіння, створює необхідну для цього інфраструктуру, працює над реформуванням системи надання соціальних послуг, зокрема деінституціалізацією стаціонарних закладів цілодобового догляду, які наразі є основною формою надання послуг людям похилого віку.

Оскільки для України проблема старіння населення також є актуальною, так само як і необхідність реформи закладів соціального обслуговування людей похилого віку, детальне та усебічне вивчення досвіду інших країн в цій царині, зокрема Польщі, безперечно, є актуальним та важливим.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити досвід Республіки Польща з деінституціалізації закладів соціального обслуговування людей похилого віку, визначити переваги та недоліки різних альтернативних форм надання соціальних послуг, які впроваджені в країні для цієї категорії населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень свідчить про

те, що тема деінституціалізації закладів соціального обслуговування людей літнього віку є актуальною і її активно вивчають як українські дослідники: Н. Кабаченко, О. Давидюк, К. Дубич, В. Гошовська, Л. Нікілева, А. Попович, О. Черниш, Р. Сопко, В. Джуган, Р. Джуган та ін., так і польські: Р. Бакаларчик (R. Bakalarczyk), Д. Хехельський (D. Chechelski), М. Еруджинська (M. Herudzińska), Р. Кубицький (R. Kubicki). Українські науковці у своїх дослідженнях неодноразово зверталися до міжнародного досвіду деінституціалізації закладів соціального обслуговування. Так Н. Кабаченко проаналізувала основні підходи, моделі та програми надання соціальних послуг людям похилого віку, а також структуру організацій, що надають послуги у таких країнах як США, Франція, Чехія, Велика Британія (Кабаченко Н., 2013). Окремі розбіжності у підходах до тлумачення поняття «деінституціалізація» розглянула А. Попович, акцентувавши увагу на особливостях його використання у зарубіжних країнах та у окремих сферах соціальної роботи (Попович А., 2012). У своєму дослідженні ролі сім'ї у процесі деінституціалізації А. Попович окреслила основні форми допомоги сім'ям у догляді за людьми похилого віку, що впроваджені в зарубіжних країнах (Попович А., 2012). Зарубіжні підходи до надання соціальних послуг людям похилого віку, а також досвід деінституціалізації проаналізовано О. Давидюк (Давидюк О., 2016). Досліджуючи головні напрями реформування системи надання соціальних послуг людям похилого віку в Україні, Р. Сопко, на прикладі проєктів, що діють в Україні, проаналізувала існуючий європейський досвід (Сопко Р., 2013).

Отже, українські дослідники активно вивчають міжнародний досвід деінституціалізації надання соціальних послуг людям похилого віку, проте досвід Польщі, сусідньої з Україною держави, в якій протягом останнього десятиліття реалізується довгострокова політика щодо літніх людей, частиною якої є перехід від інституційної допомоги до надання послуг в громаді та за місцем проживання, є недостатньо вивченим.

Виклад основного матеріалу. В умовах прогресуючого старіння польського суспільства питання забезпечення довгострокового догляду за людьми похилого віку є одним із найважливіших стратегічних завдань державної політики, попри те, що у Польщі існує досить широкий діапазон різних форм надання довгострокового догляду, що забезпечуються як в сфері охорони здоров'я, так і в сфері соціальної допомоги та соціальної підтримки (в нашому дослідженні ми зосередимось на останніх). Догляд здійснюється як в домашніх, так і в стаціонарних інституційних умовах, а також в умовах напівстаціонарних та на рівні громади. Проте, як зазначив польський дослідник Р. Бакаларчик, на практиці доступ до багатьох послуг є досить обмеженим. Реальний вибір літніх людей це або родинна опіка вдома, або звернення до закладів інституційного догляду (Bakalarczyk R., 2021, с. 34).

Варто зауважити, що за даними досліджень абсолютна більшість поляків (близько 90%) віком 65+ отримує родинний догляд, а відсоток тих, хто перебуває в цілодобових інституційних установах, є незначний (Bakalarczyk R., 2021, с. 39). Проте це не означає, що для Польщі питання деінституціалізації сфери надання літнім людям послуг довгострокового догляду не є актуальним. Польські науковці та фахівці-практики досить одностайні в думці, що державна політика у сфері довгострокового догляду потребує реформування. У наслідок демографічних та соціальних змін, які відбуваються в польському суспільстві, потенціал родинного догляду та піклування буде зменшуватися, а попит на послуги довгострокового догляду, через збільшення кількості людей похилого віку, буде неухильно зростати.

Будинки соціальної допомоги є основними закладами стаціонарного догляду за літніми людьми в Польщі (Ustawa, 2004, R. 2. Art. 54). Станом на кінець 2022 року в країні діяло 902 заклади такого типу, в яких перебувало 80 604 мешканців (Zakłady stacjonarne, 2022). Тобто в середньому на один Будинок соціальної допомоги припадає близько 90 людей

похилого віку. На жаль, чисельність клієнтів цих інституцій унеможлиблює створення в них умов, подібних до тих, що існують у позаінституційному середовищі. Основні проблеми Будинків соціальної допомоги це: незадовільне ставлення персоналу до мешканців; застосування відеоспостереження; незадовільний стан недієздатних людей; обмеженість контактів із зовнішнім світом; недостатня психологічна та психіатрична допомога; зловживання алкоголем деякими мешканцями тощо (Bakalarczyk R., 2021).

Щодо приватного сектора інституційного догляду, то станом на 2022 рік в Польщі працювало 632 таких заклади, які надавали послуги 22371 особі (Zakłady stacjonarne pomocy, 2022). Проблемою приватних закладів є те, що багато з них ухиляються від реєстрації, щоб уникнути нагляду за дотриманням чинних стандартів надання послуг довгострокового догляду. Попри те, що зазначені стандарти є менш суворими ніж стандарти Будинків соціальної допомоги, їх дотримання значно здорожчує послуги, а отже, робить заклад менш привабливим для потенційних клієнтів. Тому непоодинокими є випадки діяльності незареєстрованих приватних суб'єктів надання послуг людям похилого віку. Навіть після сплати штрафу значна частина порушників продовжує працювати без реєстрації, оскільки сума штрафу значно менша ніж кошти, які необхідно витратити для забезпечення відповідних стандартів надання послуг. Наслідком цього є не лише ризик отримання мешканцями закладів неякісних послуг, в тому числі й медичних, але й загроза їхньому життю та безпеці (Bakalarczyk R., 2021).

Альтернативою інституційним формам довгострокового догляду є послуги опікуна, що надаються клієнту вдома. Як правило, ці послуги призначені для людей, які за віком, станом здоров'я чи інвалідністю ще не потребують цілодобового догляду в установах постійного проживання, але їм потрібна допомога у веденні господарства. Послуга передбачена, насамперед, для самотніх людей, але закон також дозволяє надавати цей вид послуг

і тим літнім людям, чия сім'я не може надати відповідну допомогу. На думку Р. Бакаларчика, фундаментальною проблемою є те, що деякі гміни не виконують завдання щодо надання цього виду послуг. Також проблемою є відсутність контролю за якістю послуг, що надаються, розроблених стандартів послуги та брак кваліфікованих фахівців, яких важко залучити через маленьку зарплатню (Bakalarczyk R., 2021, с. 50). Слід зауважити, що впровадження у 2017 році урядової програми «Опіка 75+» трохи покращила ситуацію з наданням послуги опіки. Програма спрямована на допомогу малим гмінам в організації та фінансуванні (до 50% вартості послуги) спеціалізованих послуг з догляду за її жителями віком 75+ працівниками центрів соціальної допомоги, або шляхом придбання відповідних послуг у суб'єктів приватного сектора (Program "Опіка 75+", 2022).

Наприкінці липня 2023 року, відповідно до змін в Законі «Про соціальну допомогу», в Польщі впроваджено нову форму надання соціальної допомоги – сусідські послуги. Як і допомога опікуна, вона спрямована на підтримку ще достатньо активних літніх людей, яким не потрібний постійний догляд, але яким важко, наприклад, зробити великі покупки чи прибрати квартиру самотійно. Сусідські послуги зможе надавати особа віком старше 18 років, психічно та фізично здатна надавати цей тип послуг, яка не належить до сім'ї отримувача послуги, мешкає неподалік від нього, пройшла навчання з надання першої допомоги, була схвалена як організатором послуг, так і тим, кому вони будуть надаватись. Показником досягнення результату обслуговування буде оцінка рівня задоволення потреб та задоволеності клієнта, а не фактична кількість годин надання послуг, що не виключає обов'язку дотримуватися мінімальної погодинної ставки.

Послуга призначена, перш за все, для самотніх людей, але буде доступна також і тим, чия сім'я не може запропонувати таку підтримку. Матеріальний стан людини, яка потребує сусідських послуг, враховуватися не буде. Фінансування послуги здійснюється

з коштів гміни, але вже підготовлене правове рішення пов'язане з державною підтримкою (Usługi sąsiedzkie, 2023).

Переваги сусідських послуг:

– реалізуються людьми з найближчого оточення – тому вони засновані на довірі, міжособистісних стосунках і забезпечують відчуття безпеки для людини, яка їх використовує;

– включають найпростіші можливі форми допомоги, такі як: покупки, прибирання квартири, забезпечення прийому ліків літньою людиною – тому вони не вимагають спеціальної професійної кваліфікації;

– звільняють фахівців з соціальної роботи, медсестер та доглядальниць від роботи, яку кваліфіковані спеціалісти не повинні виконувати (покупки, прибирання тощо);

– є гнучкими – їх графік і обсяг узгоджуються між усіма зацікавленими сторонами (Usługi sąsiedzkie, 2023).

Крім послуг, що надаються вдома, існують інші форми догляду, які можна надавати в громаді, а не в стаціонарних установах цілодобового догляду. Наприклад, послуга підтримуваного житла (mieszkania wspierane) пропонує літній людині допомогу у виконанні побутових повсякденних справ та підтриманні соціальних контактів, з метою збереження або розвитку незалежності на рівні її психофізичних можливостей (Herudzińska, 2022).

Денний будинок соціальної допомоги (Dzienny dom pomocy społecznej) надає послуги в напівстаціонарних умовах особам похилого віку, які проживають у сім'ях, але потребують догляду протягом дня, коли їхні близькі перебувають на роботі. Вони можуть перебувати в Будинку денного догляду 5 днів на тиждень, зазвичай з 9:00 до 16:00, але не більше 12 годин на день. Тут їм надається вся необхідна допомога та догляд. Крім того, Будинки денного догляду організують дозвілля своїх клієнтів, а також пропонують їм широкий спектр заходів, спрямованих на підвищення активності (Stan obecny i przyszłość, 2015).

Родинні будинки допомоги (Rodzinny dom pomocy) – це, по суті, прийомні сім'ї для

людей похилого віку. Послуги з догляду та проживання надаються цілодобово особою або сім'єю не менш як трьом, але не більше як восьми особам, які за віком потребують підтримки в такій формі (Ustawa, 2004, Rozd.1, Art. 52). Такими будинками можуть керувати як приватні особи, так і громадські організації. В останньому випадку, ці організації повинні довірити управління об'єктом особі, яка там проживатиме постійно.

Родинний будинок допомоги має суттєві відмінності від Будинку соціальної допомоги (Chechelski D., 2013):

– міжособистісні стосунки більш наближені до сімейних, що забезпечується невеликою кількістю осіб, яким надається послуга, а також тим, що особа, яка надає її проживає разом зі своїми підопічними, а не приходить на роботу у встановлений час;

– відсутній жорстко регламентований керівництвом розпорядок дня;

– відсутній різкий поділ на залежних клієнтів і персонал, який за ними наглядає, а отже, немає формальних та антагоністичних стосунків між ними;

– мешканців будинку залучають до виконання посильних повсякденних справ: приготування їжі, винесення сміття, щоденних покупок (газет, хліба), садівництва та миття посуду. Це дозволяє підтримувати їхню активність, відчувати себе співгосподарями дому, членами родини, які теж приносять користь;

– вільний час підопічних не організовується, але на їхній розгляд вносяться пропозиції. Перш за все враховуються уподобання самих людей похилого віку щодо проведення вільного часу, які впливають із наявних звичок, а не амбіцій персоналу;

– витрати на утримання значно нижчі, головним чином через меншу кількість персоналу.

Попри те, що Родинні будинки допомоги мають багато переваг порівняно з Будинками суспільної допомоги, кількість їх у Польщі й досі є незначною. Згідно з даними Центрального статистичного управління, станом на 2022 рік в Польщі діяло лише 24 таких заклади, в яких перебував 181 мешканець

(Zakłady stacjonarne, 2022). На думку дослідника Домініка Хехельського, одна з головних причин непривабливості таких закладів для потенційних керівників є необхідність проживання з незнайомими людьми в цілодобовому режимі. Ще одна перешкода – потреба взаємної готовності подружжя зайнятися цією діяльністю та необхідність залучення до цієї роботи всієї родини (якщо, звичайно, це не стосується особи, яка її не має). Перешкоджає поширенню цієї форми допомоги і низька зацікавленість гмін, які не хочуть інвестувати в Родинні будинки допомоги, оскільки ті, що є, вже суттєво обтяжують їх бюджет. Перепоною для створення нових Родинних будинків допомоги є і нестабільність законодавчих положень, що регулюють діяльність цих закладів. Зміни стандартів умов утримання мешканців, змушують керівників цих закладів припиняти їхню діяльність, оскільки вони не здатні їх забезпечити, а ті хто тільки розглядає можливість очолити Родинний будинок допомоги двічі подумують, перш ніж це зробити (Chechelski D., 2013, s. 171–172).

Важливою складовою політики деінституціалізації є зниження попиту на послуги довгострокового догляду, шляхом втілення в життя концепції активного старіння, з метою відтермінувати настання в житті людини похилого віку часу, коли вона буде його потребувати, дозволити їй ще довгий час зберігати звичайний спосіб життя та самостійність. З цією метою урядом Республіки Польща було впроваджено чотири програми «ASOS 2012–2013», «ASOS 2014–2020» та «Aktywni+», «Senior+», спрямовані на створення умов для активного та здорового старіння людей похилого віку. Упроваджена у 2015 році довгострокова програма «Senior+» (початкова назва Senior-WIGOR), передбачала не лише організацію заходів з активізації літніх людей, а й створення в гмінах, особливо в сільських та змішаних, відповідної інфраструктури. Завдяки її реалізації в багатьох гмінах було відкрито Денні Будинки Senior+. Розроблено стандарти таких будинків, згідно з якими в них обов'язково повинні бути кімнати для спілкування, фізичних вправ,

відпочинку, приготування кави та бутербродів. Один раз на день клієнти Будинку Senior+ мають отримувати гаряче харчування. Щодо персоналу, то на 1 співробітника припадає не більш як 15 осіб похилого віку. Передбачені також послуги ерготерапевта, або фізіотерапевта, медсестри або фельдшера. Головна мета Денних будинків Senior+ – підтримати людей похилого віку та їхні сім'ї, надаючи послуги з догляду, а також допомагаючи організувати дозвілля.

Клуби Senior+ працюють лише кілька днів на тиждень (загалом 20 годин) і більше спрямовані на організацію активної діяльності літніх людей, ніж на догляд. Клуби, на відміну від Денних будинків Senior+ надають більше можливостей для інтеграції та участі у соціальному та культурному житті, але їхня діяльність спрямована, перш за все, на активних літніх людей, які не так давно вийшли на пенсію і не мають серйозних проблем зі здоров'ям. Найбільш поширені форми роботи в Клубах Senior+: навчальні поїздки та екскурсії, спортивні та культурні заходи, зустрічі з фахівцями (психологами, юристами), а також спільні заходи з членами інших клубів тощо (Малярчук Н., 2023).

Аналіз результатів реалізації програми у 2016–2019 рр. показав, що більш популярною формою організації роботи з літніми людьми в гмінах стали Клуби Senior+, тому що організувати їхню роботу легше, ніж Денних будинків, через меншу кількість робочих годин, та нижчі вимоги щодо інфраструктури та персоналу (Badanie ewaluacyjne, 2020).

Важливою складовою реалізації концепції активного старіння є стимулювання та підтримки активної участі людей похилого віку в суспільному житті, залучення їх до ухвалення рішень, які безпосередньо стосуються їхнього життя. З цією метою в 2000 році розпочалося запровадження Рад літніх людей (Rady seniorów) – дорадчо-консультативних органів, створених для підтримки ухвалення політичних рішень на місцевому рівні та для забезпечення врахування поглядів літніх людей у процесі ухвалення рішень. З 2015 р. місцеві виконавчі адміністрації зобов'язані створювати

Ради літніх людей, якщо у місцевих мешканців є запит на них. Ради літніх людей сприяють більш свідомому ухваленню рішень на місцевому рівні, оскільки можуть допомогти визначити потреби відповідних категорій населення громад та оптимізувати розподіл обмежених ресурсів. Діяльність Рад літніх людей сприятиме подоланню проявів ейджизму в суспільстві, а також зміні ставлення до літніх людей винятково як до об'єктів допомоги та піклування (Огляд підходів, 2023).

Отже, основними формами довгострокового догляду за людьми похилого віку в Республіці Польща є родинний та інституційний догляд. Останній надається як у державних Будинках соціальної допомоги, так і в приватних закладах цілодобового догляду. Попри те, що наразі більшістю літніх поляків опікуються їхні сім'ї, потенціал родинного догляду, через низку причин соціального та демографічного характеру, зменшується, отже, попит на інституційні послуги постійно зростає. Оскільки заклади інституційного цілодобового догляду не можуть в повній мірі забезпечувати потреби літніх людей, зокрема таких як самостійність, суспільна інклюзія, а також тому, що їхнє утримання вимагає значних коштів польський уряд здійснює політику деінституціалізації, яка передбачає наближення соціальних послуг до місця проживання

їх отримувача, надання послуг в громаді. З цією метою впроваджено послуги опікуна, сусідські послуги, послугу підтримуваного житла. Створено напівстаціонарні заклади догляду – Денні будинки соціальної допомоги та Денні будинки Senior+ , які надають значну допомогу сім'ям, що доглядають за людьми похилого віку. Для тих хто потребує цілодобової опіки, створюються Родинні будинки допомоги – будинки-інтернати сімейного типу, які відрізняються від традиційних інституціональних закладів своєю сімейною атмосферою, неформальними стосунками, відсутністю жорсткого режиму дня та ізоляваності від суспільства.

Таким чином, вагомою складовою деінституціалізації є діяльність спрямована на активізацію літніх людей, включення їх в суспільну діяльність, зміну ставлення до них в суспільстві. З цією метою в Польщі впроваджено урядові програми «ASOS 2012–2013», «ASOS 2014–2020» та «Aktywni+», «Senior+». Результатом їх впровадження стало створення інфраструктури для надання денного догляду та заходів з активізації літніх людей, у тому числі в сільських гмінах. Участь у роботі Рад літніх людей сприяє соціальній інклюзії, дозволяє людям похилого віку проявляти ініціативу, впливати на рішення, які стосуються їхнього життя, а отже, якомога довше підтримувати активність та самостійність.

Література

1. Давидюк О. О. Деінституціоналізація соціального обслуговування осіб похилого віку в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. №2(27). С. 143–155. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.143>
2. Кабаченко Н. В. Організація надання соціальних послуг людям похилого віку у соціальних службах: міжнародний досвід. *Наукові записки*. Том 149. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2013. С. 62–67.
3. Мальярчук Н. Г. Державні програми підтримки людей похилого віку в Республіці Польща. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М. В. Трофименка*. Київ : МДУ, 2023. С. 230–233.
4. Огляд підходів до залучення людей поважного віку до ухвалення рішень: досвід для України. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-pidkhodiv-do-zaluchennya-lyudey-povazhnoho-liku-do-ukhvalennya>.
5. Попович А. М. Сім'я як важливий ресурс процесу деінституціалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2012. Вип. 25. С. 163–165.
6. Попович А. М. Сучасні підходи до тлумачення поняття «деінституціалізація». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2012. Вип. 24. С. 130–133.

7. Сопко Р. І. Послуги людям похилого віку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2013. Вип. 27. С. 188–191.
8. Badanie ewaluacyjne z realizacji programu wieloletniego “Senior+” na lata 2015–2020. Edycje 2016–2019. Raport końcowy. URL: https://das.mpips.gov.pl/source/2020/1_Badanie%20ewaluacyjne%20realizacji%20programu%20wieloletniego%20Senior%20na%20lata%202015-2020%20Edycje%202016-2019.pdf.
9. Bakalarczyk R. Starość po polsku. Propozycja reformy systemu opieki nad osobami starszymi. Raport 03.2021. Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego Senior Hub. Instytut Polityki Senioralnej. Kraków-Warszawa. 2021. 108 с.
10. Chechelski D. Specyficzny charakter rodzinnego domu pomocy. *Zeszyty Pracy Socjalnej*. 2013. № 18. С. 161–164.
11. Herudzińska M. Seniorzy w Polsce – stan zdrowia, wsparcie instytucjonalne i opieka nieformalna. *Wychowanie w Rodzinie*. 2022. T. XXVII. С. 325–343. DOI: <https://doi.org/10.61905/wwr/170354>
12. Prognoza ludności na lata 2014–2050. Studia i analizy statystyczne. Warszawa, 2014. URL: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5469/1/5/1/prognoza_ludnosci_na_lata____2014_-_2050.pdf.
13. Program «Opieka 75+» na rok 2023. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-opieka-75-edycja-2023>.
14. Stan obecny i przyszłość opieki długoterminowej w starzejącej się Polsce Uwagi na potrzeby opracowania polityki dotyczącej opieki długoterminowej Bank Światowy 2015-11-03. 86 с.
15. Usługi sąsiedzkie już od jutra. Dowiedz się więcej. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/uslugi-spoleczne-juz-od-1-listopada-pytania-i-odpowiedzi>.
16. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>.
17. Zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 2022 roku. Główny Urząd Statystyczny. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spolecznej-w-2022-roku,18,7.html>.

References

1. Davydiuk, O. O. (2016). Deinstytucjonalizatsiia sotsialnoho obsluhovuvannia osib pokhyloho viku v Ukraini [Deinstitutionalization of social services for the elderly in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2(27), 143–155. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.143> [in Ukrainian].
2. Kabachenko, N. (2013). Orhanizatsiia nadannia sotsialnykh posluh liudiam pokhyloho viku u sotsialnykh sluzhbach: mizhnarodnyi dosvid [Organization of social services for the elderly in social services: international experience]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni, psykhologhichni nauky ta sotsialna robota – Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 149, 62–67 [in Ukrainian].
3. Maliarchuk, N. H. (2023). Derzhavni prohramy pidtrymky liudei pokhyloho viku v Respublitsi Polshcha [State support programs for the elderly in the Republic of Poland]. *Aktualni problemy nauky ta osvity: zbirnyk materialiv XXV pidsumkovoї naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv MDU – Actual problems of science and education: Collection of materials of the XXV final scientific and practical conference of teachers Mariupol State University* (pp. 230–233). Kyiv: MDU [in Ukrainian].
4. Ohliad pidkhodiv do zaluchennia liudei povazhnoho viku do ukhvalennia rishen: dosvid dlia Ukrainy [Review of approaches to involving elderly people in decision-making: experience for Ukraine]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-pidkhodiv-do-zaluchennya-lyudey-povazhnoho-viku-do-ukhvalennya> [in Ukrainian].
5. Popovych, A. M. (2012). Simia yak vazhlyvyi resurs protsesu deinstytucjonalizatsii [The family as an important resource of the deinstitutionalization process]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota» – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»*, 25, 163–165 [in Ukrainian].
6. Popovych, A. M. (2012). Suchasni pidkhody do tлумachennia poniattia «deinstytucjonalizatsiia» [Modern approaches to the interpretation of the concept of «deinstitutionalization»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota» – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»*, 24, 130–133 [in Ukrainian].
7. Sopko, R. I. (2013). Posluhy liudiam pokhyloho viku v Ukraini [Services for the elderly in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota» – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»*, 27, 188–191 [in Ukrainian].

8. Badanie ewaluacyjne z realizacji programu wieloletniego «Senior+» na lata 2015–2020. Edycje 2016–2019 [Evaluation survey on the implementation of the «Senior+» long-term program for 2015–2020. Editions 2016–2019]. Raport końcowy. Retrieved from https://das.mpips.gov.pl/source/2020/1_Badanie%20ewaluacyjne%20realizacji%20programu%20wieloletniego%20Senior%20na%20lata%202015-2020%20Edycje%202016-2019.pdf [in Polish].
9. Bakalarczyk, R. (2021). Starość po polsku. Propozycja reformy systemu opieki nad osobami starszymi. Raport 03.2021 [Old age in Polish. Proposal for reform of the elderly care system. Report 03/2021]. Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego Senior Hub. Instytut Polityki Senioralnej. Kraków-Warszawa, 108 [in Polish].
10. Chechelski, D. (2013). Specyficzny charakter rodzinnego domu pomocy [The specific nature of a family care home]. *Zeszyty Pracy Socjalnej – Social Work Notebooks*, 18, 161–164 [in Polish].
11. Herudzińska, M. (2022). Seniorzy w Polsce – stan zdrowia, wsparcie instytucjonalne i opieka nieformalna [Seniors in Poland – health condition, institutional support and informal care]. *Wychowanie w Rodzinie – Education in the family*, XXVII, 325–343. DOI: <https://doi.org/10.61905/wwr/170354> [in Polish].
12. Prognoza ludności na lata 2014–2050 [Population forecast for 2014–2050]. *Studia i analizy statystyczne*. Warszawa, 2014. Retrieved from https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5469/1/5/1/prognoza_ludnosci_na_lata___2014_-_2050.pdf [in Polish].
13. Program «Opieka 75+» na rok 2023 [«Opieka 75+» program for 2023]. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-opieka-75-edycja-2023> [in Polish].
14. Stan obecny i przyszłość opieki długoterminowej w starzejącej się Polsce Uwagi na potrzeby opracowania polityki dotyczącej opieki długoterminowej Bank Światowy [The current state and future of long-term care in aging Poland. Considerations for developing long-term care policy], 2015-11-03, 86 c. [in Polish].
15. Usługi sąsiedzkie już od jutra. Dowiedz się więcej [Neighborhood services starting tomorrow. Find out more]. *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/rodzina/uslugi-spoeczne-juz-od-1-listopada-pytania-i-odpowiedzi> [in Polish].
16. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej [Act of 12 March 2004 on social assistance]. Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf> [in Polish].
17. Zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 2022 roku [Stationary social welfare facilities in 2022]. Główny Urząd Statystyczny. Retrieved from <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spoecznej-w-2022-roku,18,7.html> [in Polish].

Николаєва В. І., Малярчук Н. Г. Деінституціалізація закладів соціального обслуговування людей похилого віку: польський досвід

Статтю присвячено актуальній проблемі деінституціалізації закладів соціального обслуговування людей похилого віку. Мета статті: проаналізувати та узагальнити досвід Республіки Польща з вирішення цієї проблеми, визначити переваги та недоліки впроваджених в країні різних форм надання соціальних послуг цій вразливій категорії населення. Визначено, що основними формами довгострокового догляду за людьми похилого віку в Республіці Польща наразі є родинний та інституційний догляд, але урядом активно впроваджуються послуги напівстационарного денного догляду, а також послуги догляду за місцем проживання, в громаді. Також здійснюється робота спрямована на підтримання активності та самостійності людей похилого віку, соціальної інклюзії та подолання проявів ейджизму в суспільстві.

Ключові слова: деінституціалізація, довгостроковий догляд, люди похилого віку, ейджизм, концепція активного старіння, соціальні послуги в громаді, сусідські послуги, Республіка Польща, Ради літніх людей.

Nykolaieva V. I., Maliarchuk N. G. Deinstitutionalization of social care institutions for elderly people: the Polish experience

The article is devoted to the actual problem of deinstitutionalization of social service institutions for the elderly. The purpose of the article: to analyze and summarize the experience of the Republic of Poland in solving the specified problem, to determine the advantages and disadvantages of the forms of providing social services to this vulnerable population category implemented in the country. The article determines that the main forms of long-term care for the elderly in the Republic of Poland are family and institutional care. It is emphasized that due to a number of demographic and social reasons, the potential of family care is rapidly decreasing, and therefore the demand for institutional services, which are expensive and do not fully meet the needs of the elderly, is increasing. The measures of the Polish government, which it carries out within the framework of deinstitutionalization, are analyzed, and their priorities are determined: bringing social services closer to the place of residence of their recipient, providing services in the community, creating semi-stationary day care facilities.

For those who need round-the-clock inpatient care, family-type boarding houses are created, which differ from traditional institutional institutions in their family atmosphere, informal relationships, lack of a rigid daily routine and isolation from society.

The reasons and purpose of implementing government programs «ASOS 2012–2013», «ASOS 2014–2020» and «Aktywni+», «Senior+» are considered. It was determined that the result was the creation of the necessary infrastructure for the provision of day care, as well as for the active activities of the elderly, primarily in rural communes, as well as Councils of the elderly as a means of social inclusion and countering the manifestations of ageism in society.

Key words: deinstitutionalization, long-term care, the elderly, ageism, the concept of active aging, social services in the community, neighborhood services, the Republic of Poland, Councils of the Elderly.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 316.485.26:364-322

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-51-55

Пономарьова Віра Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

veraknopa86@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1742-2501>

Верещасв Кирило Олександрович,

фахівець соціальної роботи

Центру життєстійкості,

м. Кобеляки, Україна.

kvereshchaevk356@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-0606-709X>

НАПРЯМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вступ. Волонтерство є важливою складовою громадського життя суспільства, що здійснює значний вплив на спроможність держави до обороноздатності й відновлення. Особливо зросла роль волонтерської діяльності, як суб'єкта формування української нації, в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, коли окрім загроз, пов'язаних із бойовими діями, з'явилися виклики демографічного, економічного та енергетичного характеру, у подолання яких вагомий внесок роблять волонтери.

Сьогодні, коли наша держава чинить опір російським військам, відстоюючи свою територіальну цілісність і незалежність, відбулася суттєва активізація волонтерської діяльності. Українське суспільство продемонструвало готовність до добровільної роботи на благо країни, створення нових ідей та здійснення рішучих дій, спрямованих на наближення перемоги над ворогом. Волонтерство вийшло на принципово новий рівень, охопивши широкі кола представників різних верств населення, які прямо або опосередковано беруть участь у наданні допомоги й підтримки військовим та цивільним громадянам, що постраждали від воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню волонтерської діяльності приділяють значну увагу як вітчизняні науковці, так і дослідники в інших країнах. Серед них Н. Ларіонова, Т. Лях, З. Бондаренко, О. Проценко, І Зверева, І. Чайка, Д. Крафт, Ф. Лібераторе, С. Овергаард, Д. Холтроп та ін.

Розглядом питання волонтерського руху крізь призму міжнародного досвіду займаються І. Козубовська, М. Горелов, К. Павлюк.

Нормативно-правові аспекти волонтерської діяльності актуалізуються у наукових працях В. Сірко, Ю. Кривенко, В. Томіної, А. Пашасєва.

Питанням становлення та розвитку волонтерського руху в Україні присвячені роботи А. Троцько, О. Паславської, І. Юрченко.

К. Беспалова, Н. Вайнілович займаються аналізом мотиваційних аспектів волонтерства. Т. Ткачук, Ю. Берчук, Д. Грей, А. Капська, С. Стівенсон досліджують волонтерство як чинник соціально-педагогічного впливу на становлення особистості.

Потенціал волонтерства відносно допомоги в умовах сучасних викликів суспільства вивчають О. Проценко, М. Козачук, О. Черненко, О. Байдарова, С. Трайнвейн, Х. Карлсен.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць із досліджуваної проблеми, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальною є систематизація даних щодо специфіки роботи волонтерів під час війни.

Метою даної статті є вивчення основних напрямів діяльності та особливостей розвитку волонтерського руху в Україні в умовах воєнних дій. Методи дослідження, які було використано у ході наукового пошуку: систематизація даних щодо проблем та потреб військовослужбовців і цивільного населення, що постраждало внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої держави; аналіз і узагальнення досвіду роботи різних волонтерських організацій, що діють на даний момент в Україні; анкетування з метою визначення ступеня залученості громадян до волонтерського руху.

Виклад основного матеріалу. Волонтерство можна розглядати як «комплекс заходів чи вид роботи, реалізований у вільний час без будь-якої грошової компенсації», як «зобов'язання витратити свій час та енергію на благо суспільства, спільноти, оточуючих людей (не родичів), яке здійснюється за власним вибором, без очікування будь-якої матеріальної винагороди за працю» (Salomon & Sokolowski & Haddock, 2011, p. 224).

Досліджуючи розвиток волонтерської діяльності в умовах воєнного стану, О. Панькова, О. Касперович та О. Іщенко відзначають, що «мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності української держави. Такий чинник не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу. Це – наша українська специфіка» (Панькова & Касперович & Іщенко, 2016, с. 27).

Сьогодні в Україні функціонує розгалужена мережа волонтерських організацій, які значною мірою спеціалізуються і компенсують неповноту інституційної спроможності держави у сферах: матеріального й технічного забезпечення бійців на фронті; надання медичної допомоги пораненим та

постраждалим; матеріального забезпечення та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам у тилу (Потапенко & Двігун, 2022, с. 4).

Найактуальнішими напрямками волонтерської діяльності на сьогодні є:

– **допомога військовикам на передовій:** постачання ЗСУ та Територіальній обороні необхідних автомобілів, амуніції, дронів, тепловізорів, спорядження тактичної медицини, рацій, систем зв'язку тощо (надають таку допомогу, передусім, БО «Благодійний фонд Сергія Притули», БФ «Повернись живим» та інші волонтерські організації);

– **забезпечення діяльності гуманітарних штабів:** постачання продовольства, одягу, ліків, розміщенням внутрішньо переміщених осіб (займаються МБФ «Українська біржа благодійності», волонтерські платформи «СпівДія», «Паляниця.Інфо» та ін.);

– **інформаційний фронт:** сприяння протидії пропаганді та дезінформації, блокуванню ворожих ресурсів, поширенню правдивої інформації в інтернеті, соціальних мережах та ЗМІ, захисту інформації та кібербезпеці (зазначені завдання виконуються телеграм-каналами «Кібер-Козаки», «Інтернет Війська України» та ін.);

– **допомога соціально незахищеним категоріям населення (дітям, людям похилого віку, особам з інвалідністю, які не здатні самотійно про себе подбати):** доставка для таких людей їжі, медикаментів, надання моральної підтримки (займаються Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна», Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», Благодійний фонд «Життєлюб» та ін.);

– **допомога тваринам:** евакуація чотирилапих із зони бойових дій та небезпечних регіонів, забезпечення притулків усім необхідним, пошуком нових домівок (займаються організації «UAnimals», Благодійний фонд «Happy Paw» та ін.);

– **відбудова житлового фонду:** відновлення пошкоджених житлових будинків, розбір завалів, перекриття дахів, заміна вікон тощо (виконують ВО «Вдома», ГО «Добробат», програма «БУР»);

– **медична допомога:** здача крові, робота в медичних закладах, проведення лекцій з тактичної медицини, медична евакуація у гарячих точках (займаються медико-евакуаційний підрозділ «ПУЛЬС», платформа «ДонорUA», Благодійний фонд «Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова» та ін.);

– **психологічна допомога:** безкоштовні онлайн-консультації, допомога людям, які відчувають тривогу, страждають від панічних атак чи депресивних станів (надаються платформою «Розкажи мені», телеграм-каналом «Психологічна підтримка», фундацією «#ВАРТОЖИТИ» тощо);

– **правова допомога:** надання безкоштовних юридичних консультацій для людей, які постраждали від ворожої агресії, фіксація та документування воєнних злочинів (здійснюють платформи «WE4UA», «UA.SUPPORT» тощо) (Антикризовий медіа-центр).

Точну кількість українців, які долучилися до волонтерської діяльності під час війни у нашій країні, визначити непросто, оскільки волонтерством за цей час набувалися різні форми і охоплювалося широке коло груп та осіб. Різними соціологічними опитуваннями, проведеними з початку повномасштабного вторгнення, демонструються як схожі, так і відмінні результати щодо цього питання. Такі відмінності зумовлені наступними факторами: *по-перше*, деякі люди займаються волонтерською діяльністю постійно, а деякі допомагають волонтерам побічно, частково фінансово, а частково фізично; *по-друге*, різними методами опитування (за допомогою телефонів, онлайн, віч-на-віч тощо) та різними вибірками населення давалася різна кількість залучених у благодійницьку та волонтерську діяльність під час війни; *по-третє*, доволі часто в запитаннях анкети не вказуються часові рамки надання волонтерської допомоги, цим впродовж тривалого часу війни створюється ефект її накопиченості (Резнік, 2023).

Однак, у будь-якому разі, кількість залучених до волонтерської діяльності українських громадян під час війни є дуже суттєвою.

Підтвердженням цього стали й результати проведених нами опитувань: першого – на початку бойових дій (у 2022 році) та другого – через рік після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України (у 2023 році). У першому опитуванні взяли участь 80 осіб віком від 18 до 60 років, серед яких 53% жінок та 47% чоловіків. Це мешканці Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської, Львівської, Івана-Франківської областей. Друге опитування проводилося серед 80 осіб віком від 16 до 60 років (55% жінок та 45% чоловіків), які проживають у тих самих областях. Серед опитаних є студенти, представники громадських організацій, працівники бюджетної сфери та приватних підприємств.

Опитування проводилося дистанційно, шляхом заповнення Google-форми, посилення на яку респонденти могли отримати через соціальні мережі, месенджери, телеграм-канали. Анкета складалася із 5 питань, серед яких були відкриті й закриті.

Порівняльна характеристика результатів першого та другого опитування наведена у таблиці 1.

Відповіді на питання анкети показали, що до волонтерської діяльності прямо або опосередковано у 2022 р. було залучено 65% респондентів, у 2023 р. – 75%. Це свідчить про те, що кількість волонтерів збільшується, отже, волонтерство стає більш поширеним та організованим. Крім того, багато людей готові витратити значну кількість свого часу, допомагаючи тим, хто цього потребує, на постійній основі.

Висновок. Найбільш популярними видами волонтерської допомоги в умовах воєнного стану були й залишаються фінансова допомога, допомога продуктами харчування та медикаментами.

Однак, незважаючи на стрімкий розвиток волонтерського руху, існує низка проблем, з якими доводиться стикатися його представникам: нестача ресурсів, нестача координації та бюрократія ускладнюють роботу волонтерських організацій. Для подолання зазначених труднощів доцільними є заходи, спрямовані на пошук шляхів збільшення фінансування

Таблиця 1

Порівняльна характеристика результатів першого та другого опитування

Питання	2022	2023
1. Чи залучені Ви до волонтерської допомоги армії/ТРО/тимчасово переміщеним особам?		
Так, залучений(а)	65%	75%
Ні, не залучений(а)	35%	25%
2. Яким чином Ви допомагаєте?		
Фінансово	35%	40%
Продуктами харчування	25%	30%
Медикаментами	20%	25%
Одягом та взуттям	15%	20%
Немедичними товарами	10%	15%
Професійними навичками	10%	15%
3. Як часто Ви допомагаєте?		
Регулярно	60%	65%
Іноді	25%	20%
Ніколи	15%	5%
4. Скільки часу Ви витрачаєте на волонтерство?		
1–2 години на тиждень	35%	30%
2–3 години на тиждень	35%	40%
4–5 годин на тиждень	20%	25%
Більше 5 годин на тиждень	10%	5%
5. Які труднощі Ви зустрічаєте під час волонтерства?		
Нестача ресурсів	75%	70%
Нестача координації	50%	60%
Бюрократія	25%	30%
Страх за власну безпеку	20%	15%

волонтерських ініціатив, покращення координації між волонтерами та державою, спрощення бюрократичних процедур для волонтерів. Від цих факторів багато в чому залежить

ефективність волонтерської діяльності, яка, у свою чергу, значно впливає як на ситуацію у гуманітарній сфері нашої держави, так і на її обороноздатність.

Література

1. Salomon M., Sokolowski S., Haddock M. Measuring the economic value of volunteer work globally: concepts, Estimates and a roadmap to the future. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2011. №82 (3). P. 224. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.2011.00437.x>
2. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2(57). С. 27. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.02.025>
3. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Київ : НІСД, 2022. 9 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення: 29.02.2024).
4. Про волонтерство в Україні під час війни. Антикризовий медіа-центр. URL: <https://acmc.ua/pro-volonterstvo-v-ukrayini-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 29.02.2024).
5. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення: 29.02.2024).

References

1. Salomon, M., Sokolowski, S., & Haddock, M. (2011). Measuring the economic value of volunteer work globally: concepts, Estimates and a roadmap to the future. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 82 (3), 224. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.2011.00437.x>

2. Pankova, O. V., Kasperovych, O. Yu., & Ishchenko, O. V. (2016). Rozvytok volonterskoyi diyalnosti v Ukrayini yak proyav aktyvizatsiyi sotsialnykh resursiv hromadyanskoho suspilstva: spetsyfika, problemy ta perspektyvy [The development of volunteering in Ukraine as a manifestation of the activation of social resources of civil society: specifics, problems and prospects]. *Ukrayinskyy sotsium – Ukrainian society*, 2(57), 27. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2016.02.025> [in Ukrainian].

3. Potapenko, V., & Dvihun, A. Analiz ukrayinskoho volonterstva na osnovi metodolohiyi novykh sotsialnykh rukhiv [Analysis of Ukrainian volunteering based on the methodology of new social movements]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf [in Ukrainian].

4. Pro volonterstvo v Ukrayini pid chas viyny [About volunteering in Ukraine during the war]. Retrieved from <https://acmc.ua/pro-volonterstvo-v-ukrayini-pid-chas-vijny/> [in Ukrainian].

5. Reznik, O. Zaluchenist ukraintyiv do volonterskoyi diyalnosti pid chas povnomasshtabnoyi viyny. Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva [Involvement of Ukrainians in volunteer activities during a full-scale war. Democratic Initiatives Fund named after Ilko Kucheriv]. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintyiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> [in Ukrainian].

Пономарьова В. М., Верещаєв К. О. Напрями волонтерської діяльності в умовах воєнного стану в Україні

У статті розкривається сутність волонтерства як важливої складової громадського життя суспільства, що здійснює значний вплив на спроможність держави до обороноздатності й відновлення. Досліджуються особливості розвитку волонтерського руху в Україні в умовах воєнного часу з урахуванням сучасних проблем та потреб військовослужбовців та цивільного населення, що постраждало від воєнної агресії російської армії.

Особлива увага приділяється визначенню основних напрямів волонтерської діяльності, які є найбільш актуальними під час війни, зокрема: допомога військовим на передовій, забезпечення діяльності гуманітарних штабів, допомога соціально незахищеним категоріям населення, медична, психологічна, правова допомога, відбудова житлового фонду, порятунок тварин, інформаційний фронт. Наводяться приклади волонтерських організацій та благодійних фондів, які працюють за кожним із вказаних напрямів.

Наводяться результати проведених соціологічних досліджень щодо визначення рівня залученості громадян до волонтерської діяльності під час війни, найбільш часто надаваних ними видів допомоги та проблем і труднощів, з якими стикаються волонтери.

Ключові слова: благодійний фонд, війна, воєнний стан, волонтер, волонтерська діяльність, волонтерська організація, волонтерський рух.

Ponomaryova V. M., Vereshchayev K. O. Directions of volunteer activity in the conditions of martial law in Ukraine

The article reveals the essence of volunteering as an important component of the public life of society, which has a significant impact on the state's ability to defend itself and restore. The peculiarities of the development of the volunteer movement in Ukraine in wartime conditions are studied, taking into account the modern problems and needs of military personnel and the civilian population, which suffered from the military aggression of the Russian army.

Particular attention is paid to the identification of the main areas of volunteer activity that are most relevant during the war, in particular: assistance to the military on the front lines, support for the activities of humanitarian headquarters, assistance to socially vulnerable categories of the population, medical, psychological, legal assistance, reconstruction of the housing stock, rescue of animals, information front. Examples of volunteer organizations and charitable foundations that work in each of the indicated directions are given.

The results of the conducted sociological studies are given to determine the level of involvement of citizens into volunteer activities during the war, the most frequently provided types of assistance and the problems and difficulties faced by volunteers.

Key words: charity fund, war, martial law, volunteer, volunteer activity, volunteer organization, volunteer movement.

УДК 316.4

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-56-62

Степаненко Вікторія Іванівна,

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна.

stepanenko.viktoriiia@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5793-3069>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ГРОМАД В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні актуальними є наукові дослідження, які стосуються питань щодо створення єдиних підходів до розробки інклюзивної політики держави з урахуванням сучасних викликів, зокрема функціонування в умовах воєнного стану (Мельнік, 2022), а також щодо перспектив інклюзивного розвитку в контексті повоєнного відновлення країни (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022; United Nations Development Programme, 2024;). Інклюзивний розвиток – багатофакторний, багатовимірний процес, в основі якого покладена ідея взаємодії усіх його суб'єктів з боку як учасників, так і користувачів його результатами. Інклюзивний розвиток акцентує увагу на інклюзивному добробуті, що будується на соціальній справедливості, захисті прав людини і громадянина та екологічності (Філіппова & Єрмак, 2019). Соціальний аспект інклюзивної політики полягає в забезпеченні можливостями і ресурсами, які необхідні для участі в економічному, соціальному та культурному житті, досягненні рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам (Мельнік, 2022).

Громади зацікавлені у збереженні їхньої соціальної та економічної активності, швидкій адаптації різних категорій населення (зокрема, вимушених переселенців, осіб з інвалідністю, людей похилого віку тощо) до нових реалій життя в умовах війни, що

підкреслює актуальність та обумовлює необхідність розв'язання проблем, пов'язаних з появою нових форм нерівності, провадження ефективних заходів та використання засобів щодо запобігання негативним соціальним проявам через виключення певних груп населення із суспільного життя (Чвертко & Вінницька, 2023). Залучення (інклюзія) якнайширшого кола суб'єктів до відновлення є загальною ціллю Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України поряд зі збереженням соціальної згуртованості, посиленням солідарної відповідальності суспільства за відбудову країни, досягненням збалансованості економічного та соціального розвитку, забезпеченням безпеки та стійкості (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інклюзивного розвитку набула великого поширення в науково-практичному дискурсі як на національному, так і глобальному рівнях, включена до стратегічних завдань багатьох міжурядових організацій, є імперативом соціальної політики на регіональному рівні та визнається як одна з ключових умов забезпечення добробуту людей, якості життя, розширення можливостей розвитку (Продіус, 2019). Так, Л. Ємельяненко, В. Петюх, К. Дзензелюк, розглядаючи специфіку інклюзивного вектору суспільних перетворень, виявлено основні ключові аспекти інклюзивного зростання, серед яких у соціальному контексті виокремлено

соціальний захист, недопущення дискримінації, соціальну інтеграцію та активізацію участі соціальних інститутів (Ємельяненко, Петюх & Дзензелюк, 2019). І. Радіоною розкрито зміст явища соціальної інклюзії, зокрема його підґрунтя (економічне, технологічне, гуманітарне, управлінське) та прояви (форми і способи втілення) (Радіонова, 2020). М. Мельнік наголошено на необхідності розробки єдиних підходів до інклюзивної політики з урахуванням нинішніх викликів, зокрема розглянуто питання її перебудови під час війни, основні напрями для відновлення та покращення соціальних умов громадян України (Мельнік, 2022).

Зарубіжними дослідниками А. Bachfischer, М. Barbosa, А. Rojas, R. Bechler, Е.-М. Schwienhorst-Stich, С. Kasang, А. Simmenroth, S. Parisi, вивчаючи інтервенції інклюзивного розвитку в різних громадах, звернено увагу, що інклюзивний розвиток, орієнтований на громаду, може ініціювати позитивні зміни, але важливим є забезпечення адекватної контекстуалізації та підтримки на місці (Bachfischer, Barbosa, Rojas, Bechler, Schwienhorst-Stich, Kasang, Simmenroth & Parisi, 2023). J. Weber, R. Monne, A. Karisa, S. Grech, D. Schlupkothen здійснено загальний огляд інклюзивних практик для людей з інвалідністю у розвитку громади та звернено увагу, що досі існує відсутність зв'язку між основним розвитком громади та ініціативами інклюзивного розвитку, орієнтованого на громаду, що обумовлює потребу в культурно чутливих, міждисциплінарних стратегіях для досягнення інклюзивних практик, спрямованих на вивчення зв'язків між дослідженнями інвалідності та розвитком громади (Weber, Monne, Karisa, Grech & Schlupkothen, 2023).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних учених, які дають можливість аналізу питань, присвячених інклюзивному розвитку й інклюзивному зростанню, проблематика інклюзивності соціально-просторових утворень є малодослідженою. Актуальним напрямом досліджень є визначення особливостей,

місця та ролі інклюзивного розвитку громад в умовах війни, бачення перспектив їх повного відновлення, залучення до участі в цьому процесі всіх верств населення.

Мета статті – окреслити соціальний аспект інклюзивного розвитку громад в умовах війни в Україні та перспективи їх повного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Ефективність інклюзивного розвитку залежить від загальної політики держави, в тому числі у соціальній сфері як на державному рівні, так й на рівні регіонів, громад, діяльності окремих соціальних інституцій (Філіппова & Єрмак, 2019). Соціальну інклюзію розглядають як «процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей і ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя» (Чвертко & Вінницька, 2023, с. 25).

Поняття «інклюзивний» само по собі передає характеристику певного рівня якості, форми, стану об'єкта чи процесу (Павлов, Павлова, Павлов, 2022). Розкриваючи сутність поняття «інклюзивний» у новітньому трактуванні сучасного розвитку, слід зауважити, що вона полягає у посиленні залучення до вирішення проблем соціально-економічного розвитку всіх верств населення та різних за статусом груп, включення до відповідного процесу всіх територій (Продіус, 2019, с. 72). Інклюзивність громади як соціально-просторового утворення визначають як поточний стан та ступінь включеності людських спільнот, які мешкають в межах громади, в певну систему суспільних відносин (Павлов, Павлова, Павлов, 2022).

Інклюзивний розвиток передбачає модель глобалізації, в умовах якої домінують вирівнювальні інструменти, що приводить до скорочення дисбалансів і в соціальному аспекті – до рівномірного розподілу соціальних благ (Луцків, 2019). Оцінювання інклюзивного розвитку територіальних громад має на меті виявлення наявного стану для встановленого

кількісного їх розподілу в межах області, що характеризує мікро, малі, середні та великі територіальні утворення визначення відповідного коефіцієнта варіації показника, його індексу інклюзивного розвитку та порівняння з можливим станом в процесі укрупнення (Павлик, 2021).

До моменту затвердження національної та регіональних стратегій відновлення важливою є участь у цьому процесі представників громад (вивчення думок та потреб потенційних партнерів, бенефіціарів, консультативні й погоджувальні зустрічі, різномірні стратегічні сесії спільно з представниками місцевого самоврядування та громадянського суспільства, сприяння процесам узгодження позицій громадянського суспільства та територіальних громад України тощо) (Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення, 2023).

Однією зі складових інклюзивного розвитку є інклюзивне зростання, а його основним інструментом – «продуктивна зайнятість», яка тісно пов'язана з концепцією соціальної інклюзії, де особливу увагу акцентовано на подоланні бідності, сприянні забезпечення повної та продуктивної зайнятості, зміцненні соціальної інтеграції. Основні принципи моделі інклюзивного зростання: інтелектуальний (освіта та інновації), сталий (цілі сталого розвитку, конкурентоспроможність працівників) та всеосяжний (рівень зайнятості населення, вирівнювання соціальних і територіальних відмінностей) розвиток (Ємельяненко, Петюх & Дзензелюк, 2019). Пріоритетними у концепції інклюзивного зростання є: розвиток людських ресурсів, досягнення повної зайнятості, підвищення кваліфікації працівників, гарантування соціальної безпеки і сталого розвитку (Малий, Ємельяненко, & Дзензелюк, 2018).

Основна мета інклюзивного розвитку полягає у залученні вразливих категорій населення в роботу, інтеграції молоді, жінок, людей з інвалідністю, похилого віку в ринок праці, наданні їм можливості одержання соціальної й економічної вигоди від участі в проєктах. Так, інклюзивний розвиток громад акцентує увагу на:

- заохоченні активних програм на ринку праці;
- розробці молодіжних гарантій;
- розширенні стабільної зайнятості серед молоді;
- підвищенні якості зайнятості;
- розробці методології оцінки зростання зайнятості;
- залученні до співпраці соціальних партнерів.

Зазначені напрями допомагають у:

- полегшенні працівникам переходу до трудового життя;
 - підвищенні шансів окремих осіб знайти роботу;
 - усуненні бар'єрів, які перешкоджають рівноправному доступу до найважливіших послуг (освіта, охорона здоров'я, працевлаштування тощо);
 - зміцненні потенціалу соціальних інституцій;
 - забезпеченні гендерної рівності;
 - створенні потенціалу для залучення осіб з інвалідністю на ринок праці;
 - розширенні доступності професійної підготовки;
 - посиленні соціального захисту населення (Малий, Ємельяненко, & Дзензелюк, 2018).
- Векторами, які забезпечують досягнення мети інклюзивного розвитку територіальних громад, є:
- створення інституційної бази (інтеграція цілей та напрямів інклюзивного розвитку в програми соціально-економічного розвитку територіальних громад; розробка та реалізація спеціальних програм, спрямованих на стимулювання інклюзивного розвитку територіальних громад);
 - інклюзивний підхід до здійснення муніципального управління, формування бюджетів, розвитку інфраструктури територіальних громад, організації медичного обслуговування, реалізації молодіжної і культурної політики, надання адміністративних послуг;
 - розвиток інклюзивного підприємництва;
 - розвиток інклюзивної освіти;

– формування екологічної культури у мешканців територіальних громад;

– організація ефективної системи соціального захисту для мешканців територіальних громад (Жуковська & Дяків, 2021).

І. Мацюк зазначає, що «плани розвитку нашої держави, які були сформовані до 24 лютого 2022 року потребують актуалізації до нових умов життя держави в умовах війни та наданого Європейською Радою Україні на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу» (Мацюк, 2023). З одного боку, європейський вибір України призвів до перегляду пріоритетів державної соціальної політики та запровадження відповідних соціальних змін (Палатна, 2019). З іншого боку – збройна агресія з боку російської федерації постає стримуючим чинником інклюзивного розвитку. В таких умовах можливості фінансування заходів розвитку територіальних громад є обмеженими (Мацюк, 2023). Наразі немає достатньо розвинутих соціальних послуг для забезпечення інклюзії (Палатна, 2019). Крім того, інклюзивне суспільство будується на принципах безпеки і комфортності кожної людини (Палатна, 2019), досягнення яких в умовах війни постає складним завданням.

На сьогоднішній день існує нагальна потреба в дослідженні ситуації, яка пов'язана з війною, як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах і територіальних громадах. Зокрема, така потреба полягає в розробленні планів відновлення постраждалих територій; відновленні повноцінного життя жителів громад, зокрема вразливих категорій населення (осіб

з інвалідністю, похилого віку, постраждалих внаслідок воєнних дій та ін.); створенні умов для повернення біженців в Україну, а вимушених переселенців – до власних помешкань; відбудові інституцій та їх спроможності; розвитку людського капіталу та побудові більш інклюзивного суспільства (Мельнік, 2022).

Слід також звернути увагу на інструментарій інклюзивного розвитку (стратегії соціальної інклюзії; розвиток інфраструктури; фінансова підтримка підприємництва; спеціалізовані освітні програми тощо), ефективне використання якого дозволить зменшити рівень соціальної нерівності, забезпечити належний доступ населення до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, реалізувати потенціал територіальних громад та відкрити нові можливості для їх інклюзивного розвитку (Філюк, 2023).

Висновки. Отже, в умовах сучасних викликів війни інклюзивний розвиток громад може приймати різних форм. Пріоритетами повоєнного відновлення в соціальному контексті є соціальна згуртованість, активність членів громади, обґрунтоване й адекватне застосування інструментарію інклюзивного розвитку, формування рівних можливостей для всіх громадян, вплив на особливі соціальні групи, забезпечення доступу до гідних робочих місць вразливих груп населення, орієнтація на вирішення проблем, забезпечення безпеки та стійкості.

Подальші дослідження вбачаємо у вивченні ситуації, пов'язаної з війною, в окремих територіальних громадах, пошуку оптимального інструментарію щодо адаптації середовища цих громад до специфічних потреб окремих груп мешканців.

Література

1. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. 2023. URL: <http://surl.li/oookr> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Дзензелюк К. В. Інтегральна оцінка інклюзивного розвитку в Україні на національному та місцевому рівнях. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.6.4>.
3. Жуковська А., Дяків О. Вектори та інструменти інклюзивного розвитку територіальних громад. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2021.26.062>.
4. Луцків О. М. Світовий та європейський досвід реалізації моделі інклюзивного розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2019. Вип. 97. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-97-02>.

5. Малий І. Й., Ємельяненко Л. М., Дзензелюк К. В. Імплементація концепції інклюзивного розвитку в практику регулювання зайнятості населення. *Ефективна економіка*. 2018. №12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.13>.
6. Мацюк І. Аналіз можливостей інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. №1. С. 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27>.
7. Мельник М. А. Інклюзивна політика держави під час війни. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. №6(276). С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-44-49>.
8. Національний інститут стратегічних досліджень. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. 2022. URL: <http://surl.li/mqsuh> (дата звернення: 10.12.2024)
9. Павлик В. П. Механізм оцінювання інклюзивного розвитку сільських громад. *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6–8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021. С. 26–35.
10. Павлов О. І., Павлова І. О., Павлов О. І. Інклюзивність об'єднаних територіальних громад та районів України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82>.
11. Палатна Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2019. №1 (5). С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>.
12. Продіус О. І. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). №4 (2). С. 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37>.
13. Радіонова І. Функція соціальної політики та соціальна інклюзія в поясненні загальної економічної рівноваги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2020. №1 (208). DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/208-1/6>.
14. Філіппова С. В., Єрмак С. О. Формування моделі інклюзивного розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2019. №10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.19>.
15. Філюк Д. О. Теоретичні та методичні принципи інклюзивного розвитку сільських територій України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-53>.
16. Чвертко Л., Вінницька О. Інструменти забезпечення соціальної та економічної інклюзії вимушених переселенців в умовах російської агресії проти України. *Економічні горизонти*. 2023. №3 (25). С. 23–35. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286595](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286595).
17. Bachfischer, A., Barbosa, M. C., Rojas, A. A. R. et al. Implementing community based inclusive development for people with disability in Latin America: a mixed methods perspective on prioritized needs and lessons learned. *Int J Equity Health*. 2023. No. 22. P. 147. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-023-01966-8>
18. United Nations Development Programme. Ukraine. Inclusive Development, Recovery and Peacebuilding. 2024. URL: <http://surl.li/rybpn>.
19. Weber J., Monne R., Karisa A., Grech S., Schlupkoth D. (2023). Disability Inclusive Practices in Community Development: A Scoping Review. In D. Muia, R. Phillips (eds.). *Connectedness, Resilience and Empowerment Perspectives on Community Development*. P. 155–172. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-35744-2>.

References

1. Doslidzhennia initsiatyv u sferi povoiennoho vidnovlennia [Study of initiatives in the field of post-war recovery]. (2023). Retrieved from <http://surl.li/oookr> [in Ukrainian].
2. Yemelianenko, L. M., Petiukh, V. M., & Dzenzeliuk, K. V. (2019). Integralna otsinka inkliuzyvnoho rozvytku v Ukraini na natsionalnomu ta mistsevomu rivniakh [Integral assessment of inclusive development in Ukraine at the national and local levels]. *Економіка та держава – Economy and the state*, 6, 4–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.6.4> [in Ukrainian].
3. Zhukovska, A., & Diakiv, O. (2021). Vektory ta instrumenty inkliuzyvnoho rozvytku terytorialnykh hromad [Vectors and tools of inclusive development of territorial communities]. *Региональні аспекти розвитку продуктивних сил України – Regional Aspects of the Development of Ukraine's Productive Forces*, 26, 62–71. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarpsu2021.26.062> [in Ukrainian].
4. Lutskiv, O. M. (2019). Svitovyi ta yevropeyskyi dosvid realizatsii modeli inkliuzyvnoho rozvytku [World and European experience of implementing the model of inclusive development]. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна» – Bulletin of V. N. Karazin*

Kharkiv National University. Series Economic, 97, 17–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-97-02> [in Ukrainian].

5. Malyi, I. Y., Yemelianenko, L. M., & Dzenzeliuk, K. V. (2018). Implementatsiia kontseptsii inkluzyvnoho rozvytku v praktyku rehuliuвання zainiatosti naseleńnia [Implementation of the concept of inclusive development in the practice of regulation of population employment]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.13> [in Ukrainian].

6. Matsiuk, I. (2023). Analiz mozhlyvosti inkluzyvnoho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Analysis of the possibilities of inclusive development of territorial communities in the conditions of martial law]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1, 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27> [in Ukrainian].

7. Melnik, M. A. (2022). Inkluzyvna polityka derzhavy pid chas viiny [Inclusive policy of the state during the war]. *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 6(276), 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-644-49> [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2022). Kontseptsiia stratehii povoiennoho vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy [The concept of the post-war reconstruction and development strategy of Ukraine]. Retrieved from <http://surl.li/mqsuh> [in Ukrainian].

9. Pavlyk, V. P. (2021). Mekhanizm otsiniuvannia inkluzyvnoho rozvytku silskykh hromad [Evaluation mechanism of inclusive development of rural communities]. *Scientific Collection «InterConf»: with the proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises»*, 69, 26–35 (August 6–8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press [in Ukrainian].

10. Pavlov, O. I., Pavlova, I. O., & Pavlov, O. I. (2022). Inkluzyvnist obiednanykh terytorialnykh hromad ta raioniv Ukrainy [Inclusiveness of united territorial communities and districts of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82> [in Ukrainian].

11. Palatna, D. (2019). Inkluzyvne seredovyshe: formuvannia intehrovanoho poniattia [Inclusive environment: formation of an integrated concept]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Sotsialna robota – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Social work*, 1 (5), 20–23. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4> [in Ukrainian].

12. Prodius, O. I. (2019). Problemy ta perspektyvy inkluzyvnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Problems and prospects of inclusive development in the conditions of globalization]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Economy and Management*, 30 (69), 4 (2), 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37> [in Ukrainian].

13. Radionova, I. (2020). Funktsiia sotsialnoi polityky ta sotsialna inkluziia v poiasnenni zahalnoi ekonomichnoi rivnovahy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Economics*, 1 (208). DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/208-1/6> [in Ukrainian].

14. Filippova, S. V., & Yermak, S. O. (2019). Formation of the model of inclusive economic development [Formation of a model of inclusive economic development]. *Efficient economy – Efficient economy*, 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.19> [in Ukrainian].

15. Filiuk, D. O. (2023). Teoretychni ta metodychni pryntsypy inkluzyvnoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Theoretical and methodical principles of inclusive development of rural areas of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-53> [in Ukrainian].

16. Chvertko, L., & Vinnytska, O. (2023). Instrumenty zabezpechennia sotsialnoi ta ekonomichnoi inkluzii vymushenykh pereselentsiv v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Tools for ensuring social and economic inclusion of forced migrants in the conditions of Russian aggression against Ukraine]. *Ekonomichni horyzonty – Economies' Horizons*, 3 (25), 23–35. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286595](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286595) [in Ukrainian].

17. Bachfischer, A., Barbosa, M. C., Rojas, A. A. R. et al. (2023). Implementing community based inclusive development for people with disability in Latin America: a mixed methods perspective on prioritized needs and lessons learned. *Int J Equity Health*, 22, 147. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-023-01966-8>

18. United Nations Development Programme. Ukraine. Inclusive Development, Recovery and Peacebuilding. 2024. Retrieved from <http://surl.li/rybnp>

19. Weber, J., Monne, R., Karisa, A., Grech, S., & Schlupkothien, D. (2023). Disability Inclusive Practices in Community Development: A Scoping Review. In D. Muia, R. Phillips (eds.). *Connectedness, Resilience and Empowerment Perspectives on Community Development*. P. 155–172. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-35744-2>

Степаненко В. І. Інклюзивний розвиток громад в Україні під час війни та перспективи повоєнного відновлення: соціальний аспект

У статті зазначено, що в умовах воєнного стану в Україні існує нагальна потреба дослідження ситуацій в територіальних громадах, пов'язаних з війною. Зокрема, це стосується відновлення постраждалих територій, повноцінного життя жителів громад, вразливих категорій населення; відбудови соціальних інституцій та їх спроможності; забезпечення належного доступу населення до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг; реалізації потенціалу територіальних громад та відкриття їх нових можливостей для інклюзивного розвитку. Звернено увагу, що в основу інклюзивного розвитку громади покладена ідея взаємодії усіх її суб'єктів. Наголошено на потребі участі в розробці стратегій відновлення на національному і регіональному рівнях представників громад. Визначено мету інклюзивного розвитку, яка полягає в залученні вразливих категорій населення в роботу, інтеграції молоді, жінок, людей з інвалідністю, похилого віку, внутрішньо перемішених осіб в ринок праці, наданні їм можливості одержання соціальної й економічної вигоди від участі в проєктах. Окреслено пріоритети повоєнного відновлення громад в соціальному контексті: соціальна згуртованість, активність членів громади, обґрунтоване й адекватне застосування інструментарію інклюзивного розвитку, формування рівних можливостей для всіх громадян, вплив на особливі соціальні групи, забезпечення доступу до гідних робочих місць вразливих груп населення, орієнтація на вирішення проблем, забезпечення безпеки та стійкості.

Ключові слова: війна, громада, інклюзивний розвиток, повоєнне відновлення, соціальна інклюзія.

Stepanenko V. I. Inclusive Community Development in Ukraine During the War and Prospects for Post-war Recovery: Social Aspect

The article states that in the conditions of martial law in Ukraine, there is an urgent need to study the situations in territorial communities related to the war. In particular, this concerns the recovery of the affected territories, the full-fledged life of the inhabitants of communities, vulnerable categories of the population; recovery of social institutions and their capacities; ensuring proper access of the population to education, health care, and social services; realization of the potential of territorial communities and discovery of their new opportunities for inclusive development. Attention was drawn to the fact that the idea of interaction of all its subjects is the basis of the inclusive development of the community. The need for community representatives to participate in the development of recovery strategies at the national and regional levels is emphasized. The purpose of inclusive development is determined, which consists in involving vulnerable categories of the population in work, integrating youth, women, people with disabilities, the elderly, internally displaced persons into the labour market, providing them with the opportunity to receive social and economic benefits from participation in projects. The priorities of the post-war recovery of communities in the social context are outlined: social cohesion, activity of community members, justified and adequate application of the tools of inclusive development, creation of equal opportunities for all citizens, impact on special social groups, ensuring access to decent jobs for vulnerable population groups, orientation towards solutions problems, ensuring safety and stability.

Key words: war, community, inclusive development, post-war recovery, social inclusion.

УДК 364.65:159.922:614.253(477.83)(045)

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-63-72

Ташкінова Оксана Анатоліївна,

кандидатка соціологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи
Приазовського державного технічного університету,
м. Дніпро, Україна.

Tashkinovaks@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6649-845X>

Роговська Ольга Олексіївна,

магістерка соціальної роботи,
старша викладачка кафедри соціології та соціальної роботи,
заступниця декана соціально-гуманітарного факультету
Приазовського державного технічного університету,
м. Дніпро, Україна.

rogovska_o_o@pstu.edu

<https://orcid.org/0009-0000-1846-2850>

Радіонова Тетяна Євгенівна,

магістерка соціальної роботи,
начальниця Національної соціальної сервісної служби в Донецькій області,
м. Краматорськ, Україна.

rte0462@outlook.com

СТРАТЕГІЇ ПОКРАЩЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиріччя населення України страждає від терористичних атак та військового вторгнення з боку росії. Вже понад два роки минуло з моменту початку повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної України. Протягом цього часу українці демонструють стійкість та велике бажання до перемоги. З вірою в Збройні сили України та скорішу перемогу, цивільні громадяни намагаються адаптуватися до нових умов життя, продовжуючи навчання, працюючи, виховуючи дітей та підтримуючи звичайний спосіб життя. Проте безумовно, воєнний час є складним періодом для цивільного населення і призводить до підвищення соматичної та психологічної вразливості особистості. Втрати та постійні небезпеки для життя та здоров'я,

особливо для тих, хто перебував у зоні активних бойових дій або має досвід виїзду з оточених міст та тимчасово окупованих територій, стають викликом та призводять до кризового стану особистості. Навіть для тих людей, хто не перебував у небезпеці, постійні стреси та переживання за близьких можуть призвести до негативних психологічних станів та депресії. Мільйони українців втратили свої домівки та стали біженцями, намагаючись знайти притулок за кордоном. Примусова міграція та стрес, пов'язаний з адаптацією до нового життя в незнайомому соціокультурному середовищі, також негативно впливають на їх психоемоційний стан.

Саме тому на рівні держави важливо мати плани та програми для забезпечення психологічної підтримки населення під час війни

та повоєнного відновлення України, спрямовані на формування навичок життєстійкості у представників найбільш вразливих груп населення. Це стосується передусім осіб, які мають найвищий ризик потрапити у складні життєві обставини. Такі стратегії можуть охоплювати розробку програм психологічної допомоги, створення психологічних центрів для ветеранів та їх сімей, популяризацію методів саморегуляції та засобів зниження стресу, а також забезпечення доступу до медичної та психосоціальної допомоги для тих, хто цього потребує. Ці стратегії є важливим елементом стійкості та відновлення суспільства після кризових ситуацій та післявоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження психоемоційного стану населення України в умовах повномасштабного вторгнення, які проводилися різними соціологічними центрами протягом 2022–2024 рр., свідчать про погіршення психоемоційного стану для більшості українців в умовах війни (Найдьонова, 2022; Пирожков, 2022; Дембіцький, 2023).

У висновках всеукраїнського дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни, проведеного влітку 2022 року Благодійним фондом адаптації до мирного життя «Майнді», компанією Kantar Україна спільно з Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, зазначається, що «фаза психологічної мобілізації в суспільстві у зв'язку з війною триває, але ресурсів для її подальшого підтримання може бракувати» (Найдьонова, 2022). За результатами дослідження, 40% опитаних зазнали загрози власному життю та/або були безпосередніми свідками таких загроз у зв'язку з перебуванням у зоні бойових дій та/або під обстрілами. Понад 41% громадян мають родичів або близьких, які перебували чи перебувають у зоні бойових дій. 16% опитаних втратили когось з близьких. Лише 9% громадян заявили, що у жодний спосіб не стикалися з жодною травматичною подією з початку повномасштабного вторгнення (Найдьонова, 2022).

За результатами всеукраїнського опитування, проведеного в лютому 2023 року компанією «Нью Імідж Маркетинг Груп» на замовлення Українського інституту майбутнього, загальний середній показник оцінки емоційно-психологічного стану становить 2,94 бала (за шкалою від 1 до 5). Лише 2% учасників опитування зазначають, що, у порівнянні з попереднім місяцем, їхній емоційно-психологічний стан покращився, 11% – дещо покращився, 46% – не змінився, 33% – дещо погіршився, 8% – суттєво погіршився. 39% опитаних постійно/часто відчують млявість чи втому, швидко стомлюваність – 39%, стурбований чи уривчастий сон – 36%, почуття тривоги чи страху – 35%, поганий настрій, надмірне занепокоєння з різних приводів, почуття напруженості чи нездатність розслабитися, відпочинок не відновлює сили, надмірно раннє пробудження – по 31%, швидко дратівливість чи гнів та труднощі із засипанням – по 30% (Емоційно-психологічний стан українців, 2023). У травні 2023 року було проведено наступний етап цього дослідження, під час якого було виявлено, що кількість людей, які повідомили про те, що їхній психологічний стан погіршився, зросла на 26% (Як змінився психоемоційний стан українців, 2023).

Згідно з результатами ще одного всеукраїнського дослідження, проведеного у жовтні 2023 року з використанням тестової методики SCL-9-NR для оцінки психологічного дистресу, близько 69% опитаних показали нормальний рівень психологічного дистресу, 21% – підвищений, 10% – високий. Висновки авторів вказують на те, що під час війни загалом жінки характеризуються гіршим психологічним самопочуттям порівняно з чоловіками, що свідчить про більший руйнівний вплив широкомасштабної війни на повсякденне життя жінок, незалежно від конкретного досвіду зіткнення з військовими діями (Дембіцький, 2023)

Крім того, варто виділити групи населення, які найбільше потребують психосоціальної допомоги та підтримки та через об'єктивні причини складніше переживають

кризові ситуації. Згідно з результатами аналітичного дослідження, проведено Ruban Litvinova Social Impact Advisory та Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) влітку 2023 року, в умовах війни збільшується кількість населення, що може потрапляти у складні життєві обставини та потребувати соціальних послуг (Вивчення потреб цільових груп серед вразливих категорій населення України, 2023). Результати дослідження свідчать про те, що переважна більшість представників вразливих категорій мають рівень добробуту нижче базового, негативний психологічний стан та низький рівень емоційного добробуту. Майже 45% респондентів більшу частину часу відчували нервозність, тривогу та відсутність інтересу до повсякденних справ (Вивчення потреб цільових груп серед вразливих категорій населення України, 2023).

Важливими є результати дослідження О. Басенко щодо вивчення особливостей психологічного переживання підлітками стресових подій воєнних конфліктів, діагностики показники психоемоційного стану та життєстійкості у підлітків із прифронтової зони на Сході України. Авторкою визначено, що підлітки, які пережили події, пов'язані з воєнним конфліктом на Сході України, мають симптоми психоемоційних проблем: психологічного стресу, депресії, тривожності, гіперактивності, проблем з поведінкою та міжособистісних взаємин. Виявлені ознаки психоемоційних, поведінкових порушень можуть спричиняти погіршення стану психічного здоров'я підлітків та ризик розвитку асоціальної поведінки і суїциду (Басенко, 2023).

Метою цієї наукової розвідки є аналіз літератури, матеріалів вебсайтів та звітів офіційних установ для проведення аналізу сучасної державної соціальної політики щодо формування стратегії покращення психоемоційного стану та розвитку навичок життєстійкості у соціально вразливих груп населення в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення в Україні.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі використовують наступні поняття

з метою вивчення психологічного стану та особливостей формування навичок життєстійкості у соціально вразливих груп населення в кризових ситуаціях. Це резилієнс, стійкість, психологічна стійкість, стійкість до травми, життєстійкість, стресостійкість (Смольська, 2021; Чиханцова, 2018; Грішин 2021; Басенко, 2023). Феномен резильєнтності у психології розуміється у трьох аспектах: як риса чи здатність особистості долати стрес, як процес копіngu та як адаптаційно-захисний механізм особистості, що дозволяє протистояти стресу чи адаптуватись після психотравми (Грішин, 2021). Психологічними факторами розвитку стійкості є наявність життєвої мети, перевага позитивних емоцій, життєстійкість, висока адекватна самооцінка, активні копіngи, самоефективність, оптимізм, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатись за підтримкою до інших, когнітивна гнучкість, висока духовність особистості (Грішин, 2021). Стресостійкість визначається як здатність особи усвідомлювати власну фрустрацію та долати її ефективними практичними діями для досягнення відповідних цілей (Смольська, 2021).

В статті Чиханцової О. розглянуто феномен життєстійкості та його зв'язок із ціннісними аспектами особистості. Життєстійкість аналізується як основний ресурс перетворення життєвих подій у нові можливості всупереч зовнішнім негараздам. Визначено, що життєстійкість є психологічним аналогом життєвої сили людини, що відзеркалює ступінь подолання нею певних стресових ситуацій (Чиханцова, 2018). Життєстійкість може бути чинником оптимальної самореалізації та психологічної якості життя людини і ключовою особистісною змінною, що опосередковує вплив стресових чинників на соматичне здоров'я та на успіх діяльності особистості (Чиханцова, 2018).

Загалом ми можемо зазначити, що стійкість це передусім здатність людини до відновлення після виникнення труднощів або впливу стресогенних або кризових чинників. Це означає, що після перебування в стресовій або кризовій ситуації людина може відновитися і навіть

підвищити свою ефективність. Це не просто виживання, а активний розвиток після важких життєвих подій. Під життєстійкістю розуміється загальна здатність людини виживати в різних умовах, включаючи фізичні, емоційні та соціальні аспекти. Стресостійкість розглядається як здатність переносити стрес та труднощі без серйозних негативних наслідків для функціонування або здоров'я. Розвиток життєстійкості та стресостійкості сприяє збереженню ментального здоров'я населення під час впливу травмуючих чинників.

В умовах тривалої війни та погіршення психологічного стану населення, важливо дослідити напрями реалізації сучасної державної соціальної політики в Україні, її основні проблеми та стратегічні пріоритети щодо збереження ментального здоров'я громадян. Загалом, в розвинутих країнах світу на рівні держави давно розробляються та запроваджуються стратегії для покращення психічного здоров'я громадян, які включають психологічну підтримку, навчання життєстійкості та інші заходи (Волошин & Марута, 2014). Особлива увага приділяється саме проблемі первинної профілактики психічного здоров'я.

Важливим є приклад Ізраїлю щодо запровадження програм покращення психологічного стану та життєстійкості населення в умовах постійних терористичних атак та загрози безпеці. Це стосується як дорослого населення, так і дітей. Однією з ключових стратегій Ізраїлю є акцент на первинну профілактику психічних проблем. Національні програми спрямовані на підвищення психологічної стійкості і здоров'я населення. Важливими елементами таких програм є: освіта та інформаційна кампанія з метою підвищення обізнаності населення щодо психічного здоров'я, стресу та методів його подолання, у тому числі і в шкільній освіті; розвиток ресурсів сприяння психічному здоров'ю через створення мережі психологічних центрів, центрів травматології та стійкості, гарячих ліній і підтримки соціальних груп населення, які можуть бути особливо вразливими до стресу та психологічних проблем; розвиток стресостійкості, управління емоціями та розуміння власних потреб

у психологічній підтримці; психологічна підтримка військовослужбовців і їх сімей та інші. Ці заходи дозволяють створити сильну систему психологічної підтримки населенню, що допомагає зменшити ризик розвитку психічних проблем та зберегти загальний психічний стан населення на високому рівні, навіть в умовах постійної загрози безпеки. Важливо в таких умовах зміцнювати та підтримувати вразливі групи та спільноти, надаючи адекватні ресурси, щоб покращити їх здатність справлятися з наслідками та продовжувати розвиватися (Bleich, 2017).

Варто зазначити, що в Україні у 2017 році було затверджено Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я до 2030 року, метою якої є створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини (Концепція розвитку охорони психічного здоров'я, 2017). Після початку повномасштабного вторгнення було запроваджено Всеукраїнську програму ментального здоров'я «Ти як?», з метою підтримки психологічного добробуту громадян України та доступності психосоціальних послуг населенню. Вона спрямована на підтримку та попередження психічних проблем, особливо в умовах війни та стресових ситуацій. Ця програма надає можливість громадянам отримати психологічну підтримку, консультування та інформацію щодо збереження свого психічного здоров'я (Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», 2022).

У березні 2023 року під час інформаційного заходу «Нові горизонти соціальної роботи», організованого Міністерством соціальної політики України, в партнерстві з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) до Всесвітнього дня соціальної роботи, Міністерка соціальної політики України презентувала пріоритетні напрями соціальної політики держави, зокрема, створення центрів життєстійкості за прикладом досвіду Ізраїлю. Основна ідея полягає в супроводі волонтерських спільнот на місцях із залученням соціальних

працівників, менеджерів і психологів (Міністерство соціальної політики України, 2023).

Згодом, під час участі у Соціальному форумі в Португалії у промові Міністерка приділила увагу основним напрямам роботи та реформам, які відбуваються у соціальній сфері, серед яких виділила інклюзію, перебудову процесів реабілітації, цифровізацію соціальної сфери, а також збереженню ментального здоров'я українців через запровадження центрів життєстійкості (Міністерство соціальної політики України, 2023).

В межах реалізації Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», у 2023 році в Україні запроваджено Програму життєстійкості, яка регулюється постановами Кабміну України: «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості»; «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості».

Програма життєстійкості реалізується державою із залученням міжнародних організацій, громадських та благодійних організацій, а також за підтримки бізнесу. Важливо, що проєкт координує Міністерство соціальної політики України. Аналіз вебсайту Міністерства соціальної політики показує наявність значної кількості публікацій, присвячених проблемі формування життєстійкості громадян. За пошуковим запитом «життєстійкість» на офіційному сайті Міністерства було знайдено понад 80 публікацій (станом на 15.03.2024 року), що свідчить про активність діяльності Міністерства в цьому напрямку. Більшість публікацій за 2023 рік. В основному вони носили інформаційний характер і були спрямовані на інформування суспільства про хід реалізації пілотного проєкту запровадження Центрів життєстійкості в територіальних громадах.

Метою запровадження Програми життєстійкості є сприяння покращенню психологічного стану та ментального здоров'я населення в умовах війни, особливо, найбільш соціально вразливих груп населення, на рівні територіальних громад. Ця програма спрямована на

надання інструментів та навичок, які допоможуть людям подолати стрес, важкі обставини та зберегти своє психічне здоров'я. Життєстійкість допомагає людям впоратися з труднощами, зміцнює їхню внутрішню силу та допомагає зберегти позитивний настрій навіть у важких ситуаціях.

Програма життєстійкості передбачає запровадження Центрів життєстійкості в територіальних громадах України та надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Ця послуга спрямована на підтримку та зміцнення психічного здоров'я українців, зниження загального рівня стресу і тривожності, а також формування навичок першої психологічної допомоги близьким (Міністерство соціальної політики України, 2023). В основі надання послуги – принципи кейс-менеджменту та комплексний підхід, що передбачає оцінку звернення та потреб особистості, формування плану надання послуги з урахуванням доступних ресурсів, за потреби спрямування до інших фахівців. Передбачається, що в таких Центрах активізація волонтерських активностей з метою реагування на потреби, які виникають у територіальній громаді. Важливо, що послуги з формування життєстійкості є безоплатними для населення і є одним з актуальних напрямів реалізації сучасної соціальної політики в Україні.

За умовами реалізації Програми життєстійкості, надавачі цієї комплексної послуги будуть обиратися на конкурсній основі. Важливою умовою для участі в Конкурсі є демонстрація суб'єктом готовності до якісного надання послуги населенню, зокрема, наявність приміщення, готовність утримувати приміщення для надання послуги, а також наявність відповідного фахового складу фахівців: соціальних менеджерів, психологів та фахівців із соціальної роботи. Важливою умовою для роботи цих Центрів є їхня безбар'єрність та безпечність. Фінансування діяльності Центрів життєстійкості здійснюватиметься державою із залученням благодійної та спонсорської допомоги.

Враховуючи важливість готовності фахівців до надання послуги з життєстійкості,

Міністерством соціальної політики спільно з Українською освітньою платформою проводяться навчальні тренінги для територіальних громад. Крім того, фахівці Центрів життєстійкості попередньо проходять навчальні тренінги від партнерів проекту – міжнародних фондів ВООЗ та ЮНІСЕФ: курси «Батьківство без стресу» від ЮНІСЕФ та «Самопоміч Плюс» від ВООЗ. Також, протягом реалізації Програми, кожен надавач послуги з життєстійкості має можливість звернутися та отримати навчально-методичну підтримку від Міністерства соціальної політики. (Міністерство соціальної політики України, 2023). Варто зазначити, що організація курсів підвищення кваліфікації та навчально-методична підтримка фахівців, які будуть залучені до надання психосоціальної послуги з життєстійкості, є важливою умовою для підвищення її ефективності.

Станом на березень 2024 року понад 140 громад долучилися до Програми життєстійкості з метою відкриття Центрів життєстійкості у своїх громадах. Нові Центри життєстійкості відкриються у 20 областях. Найбільше громад включилося у програму у Київській, Івано-Франківській, Чернігівській та Житомирській областях. За прогнозами Міністерства соціальної політики до кінця 2024 року цей перелік може збільшитися і становити понад 200 установ (Міністерство соціальної політики України, 2024).

Висновки. Таким чином, покращення загального емоційного, психічного та психологічного добробуту населення, а також розвиток навичок життєстійкості у представників найбільш вразливих соціальних груп

є одним з ключових напрямків сучасної української соціальної політики.

В Україні впроваджуються державні програми, спрямовані на покращення психологічного стану та підвищення життєвої стійкості населення в умовах війни та кризових ситуацій. Впроваджуються інноваційні навчальні програми для фахівців допоміжних професій з метою забезпечення надання якісної комплексної психосоціальної послуги для формування життєстійкості.

На даному етапі акцент робиться на пілотний проєкт запровадження Центрів життєстійкості на рівні територіальних громад. Цей проєкт включає не лише фінансову підтримку, конкурсний відбір надавачів послуг, а також встановлення певних вимог до приміщень, де надаються психосоціальні послуги, але й комплексну навчальну та методичну підтримку та підвищення кваліфікації фахівців, які будуть залучені до надання цієї психосоціальної послуги. Такий підхід, враховуючи принципи децентралізації та надання послуг на рівні територіальних громад, є важливим кроком у забезпеченні якісних психосоціальних послуг населенню. Важливо у подальшому проаналізувати ефективність діяльності нових Центрів життєстійкості і оцінити їх вплив на психоемоційний стан українців. Крім того, враховуючи досвід таких країн як Ізраїль, важливо запроваджувати комплексний та всебічний підхід до профілактики та підтримки ментального здоров'я населення в умовах триваючої воєнної небезпеки, стресу та депресії, у тому числі, і запровадження спеціальних навчальних курсів в закладах освіти.

Література

1. Найдюнова Л. А. Дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук. 2022. URL: <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psixologichnogo-stanu-naselennya-v-umovax-rovnomasshtabnoii-vijni/> (дата звернення: 15.03.2024).
2. Пирожков С. І. Про Національну доповідь НАН України «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз»: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 6 квітня 2022 року. *Вісник НАН України*. 2022. №5. С. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/vishn2022.05.045>.
3. Як війна змінила мене та країну: підсумки року. Результати комплексного порівняльного дослідження. *Соціологічна група "Рейтинг"*. 2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_

dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html?fbclid=IwAR2ZGZcDiqFkeri32Y2pP7cZftLiJ0dPgVphD1GfEjt4Gh3IGdjjehxgSq0 (дата звернення: 25.02.2024).

4. Дембіцький С. С. Стресори війни та їх вплив на психологічне самопочуття: українські реалії. Інститут соціології НАН України. 2023. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/001_Dembitsky_-_Stress.php (дата звернення: 15.03.2024).

5. Емоційно-психологічний стан українців. Звіт за результатами онлайн-дослідження: “Емоційно-психологічний стан українців”. Український інститут майбутнього. 2023. URL: <https://uifuture.org/publications/emocijno-psyhologichnyj-stan-ukrayincziv%ef%bf%bc/> (дата звернення: 10.03.2024).

6. Як змінився психоемоційний стан українців: звіт за результатами онлайн-дослідження. Український інститут майбутнього. 2023. URL: <https://news.uifuture.org/yak-zminivsvya-psikhoemocijnyj-stan-ukra/> (дата звернення: 11.01.2024).

7. Вивчення потреб цільових груп серед вразливих категорій населення України. Аналітичний звіт. Ruban Litvinova Social Impact Advisory та Київський міжнародний інститут соціології. 2023. URL: <https://www.povirusebe.org/sites/default/files/2024-01/analitichnii-zvit-ukr-1701.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).

8. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2021. Вип. 4. С. 113–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.22>.

9. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №42. С. 211–231. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.211-231>.

10. Басенко О. М. Особливості переживання підлітками стресових подій воєнних конфліктів : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2023. 213 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c3dcb0ff-4eef-4794-993a-761b69a7ba2b> (дата звернення: 15.03.2024).

11. Грішин Е. Резильентність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2021. №64. С. 62–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>.

12. Bleich A. Trauma, resilience, and being Israeli. *Traumatology*. 2017. №23(1). С. 23–26. DOI: <https://doi.org/10.1037/trm0000079>.

13. Волошин П. В., Марута Н. О. Стратегія охорони психічного здоров'я населення України: сучасні можливості та перешкоди. *Неврологія, Психіатрія, Психотерапія*. 2014. № 4 (31). URL: https://health-ua.com/newspaper/tn_nevro_psihologiya_psihoteraoiya/22705-tematichnij-nomer-nevrologiya-psihatrya-psihoterapiya--4-31-gruden-2014-r (дата звернення: 11.03.2024).

14. «Нові горизонти соціальної роботи»: Оксана Жолнович представила візію майбутнього соціальної сфери. Міністерство соціальної політики України. 2023. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22684.html> (дата звернення: 5.03.2024).

15. Юник І. Г. Реалізація сучасної державної політики в Україні: основні проблеми та стратегічні пріоритети. *Право та державне управління*. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.27>

16. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Міністерство соціальної політики України. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-iz-zaprovadzhennia-kompleksnoi-sotsialnoi-posluhy-z-formuvannia-zhyttiosti-i031023-1049> (дата звернення: 15.02.2024).

17. Про організацію діяльності та забезпечення функціонування Центрів життєстійкості. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 7.03.2024).

18. Концепції розвитку охорони психічного здоров'я до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2024).

19. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vseukrainska-prohrama-mentalnoho-zdorovia-ty-iak-kudy-zvertatysia-za-dopomohoiu> (дата звернення: 15.03.2024).

20. Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Formuvannya-zhittestiukosti-.html> (дата звернення: 10.03.2024).

21. Життєстійкість. Путівник зі створення безбар'єрного простору центрів життєстійкості для надання психосоціальної підтримки та волонтерства. (2023). Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/files/f_z/posibnik_cz.pdf (дата звернення: 7.02.2024).

22. Про затвердження переліку територіальних громад, які братимуть участь в експериментальному проекті із запровадженням комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Наказ Мініс-

терства соціальної політики України від 7 березня 2024 року № 84-Н. URL: https://www.msp.gov.ua/files/porm_baza/2024/84.pdf (дата звернення: 19.03.2024).

23. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки). Наказ Міністерства соціальної політики України № 90 від 11 лютого 2022 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html?PrintVersion> (дата звернення: 12.02.2024).

24. 143 громади залучені до Програми життєстійкості і зможуть допомагати своїм мешканцям. 2024. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23582.html> (дата звернення: 10.03.2024).

References

1. Naydonova, L. A. (2022). Doslidzhennya psykholohichnoho stanu naseleння v umovakh povnomashtabnoyi viyny [Research on the psychological state of the population in conditions of full-scale war]. Institut sotsialnoyi ta politychnoyi psykholohiyi Natsionalnoyi akademiyi pedahohichnykh nauk. Retrieved from <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psykologichnoho-stanu-naseleння-v-umovax-povnomashtabnoyi-viyny/> [in Ukrainian].

2. Pyrozhekov, S. I. (2022). Pro Natsionalnu dopovid NAN Ukrayiny «Natsionalna stiykist Ukrayiny: stratehiya vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennya hybridnykh zahroz» [On the National Report of the National Academy of Sciences of Ukraine «National Resilience of Ukraine: Strategy for Responding to and Anticipating Hybrid Threats»]: Za materialamy dopovidu na zasidanni Prezydii NAN Ukrayiny 6 kvitnya 2022 roku. *Visnyk NAN Ukrayiny – Visnyk of the NAS of Ukraine*, (5), 45–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/vsn2022.05.045> [in Ukrainian].

3. Yak viina zminyła mene ta krainu: pidsumky roku. Rezultaty kompleksnoho porivnialnoho doslidzhennia [How the war has changed me and the country: results of the year. Results of a comprehensive comparative study]. (2023). Sociological group «Rating». Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html?fbclid=IwAR2ZGZcDqFkepi32Y2pP7cZftLiJ0dPgVphD1GfEjt4Gh3IGdjehxgSq0 [in Ukrainian].

4. Dembitskyi, S. S. (2023). Stresory viiny ta yikh vplyv na psykholohichne samopochuttia: ukraïnski realii [The Stressors of War and Their Impact on Psychological Well-being: Ukrainian Realities]. Institut sotsiolohii NAN Ukrayiny. Retrieved from https://isnasu.org.ua/popsci/001_Dembitsky_-_Stress.php [in Ukrainian].

5. Emotsiino-psykholohichni stan ukraïntsiiv. Zvit za rezultatamy onlain-doslidzhennia: «Emotsiino-psykholohichni stan ukraïntsiiv» [Emotional and psychological state of Ukrainians. Report on the results of an online survey: «Emotional and psychological state of Ukrainians»]. Ukrainian Institute for the Future. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/emocijno-psykologichnyj-stan-ukrayincziv%ef%bf%bc/> [in Ukrainian].

6. Yak zminyvsia psykhoemotsiinyi stan ukraïntsiiv: zvit za rezultatamy onlain-doslidzhennia [How the Psycho-Emotional State of Ukrainians Has Changed: Report Based on Online Survey Results]. (2023). Ukrainian Institute for the Future. Retrieved from <https://news.uifuture.org/yak-zminivsvia-psykhoemociyniy-stan-ukra/> [in Ukrainian].

7. Vyvchennia potreb tsilovykh hrup sered vrazlyvykh katehorii naseleння Ukrainy. Analitichnyi zvit [Study of the needs of target groups among vulnerable categories of the population of Ukraine. Analytical report]. (2023). Ruban Litvinova Social Impact Advisory and Kyiv International Institute of Sociology. Retrieved from <https://www.povirusebe.org/sites/default/files/2024-01/analitichnii-zvit-ukr-1701.pdf> [in Ukrainian].

8. Smolska, L. M. (2021). Stresostiikist ta zhyttiistiikist: kreatyvna model formuvannia v suchasnykh umovakh [Resilience and Endurance: A Creative Model for Development in Contemporary Conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Psychology*, 4, 113–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2021.4.22> [in Ukrainian].

9. Chykhantsova, O. (2018). Zhyttiistiikist ta yii zviazok iz tsinnostiamy osobystosti [Resilience and its Connection with Personal Values]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 42, 211–231. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-42.211-231> [in Ukrainian].

10. Basenko, O. M. (2023). Osoblyvosti perezhyvannia pidlitkamy stresovykh podii voïennykh konfliktiv [Features of Adolescents' Experience in Coping with Stressful Events of Armed Conflicts]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». 213 s. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c3dcb0ff-4eef-4794-993a-761b69a7ba2b> [in Ukrainian].

11. Hrishyn, E. (2021). Rezyliientnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhodiagnostyka ta zasoby rozvytku [Personality Resilience: Essence of the Phenomenon, Psychodiagnostics, and Development Tools]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody «Psykhologhiia» – Bulletin of H. S. Skovoroda KhNPU «Psychology»*, 64, 62–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04> [in Ukrainian].

12. Bleich, A. (2017). Trauma, resilience, and being Israeli. *Traumatology*, 23(1), 23–26. DOI: <https://doi.org/10.1037/trm0000079>.

13. Voloshyn, P. V., & Maruta, N. O. (2014). Stratehiia okhorony psykhichnoho zdorovia naselennia Ukrainy: suchasni mozhlyvosti ta pereshkody [Strategy for Mental Health Care in the Population of Ukraine: Current Opportunities and Challenges]. *Nevrolohiia, Psykhiiatriia, Psykhoterapiia – Neurology, Psychiatry, Psychotherapy*, 4(31). Retrieved from https://health-ua.com/newspaper/tn_nevro_psihologiya_psihoteraoiya/22705-tematichnij-nomer-nevrologiya-psihatrya-psihoterapiya--4-31-gruden-2014-r [in Ukrainian].

14. «Novi horizonty sotsialnoi roboty»: Oksana Zholnovych predstavyla viziiu maibutnoho sotsialnoi sfery (2023). [«New Horizons of Social Work»: Oksana Zholnovych Presents a Vision of the Future of the Social Sphere]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/22684.html> [in Ukrainian].

15. Yunyk, I. H. (2023). Realizatsiia suchasnoi derzhavnoi polityky v Ukraini: osnovni problemy ta stratehichni priorityty [Implementation of Modern State Policy in Ukraine: Key Challenges and Strategic Priorities]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 2. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.27> [in Ukrainian].

16. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu iz zaprovadzhennia kompleksnoi sotsialnoi posluhy z formuvannia zhyttiistiikosti [On the Implementation of an Experimental Project Introducing Comprehensive Social Service for Resilience Building]. (2023). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-iz-zaprovadzhennia-kompleksnoi-sotsialnoi-posluhy-z-formuvannia-zhyttiistiikosti-i031023-1049> [in Ukrainian].

17. Pro orhanizatsiiu diialnosti ta zabezpechennia funktsionuvannia Tsentriv zhyttiistiikosti. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnia 2024 r. №83 [On organising the activities and ensuring the functioning of Resilience Centres. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23 January 2024 No. 83]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

18. Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorovia do 2030 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 r. №1018-r [Concepts for the development of mental health care until 2030. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27 December 2017, No. 1018-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

19. Vseukrainska prohrama mentalnoho zdorovia «Ty yak?» [All-Ukrainian Mental Health Program «How are You?»]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/vseukrainska-prohrama-mentalnoho-zdorovia-tyiak-kudy-zvertatysia-za-dopomohoiu> [in Ukrainian].

20. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Ofitsiinyi sait [Ministry of Social Policy of Ukraine]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/timeline/Formuvannya-zhittiestykosti-.html> [in Ukrainian].

21. Zhyttiistiikist. Putivnyk zi stvorenna bezbariernoho prostoru tsentriv zhyttiistiikosti dlia nadannia psykhosotsialnoi pidtrymky ta volonterstva [Resilience: A Guide to Creating an Accessible Space for Resilience Centers Providing Psychosocial Support and Volunteerism]. (2023). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from https://www.msp.gov.ua/files/f_z/posibnik_cz.pdf [in Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia pereliku terytorialnykh hromad, yaki bratymut uchast v eksperymentalnomu proekti iz zaprovadzhenniam kompleksnoi sotsialnoi posluhy z formuvannia zhyttiistiikosti. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 7 bereznia 2024 roku № 84-H [On approving the list of territorial communities that will participate in the pilot project on the introduction of a comprehensive social service for building resilience. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine of 7 March 2024 No. 84-H] Retrieved from https://www.msp.gov.ua/files/norm_baza/2024/84.pdf [in Ukrainian].

23. Pro zatverdzhennia Stratehichnoho planu diialnosti Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy na 2022 biudzhetnyi rik i dva biudzhetni periody, shcho nastaiut za planovym (2023–2024 roky). Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy №90 vid 11 liutoho 2022 roku [On approval of the Strategic Plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the budget year 2022 and two budget periods following the planned one (2023–2024). Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 90 dated 11 February 2022] Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html?PrintVersion> [in Ukrainian].

24. 143 hromady zalucheni do Prohramy zhyttiistiikosti i zmozhut dopomahaty swoim meshkantsiam [143 Communities Engaged in the Resilience Program Will Provide Assistance to Their Residents]. (2024). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/23582.html> [in Ukrainian].

Ташкінова О. А., Роговська О. О., Радіонова Т. Є. Стратегії покращення психоемоційного стану та формування навичок життєстійкості у соціально вразливих груп населення в умовах воєнного стану в Україні

У статті досліджується проблема запровадження та реалізації стратегій покращення психоемоційного стану та формування навичок життєстійкості у соціально вразливих груп населення в умовах воєнного стану в Україні. Наведено аналіз результатів всеукраїнських досліджень психоемоційного стану українців, проведених у період з 2022 по 2024 рр. Встановлено, що соціально вразливі групи населення, такі як внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, люди з інвалідністю та інші, стикаються зі значними труднощами, пов'язаними з погіршенням психоемоційного стану та адаптацією до стресових ситуацій. У роботі розглядаються різні аспекти, пов'язані з ефективними стратегіями управління стресом та психоемоційними реакціями, які можуть бути корисними для цих груп населення. Стаття вказує на те, що забезпечення психологічної стійкості населення, особливо представників вразливих груп, є ключовим завданням для сучасної української державної соціальної політики. В статті обговорюються можливі шляхи підтримки і формування навичок життєстійкості, які можуть забезпечити позитивний вплив на психоемоційний стан та загальну якість життя цих груп. Особлива увага приділяється запровадженню нової психосоціальної послуги з формування життєстійкості та аналізу підтримки цього процесу з боку держави. Підкреслюється важливість впровадження інноваційних навчальних програм для фахівців допоміжних професій з метою забезпечення якісної психосоціальної підтримки населенню та формування навичок життєстійкості. Особлива увага приділяється аналізу децентралізації та надання психосоціальних послуг на рівні територіальних громад через запровадження Центрів життєстійкості. Це дозволяє забезпечити доступність та якість послуг для місцевого населення. Аналіз цих питань допоможе розширити розуміння проблем ментального здоров'я населення та забезпечити ефективнішу підтримку для тих, хто найбільше потребує цієї допомоги.

Ключові слова: психоемоційний стан, життєстійкість, соціально вразливі групи, воєнний стан, соціальна робота.

Tashkinova O. A., Rohovska O. O., Radionova T. Ye. Strategies for Improving Psycho-Emotional State and Resilience Skills Formation in Socially Vulnerable Groups During the State of War in Ukraine

The article explores the issue of implementing and realizing strategies for improving the psycho-emotional state and forming resilience skills in socially vulnerable groups during the state of war in Ukraine. An analysis of the results of nationwide research on the psycho-emotional state of Ukrainians conducted during the period from 2022 to 2024 is provided. It is established that socially vulnerable groups of the population, such as internally displaced persons, war veterans, people with disabilities, and others, face significant difficulties associated with deteriorating psycho-emotional states and adapting to stressful situations. The paper discusses various aspects related to effective stress management strategies and psycho-emotional reactions that can be beneficial for these population groups. The article emphasizes that ensuring psychological resilience of the population, especially representatives of vulnerable groups, is a key task for contemporary Ukrainian social policy. The article discusses possible ways to support and develop resilience skills that can have a positive impact on the psycho-emotional state and overall quality of life of these groups. Special attention is paid to the introduction of a new psychosocial service for resilience building. The importance of implementing innovative educational programs for auxiliary professions specialists to ensure quality psychosocial support to the population and formation of resilience skills is underscored. Special attention is given to the analysis of decentralization and provision of psychosocial services at the level of territorial communities through the establishment of Resilience Centers. This allows ensuring the accessibility and quality of services for the local population. Analysis of these issues will help broaden the understanding of mental health problems in the population and provide more effective support for those who need it most.

Key words: Psycho-Emotional State, Resilience, Socially Vulnerable Groups, State of War, Social Work.

УДК 37.013.42:3:316.48

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-73-79

Харченко Людмила Георгіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
lyudmula.kharchenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4157-0216>

Шабасва Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
nataliya.shabaeva@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3149-2170>

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Війна внесла свої корективи у всі сфери діяльності особистості, сфера соціальних послуг не стала виключенням. Фахівці соціальної роботи та соціальної педагогіки мають відкривати нові горизонти, розширювати напрями, форми й методи соціальної допомоги клієнтам, беручи до уваги не тільки міжнародний досвід, а й формувати новий механізм надання соціальних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних та психолого-педагогічних послуг населенню, урахувуючи вимоги сьогодення.

Новітні форми соціальної роботи в умовах збройного конфлікту мають ґрунтуватися на засадах морального обов'язку, взаємопідтримки, відданості кожного громадянина в поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи. Особливо це стосується напрямів соціально-педагогічної роботи з сім'ями, адже сьогодні в кожній сім'ї є військовий, внутрішньо переміщена особа, людина з обмеженими можливостями, людина яка пережила полон, тортури або стала жертвою насильства в наслідок дій російського агресора, усі вони потребують допомоги, і з кожним днем кількість таких сімей зростає в геометричній прогресії.

Предметом розгляду даної проблеми вітчизняними науковцями стали: форми та методи соціальної та соціально-педагогічної роботи (О. Безпалько, А. Капська, Т. Семигіна, С. Харченко та ін.), зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах (І. Зверева, Ж. Петрочко, І. Пеша, І. Трубавіна та ін.), напрями соціально-педагогічної підтримки різних типів сімей та підготовка спеціалістів до роботи з ними (В. Безлюдна, О. Белоліпцева, Н. Гевчук, І. Козубовська, С. Коношенко, О. Міхеєва, Н. Олексюк, Г. Постолук, С. Тунтуєва та ін.), технології соціально-педагогічної роботи (Р. Вайнола, А. Дікарева, Л. Завацька, М. Мирська, Н. Стефанов, С. Чернета та ін.); але аспект соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах війни належним чином не досліджено, не тільки на практичному рівні, але й на теоретичному. У зв'язку з цим вибір теми наукового пошуку є обґрунтованим та актуальним.

Мета статті – теоретично обґрунтувати умови, напрями, форми й методи соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту.

Одним із ключових наслідків війни – є травматичний досвід отриманий людиною,

який залишається з нею на все життя. Звісно, що робота з травматичним досвідом це аспект діяльності психолога, але як показує практичний досвід, досить часто соціальному педагогу доводиться брати цю функцію на себе (у силу різних обставин). Тому соціальний педагог на високому рівні має володіти технологіями надання психосоціальної допомоги та соціоемоційної підтримки, а також бути здатним проводити свою діяльність у нестандартних ситуаціях. Адже фахівець соціально-педагогічної сфери діяльності працює з сім'ями які втратили рідних, житло, були роз'єднані з близькими чи вимушено залишили власні домівки, перебували під обстрілами, тимчасовою окупацією, зазнали тортур і насильства. Все це позначається не тільки на психічному стані самої дитини (членів її сім'ї), а й впливає на весь хід соціально-педагогічної допомоги та підтримки. Зважаючи на мету наукової статті, подальша наукова розвідка буде присвячена особливостям роботи соціального педагога закладу освіти з сім'ями.

Як зазначають Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська, А. Капська, об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окремі особи (дитина, підліток, молода людина, доросла людина) чи соціальні групи (сім'я, дитяча та молодіжна група чи колектив, неформальне об'єднання), які потребують допомоги та підтримки у процесі їхнього соціального становлення та розвитку, інтеграції у суспільство та яким адресовані цілеспрямовані чи стихійні соціально-педагогічні впливи (Бочкор & Дубровська & Залеська, 2014; Капська & Пеша & Міхеєва & Соляник, 2015).

Змістовне трактування поняття «соціально-педагогічна підтримка» знаходимо у дослідниці Н. Заверико, яка пише, що соціально-педагогічна підтримка – це діяльність соціального педагога, спрямована на створення умов, сприятливих для розвитку у дитини задатків та здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, та на формування в дитини знань, умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, розв'язання власних проблем. Результатом соціально-педагогічної

підтримки має стати зміцнення бажання дитини давати раду своїм труднощам; наявність умінь та навичок вирішення конкретних проблем, самоконтролю та самодопомоги тощо» (Заверико, 2011).

Російська агресія проти України зумовила низку викликів для соціально-психологічної служби та працівників закладів освіти, а саме:

- значне зростання чисельності учасників освітнього процесу, які отримали травми різного ступеня внаслідок воєнних дій та потребують постійної соціально-педагогічної, соціально-психологічної та психолого-педагогічної підтримки та допомоги;
- дефіцит соціальних педагогів і практичних психологів/послуг із соціального соціально-педагогічного та психологічного супроводу під час освітнього процесу з огляду на збільшення кількості здобувачів освіти та їх сімей, яким це вкрай необхідно;
- недостатню підготовку педагогічних працівників щодо надання базової соціально-педагогічної та психолого-педагогічної підтримки та для роботи з дітьми, які отримали травми різного ступеня;
- недостатню обізнаність батьків стосовно особливостей соціально-психічного здоров'я дітей та можливості надання їм психолого-педагогічної підтримки тощо (Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми, 2014).

Попри масштабність і складність усіх цих викликів соціальний педагог системи освіти має великі можливості допомагати учасникам освітнього процесу. Професійні та організаційні ресурси, якими він володіє, здатність до широкого соціального, соціально-педагогічного та психолого-педагогічного впливу сприяють комплексному та системному підходу до всіх учасників освітнього процесу.

Говорячи про завдання соціального педагога закладу освіти в умовах війни, можна окреслити наступні:

- формування та упровадження філософії й політики безпечного освітнього середовища;
- створення освітнього середовища благополуччя та соціальної справедливості;

- забезпечення прав і найкращих інтересів дитини в умовах освітнього середовища;
- раннє виявлення дітей в ситуаціях вразливості, які потребують соціально-педагогічної підтримки;
- розвиток інклюзивної культури і стосунків участі та підтримки в освітньому середовищі;
- міждисциплінарна та міжвідомча взаємодія з питань представництва прав дитини (Організація соціально-психологічного супроводу дітей, 2018).

До *функцій* соціального педагога в закладах освіти в період війни доцільно віднести такі:

- вивчення соціальної ситуації розвитку дитини (вік дитини, стать, стан здоров'я, соціальні обставини, особливості розвитку, життєвий досвід, культурне та етнічне походження, батьківський потенціал, соціально-педагогічні умови та ресурси для задоволення потреб дитини, статус сім'ї щодо критеріїв вразливості);
- розвиток соціальної компетентності учнів, що полягає у відкритості особистості до суспільства, володіння навичками соціальної поведінки, розуміння того, як поводитися відповідно до соціально бажаних очікувань, готовності сприймати соціальну інформацію, бажанням пізнати оточуючий світ, протистояти груповому тиску та участі в антисоціальній діяльності);
- виявлення факторів ризику всіх суб'єктів освітнього процесу та оцінка рівня їх впливу (здобувачів освіти, педагогів, батьків);
- соціально-педагогічна просвіта та підтримка учасників освітнього процесу відповідно до рівня глибини проблеми та планування соціально-педагогічного втручання;
- збір, періодичне оновлення інформації та створення ресурсної бази закладу освіти в конкретній територіальній громаді з метою задоволення потреб дітей в розвитку, налагодження співпраці між надавачами послуг та членами новоприбулих сімей, особливо сімей групи ризику (сім'ї переселенців/мігрантів, сім'ї, в яких є діти, що знаходяться під опікою, сім'ї з дітьми, що мають особливі освітні

потреби, сім'ї з батьками, які мають порушення розвитку, неповні сім'ї, багатодітні або малозабезпечені сім'ї з низьким рівнем доходу (безробітними батьками, сім'ї з педагогічно занедбаними дітьми тощо, саме іони вимагають від соціального педагога пильної уваги);

- навчання, підготовка та соціально-педагогічний супровід дітей, батьків, інших законних представників та працівників закладу освіти до процесів, пов'язаних з переміщенням дитини та активним залученням її до навчального процесу;

- моніторинг дотримання прав дитини в закладі освіти, а також виявлення та усунення перешкод у реалізації прав дитини за місцем проживання щодо задоволення потреб дитини в розвитку;

- розробка та реалізація планів соціально-педагогічної допомоги та підтримки дітей, які мають статус «дитина війни»;

- соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей, вразливих категорій дітей та дітей, які перебувають під опікою;

- організація взаємодії між усіма суб'єктами (установами), залученими до процесів соціалізації та соціального піклування (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2013; Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми, 2015).

При плануванні соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту слід враховувати такі *обставини*:

- існування чи відсутність складних умов життя сім'ї до початку збройного конфлікту;

- наявність політичних розбіжностей або конфліктів між членами сім'ї;

- наявність у складі сім'ї особи, яка залишилася в зоні збройного конфлікту, чи перебуває в окупації, полоні, вважається зниклою безвісти;

- кількість переміщень членів однієї сім'ї в різні населені пункти за останні шість місяців;

- бажання частини сім'ї повернутися в зону збройного конфлікту або на тимчасово окуповані території;

– інші ситуації, які є нетиповими для мирного часу і важливими для визначення специфіки професійної підтримки.

Важливо наголосити, що під час планування соціально-педагогічної та психолого-педагогічної роботи з сім'ями в період війни важливо пам'ятати, що вони можуть мати специфічні потреби. Робота має бути побудована на виявленні цих потреб, а також їх задоволення шляхом співпраці з різними суб'єктами соціальної, соціально-педагогічної та психологічної діяльності.

Так, з метою попередження або мінімізації негативних наслідків конфліктних подій важливо формувати знання у дітей, батьків та педагогічних працівників про ситуацію, що склалася. Особливо це стосується необхідності відстеження нових законів та інших нормативно-правових актів, які активно зараз приймаються з метою сприяти захисту та надати допомогу особам у складних життєвих обставинах. Своєчасне донесення такої інформації до дітей, батьків та педагогічних працівників сприятиме зверненню по допомогу від осіб, які її потребують, водночас запобігаючи більш складним наслідкам перенесених подій. На часі також надання інформації щодо діяльності органів державної влади, особливо соціальних служб, громадських організацій, територіальних громад у наданні допомоги особам, які опинилися в складних життєвих обставинах. У спілкуванні з батьками варто наголосити на необхідності обговорення ними з дітьми тих фактів та подій, про які вони запитували. Інформація має бути подана дозовано, відповідати віку та рівню сприйняття дитини. Для зовсім маленьких вона може бути представлена у формі казки чи іншої цікавої історії. Розмова має бути спокійною і виваженою. Доцільно підкреслити, що така взаємодія з дитиною сприятиме формуванню та зміцненню довірливих стосунків, знизить рівень тривожності та агресивності у дітей (Розбудова миру, 2016).

Розглядаючи *напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах війни*, відзначаємо найбільш доцільні на нашу думку:

– надання допомоги родинам у подоланні різного роду стресових ситуацій, у розв'язанні проблем, що виникають в їх житті, з якими сім'ї не можуть впоратися самі, коштом своїх внутрішніх ресурсів;

– проведення соціальних консультацій, соціальної діагностики;

– сприяння організації груп самопомоги та взаємодопомоги серед учнів і батьків;

– вивчення потенційних можливостей сім'ї та вплив на неї зовнішніх факторів для подальшої роботи;

– проведення консультацій з питань родини та виховання дітей;

– виявлення осіб з девіантною поведінкою з-поміж сімей внутрішньо переміщених осіб;

– соціально-педагогічна допомога дітям і підліткам, що мають проблеми в навчанні, особлива увага приділяється дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб;

– взаємодія з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги жертвам збройного конфлікту;

– інформування учасників освітнього процесу про діяльність формальних (державних) та неформальних організацій (благодійні фонди), які допомагають подолати наслідки війни;

– контроль за одержанням освіти дітьми та підлітками з родин вимушених переселенців;

– навчання батьків специфічних способів і прийомів роботи з дитиною в часи кризових і надзвичайних ситуацій (наслідки ракетних обстрілів – руйнування житлових забудов, інфраструктури, пожежі, обмеження електропостачання тощо) (Волинець, 2015; Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу, 2023).

Формами реалізації окреслених напрямків соціально-педагогічної роботи можуть бути індивідуальні та/або сімейні онлайн/офлайн консультації, інтерактивні лекції, лекторії, тематичні зустрічі, просвітницькі заняття, мотиваційне консультування, терапевтичні групи, клуби дитячо-батьківського спілкування, арттерапевтичні майстерні, групи самопомоги, групи розв'язання проблем різного

спектра, сімейні групові наради, молодіжні клуби, круглі столи, діалогові групи, тренінгові заняття з розвитку життєвих навичок, творчі майстер-класи, кінотренінги, інтерактивні заходи з використанням техніки роботи «Форум-театр», «Жива бібліотека», рольові ігри, телефонне консультування (певні години роботи гарячої лінії з соціальним педагогом) тощо. Перевагою цих форм роботи є те, що вони абсолютно незалежні одна від одної, залежно від ситуації можуть проводитися, як стаціонарно, так і дистанційно.

Методами реалізації напрямків соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах війни, на нашу думку, можуть бути: переконання, навіювання, приклад, тренування, створення виховних ситуацій, заохочення, схвалення, самовиховання та ін.

Здійснюючи соціально-педагогічний та психологічний супровід сімей в період війни, з метою попередження та недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації, соціальні педагоги зобов'язані суворо дотримуватися Етичного кодексу та вимог щодо застосування методик і діагностичного інструментарію. У разі потреби слід перенаправляти дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів або залучати до надання соціально-психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців (психотерапевта, клінічного психолога, невролога, консультантів ІРЦ тощо) чи закладів та установ (охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій, соціальних служб тощо).

Також важливо враховувати, що проживання кризових ситуацій, зокрема в умовах війни, може мати негативний вплив і на соціо-емоційне здоров'я самих фахівців соціально-педагогічної сфери діяльності, які надають допомогу учасникам освітнього процесу.

Відповідальне надання допомоги також означає турботу про власне здоров'я та благополуччя. Усім фахівцям соціономічних професій, які передбачають надання допомоги, зокрема фахівцям психологічної служби в системі освіти, педагогічним працівникам, вкрай важливо дбати про власну безпеку (емоційну, фізичну, професійну), щоб мати можливість якісно та своєчасно надати допомогу іншим. Саме тому одним із пріоритетних завдань у системі освіти є питання підвищення професійної компетентності педагогічних працівників та фахівців соціально-психологічної служби для опанування сучасними та актуальними технологіями психосоціальної допомоги та методами самопомоги й відновлення в кризових ситуаціях (Капська & Пеша & Міхеєва & Соляник, 2015).

Отже, бажання миру – це найбільше бажання, яке сьогодні має більшість українців, але поки це далека перспектива, попри це з кожним днем збільшується кількість дітей і сімей, які потребують кваліфікованої педагогічної, соціально-педагогічної, психолого-педагогічної допомоги, яку в змозі надати саме соціальний педагог. На жаль, війна та її наслідки змушує фахівців соціальної сфери підлаштовуватися під нові умови надання соціально-педагогічної допомоги та підтримки, особливо це стосується сімей, в яких є внутрішньо переміщені особи, сім'ї учасників АТО (ООС), сім'ї військових ЗСУ, постраждали сім'ї від воєнних дій тощо. Теоретичний опис напрямків соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту не розкривають усіх аспектів окресленої проблематики, але можуть стати частиною великої системи соціальної допомоги жертвам війни, яких з кожним днем стає все більше.

Література

1. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / ред. Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
2. Капська А., Пеша І., Міхеєва О., Соляник М. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 328 с.
3. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 240 с.

4. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / авт. кол.: Г. М. Герило, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Ю. А. Луценко; заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
6. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібн. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / авт. кол.: А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
7. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посібник / авт. кол. ; за ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М. Трубавіної, Л. Г. Ковальчук. Київ : ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с.
8. Волинець Л. С. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посібник для практиків соціальної сфери. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
9. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу: навчально-методичний посібник / кол. авт. В. Л. Андрєєнкова, Т. В. Войцях, І. П. Гриців, В. О. Мельничук, Н. О. Сабліна, О. В. Флярковська, Т. А. Харківська. Київ : МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2023. 149 с.
10. Зверева І. Д. Етичний кодекс соціального працівника України – від ідеї до впровадження. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 9-10. С. 84–87.

References

1. Bochkor, N. P., Dubrovska, E. V., & Zaleska, O. V. (Eds.). (2014). *Sotsialno-pedahohichna ta psykhohohichna robota z ditmy u konfliktnyi ta postkonfliktnyi period* [Socio-pedagogical and psychological work with children in the conflict and post-conflict period]. Kyiv: MZhPTs «La Strada-Ukraina» [in Ukrainian].
2. Kapska, A., Piesha, I., Mikhieieva, O., & Solianyuk, M. (2015). *Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi roboty z simiamy* [Technologies of socio-pedagogical work with families]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo» [in Ukrainian].
3. Zaveryko, N. V. (2011). *Sotsialna pedahohika* [Social pedagogy]. Kyiv : Vydavnychiy Dim «Slovo» [in Ukrainian].
4. Herylo, H. M., Hnida, T. B., Korniienko, I. O., & Lutsenko Yu. A. (2018). *Orhanizatsiia sotsialno-psykhohohichnoho suprovodu ditei, simei, yaki postrazhdaly vnaslidok viiskovykh konfliktiv* [Organization of social and psychological support for children and families affected by military conflicts]. Kyiv: UNMTs praktychnoi psykhohohii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].
5. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2013). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. Kyiv, Simferopol: Universum [in Ukrainian].
6. Anosova, A. V., Bezpalko, O. V., Tyuman, T. P., Zhuravel, T. V., & Kiyanytsy, Z. P. (2017). *Sotsialna robota z vrazlyvymy simiamy ta ditmy* [Social work with vulnerable families and children]. (Vols. 2). Kyiv: OBNOVA KOMPANI [in Ukrainian].
7. Levchenko, K. B., Panok, V. H., Trubavina, I. M., & Kovalchuk, L. H. (Ed.) (2016). *Rozbudova myru. Profilyaktyka i vyrishennia konfliktu z vykorystanniam mediatsii: sotsialno-pedahohichnyi aspekt* [Building peace. Conflict prevention and resolution using mediation: socio-pedagogical aspect]. Kyiv: FOP Stetsenko V. V. [in Ukrainian].
8. Volynets, L. S. (2015). *Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta simiam z ditmy zi Skhodu Ukrainy: posibnyk dlia praktykiv sotsialnoi sfery* [Psychosocial Assistance to Internally Displaced Children, Their Parents, and Families with Children from Eastern Ukraine: A Guide for Social Sphere Practitioners]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim Kalyta» [in Ukrainian].
9. Andriienkova, V. L., Voitsiakh, T. V., Hrytsiv, I. P., Melnychuk, V. O., & Sablina, N. O. (2023). *Psykhosotsialna pidtrymka uchasnykiv osvitnoho protsesu* [Psychosocial support of participants in the educational process]. Kyiv: MZhPTs «La Strada-Ukraina» [in Ukrainian].
10. Zvierieva, I. D. (2002). *Etychnyi kodeks sotsialnoho pratsivnyka Ukrainy – vid idei do vprovadzhennia* [Code of ethics of a social worker of Ukraine – from idea to implementation]. *Praktychna psykhohohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*, 9-10, 84–87 [in Ukrainian].

Харченко Л. Г., Шабасва Н. С. Актуальні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту

У статті розглядається важлива проблема сьогодення – пошук актуальних напрямів соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту. Особливе місце в розрізі цього питання займає фігура

соціального педагога, адже фахівець соціально-педагогічної сфери діяльності працює з сім'ями які втратили рідних, житло, були роз'єднані з близькими чи вимушено залишили власні домівки, перебували під обстрілами, тимчасовою окупацією, зазнали тортур і насильства.

До актуальних напрямів соціально-педагогічної роботи з сім'ями в умовах збройного конфлікту ми віднесли – вивчення потенційних можливостей сім'ї та вплив на неї зовнішніх факторів для подальшої роботи; взаємодія з різними державними установами та громадськими організаціями з питань допомоги жертвам збройного конфлікту; інформування учасників освітнього процесу про діяльність формальних (державних) та неформальних організацій (благодійні фонди), які допомагають подолати наслідки війни; контроль за одержанням освіти дітьми та підлітками з родин вимушених переселенців; навчання батьків специфічних способів і прийомів роботи з дитиною в часи кризових і надзвичайних ситуацій (наслідки ракетних обстрілів – руйнування житлових забудов, інфраструктури, пожежі, обмеження електропостачання тощо).

Формами реалізації окреслених напрямів соціально-педагогічної роботи мають стати індивідуальні та/або сімейні онлайн/офлайн консультації, лекторії, терапевтичні групи, клуби дитячо-батьківського спілкування, сімейні групові наради, молодіжні клуби, діалогові групи, тренінгові заняття з розвитку життєвих навичок, телефонне консультування; методами – переконання, навіювання, приклад, тренування, створення виховних ситуацій, заохочення, схвалення, самовиховання. Перевагою цих форм і методів роботи є те, що вони абсолютно самостійні, залежно від ситуації можуть проводитися, як стаціонарно, так і дистанційно.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, соціальна підтримка, напрями соціально-педагогічної діяльності, форми соціальної роботи, збройний конфлікт.

Kharchenko L. H., Shabaeva N. S. Current directions of socio-pedagogical work with families in armed conflict conditions

The article deals with an important problem of today – the search for actual areas of socio-pedagogical work with families in conditions of armed conflict. A special place in the context of this issue is occupied by the figure of a social pedagogue, because a specialist in the socio-pedagogical sphere of activity works with families who have lost relatives, housing, were separated from loved ones or were forced to leave their homes, were under shelling, temporary occupation, suffered torture and violence.

Among the current directions of socio-pedagogical work with families in the armed conflict, we included - the study of the potential possibilities of the family and the influence of external factors on it for further work; interaction with various state institutions and public organizations on issues of assistance to victims of armed conflict; informing the participants of the educational process about the activities of formal (state) and informal organizations (charity funds), which help overcome the consequences of the war; control over the education of children and adolescents from the families of forced migrants; teaching parents specific ways and techniques of working with a child in times of crisis and emergency situations (consequences of rocket fire – destruction of residential buildings, infrastructure, fire, power supply restrictions, etc.).

Individual and/or family online/offline consultations, lectures, therapy groups, child-parent communication clubs, family group meetings, youth clubs, dialogue groups, training sessions on the development of life skills, telephone counseling should be the forms of implementation of the outlined areas of social and pedagogical work; methods – persuasion, suggestion, example, training, creation of educational situations, encouragement, approval, self-education. The advantage of these forms and methods of work is that they are completely independent, depending on the situation, they can be carried out both stationary and remotely.

Key words: socio-pedagogical activity, social support, directions of socio-pedagogical activity, forms of social work, armed conflict.

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 37.091.12:004.7

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-80-86

Чжан Лей,

аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна.

zhanglei_fiona@163.com

<https://orcid.org/0009-0008-9118-8331>

МЕРЕЖЕВА ФОРМА НАВЧАННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні тенденції у галузі освіти вимагають пошуку нових, більш ефективних методів навчання. Одним з таких методів є мережева форма навчання, яка базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій та активного залучення студентів до процесу навчання. Багато напрямів сучасної освіти пов'язані з розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, збільшенням обсягом навчального та наукового контенту, активною взаємодією користувачів у мережі. Як результат, для пояснення змін та інновацій в освіті використовуються не тільки відомі теорії, а й з'являються нові теорії навчання. До таких теорій належать автогогіка (наука про самовиховання та самоосвіту), конективізм (наука про моделювання поведінкового явища процесами становлення в мережах із зв'язаних між собою простих елементів), моделі «рівний до рівного», парагогіка, різоматична модель навчання, мережеве навчання.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел (Siemens G., Corneli D., Danoff C., Smith B. L., MacGregor J. T.) показує, що концепція моделі «рівний до рівного» вважається перспективним напрямом у вищій професійній освіті. У мережевому навчанні ця модель реалізується за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій: учні взаємодіють

у режимі навчального співтовариства, вносячи рівний внесок у вирішення спільних проблем.

Концепція взаємодії студентів за допомогою мережі інтернет методологічно обґрунтовано (Фірсов В. С. Берета Т. М., Хватова О. Г.), які визначають мережеві форми роботи як систему пізнавальної та виховної взаємодії викладача та студента з освітнім середовищем, що характеризується особливими способами управління та самоврядування, організації та самоорганізації студентів у навчальній діяльності з використанням засобів ІКТ.

Інші автори (Маркова О. М., Verhagen P., Illich I. Та інші) вважають, що при мережевої організації роботи результати стають більш продуктивними та якісними, за рахунок мережної взаємодії у кожного учасника є унікальна можливість розвитку та вдосконалення своїх ключових компетенцій.

Мета статті – розглянути теоретичні засади та методологічні аспекти мережевої форми навчання, а також її переваги та виклики.

Визначення методики дослідження: проведення огляду наявних досліджень, теорій та концепцій, що стосуються мережевої форми навчання. Цей метод дозволяє ретельно ознайомитися з вже наявними знаннями та підходами до даної теми. Аналіз конкретних випадків впровадження мережевої форми навчання у різних освітніх контекстах. Цей метод

дозволяє докладніше розібратися у специфіці реалізації мережевого підходу та визначити фактори успіху чи невдачі.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Положення конективізму ґрунтуються на теорії мереж, складноорганізованих та самоорганізованих систем. Г. Сіменс (Siemens G., 2020; Siemens G., 2022) пропонує розглядати навчання, як процес невизначений, постійно мінливий, але той, що динамічно розвивається. Процес навчання будується зі сполучених інформаційних вузлів-джерел (організації, вебсайти, бібліотеки, бази даних, люди або будь-яке інше джерело інформації). Навчальні мережі можуть бути як внутрішні структури (створення моделі розуміння в нашій свідомості), так і зовнішні (підключення зовнішніх) знань для набуття досвіду.

С. Доунс описує теорію в такій спосіб: навчання полягає в тому, щоб включити себе у мережу (Stephen Downes, 2020). Студенти просуються у своїй освіті, взаємодіючи з практиками, починаючи з копіювання моделей. Цей процес копіювання діяльності підтримується рефлексією та коригується іншими учасниками спільноти.

Основою мережі є спільнота, ресурси мають вторинне значення. Лише особисте знання становить мережу, яка підтримує розвиток спільноти, яка у свою чергу підтримує розвиток мережі та через її розвиток навчання інших учасників. Усередині мережі розрізняються поняття: дані (необроблена інформація), інформація (інтелектуально оброблені дані), знання (використовувана інформація), зміст (усвідомлення інформації). Навчання представляється у вигляді процесу трансформації знань у сенс та дію за допомогою взаємодії з іншими людьми, з викладачем.

У процесі трансформації вузли мережі реорганізуються та утворюють сполуки – навчальну оболонку. Практичною реалізацією ідей конективізму є впровадження технології мережевого навчання, що базується на ідеї масового співробітництва, ідеології відкритих освітніх ресурсів, у поєднанні

з мережевою організацією взаємодії учасників. Мережеве навчання ґрунтується на ідеях «горизонтальної» навчальної діяльності та взаємного навчання (тобто вчення та навчання за моделлю «Рівний до рівного») на відміну від традиційної педагогіки та андрагогіки.

Як бачимо, мережеве навчання реалізує два підходи до навчання: індивідуальне та персональне. Індивідуальне навчання – модель організації навчального процесу, коли викладач взаємодіє лише з одним студентом, враховуючи його особистісні особливості, створюючи психолого-педагогічні умови його розвитку. Дана модель має на увазі наявність наставника або керівника, який вибудовує траєкторію навчання під студента.

Індивідуальне навчання має на увазі наявність наставника чи керівника, який вибудовує траєкторію навчання під студента. Тому що не всі мають критичне мислення і здатні відфільтрувати той масив інформації, який знаходиться в інтернет-мережі.

Перевага цього навчання полягає в тому, що воно дозволяє адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності учня до його особливостей. Внаслідок цього студент має можливість контролювати витрати своїх сил, працювати в оптимальний для себе час, що дозволяє досягати високих результатів навчання.

Персональне навчання – це ставлення студента до своєї освіти, тобто усвідомлення необхідності навчання того чи іншого предмету, отримання кращої інформації для себе.

Плюси цього навчання:

- самостійне управління своїм навчанням;
- самостійна постановка навчальних цілей;
- навчання у своєму темпі;
- складання персонального плану навчання (вчитися тільки тому, чого не знаєш);
- індивідуальне спілкування з викладачем;
- можливість навчання в одній групі зі студентами різного рівня навченості у період вивчення певної теми;
- постійна перевірка засвоєних знань.

В даний час персональне навчання реалізується PLE (Personal Learning Environment – персональне середовище навчання), під яким розуміються інструменти, спільноти, служби та сукупність ресурсів, на яких ґрунтуються індивідуальні освітні платформи, призначені для використання студентами.

Типова PLE є навчальні блоги (наприклад, Twitter), YouTube та аналогічні йому сайти, RSS-стрічки. Таким чином, PLE – це середовище, в якому надається можливість самостійного керування своїм навчанням та самостійної постановки навчальних цілей, і навіть реалізується особливий підхід до навчання.

Австрійський філософ Іван Ілліч запропонував втілити ідеальну освітню систему у вигляді «навчальної павутини», яка:

- забезпечує всім бажаючим доступ до наявних ресурсів у час і незалежно від віку;
- підтримує зусилля всіх, хто хоче поділитися своїми знаннями та вміннями, у пошуку тих, хто хоче навчитися;
- надає всім охочим можливість публікувати, подавати на обговорення громадськості результати свого навчання (Illich I., 2018).

Французький педагог Селестен Френе запропонував ідею розширення взаємодії студентів, що ґрунтується на наступних принципах організації навчального процесу:

- немає навчання, є вирішення проблем, аналіз, експертиза;
- немає навчальних завдань, є питання, що постійно задаються;
- немає оцінок, але відрізняються особисті пропозиції;
- немає помилок – є непорозуміння;
- немає навчальних планів, є індивідуальне та групове планування;
- немає вчителя, але є вчитель організації загальної справи;
- педагог не виховує, а вирішує загальні проблеми;
- немає класу, є спільнота;
- співтовариством правлять норми, прийняті самими учнями (Freinet C., 2017).

Втіленням ідеї С. Френе стало створення шкільної кореспондентської мережі, де учні різних шкіл листувалися між собою,

школи-кореспонденти обмінювалися навчальною та соціальною інформацією. Експеримент розглядався як образ контексту «живого спілкування».

Навчання за моделлю «рівний рівному» знайшло відображення в теорії «горизонтальної» навчальної діяльності та навчання, парагогії (або теорії взаємного навчання та вчення). Принципи парагогії є адаптованими принципами андрагогії М. Кноулза (Knowles M. S., 2020) розвиненими в контексті «горизонтального» навчання.

Таким чином, провівши аналіз зарубіжних джерел (Benkler Y., 2021; Verhagen P., 2021) нами сформульовані такі принципи парагогії, які стосуються до навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій:

1. Колективний контекст у русі: виявлення способів доповнення та зміни контенту студентами. Пошук контекстуальних особливостей навчального середовища, що впливають на можливість самоосвіти. Розвиток студента визначається по відношенню до контексту діяльності інших учасників середовища.

2. Мета – вчення як джерело знання: використання інформації для прогнозування успішності та досягнень.

3. Усі рівні, але по-своєму різні: навчальний досвід включає осмислення протилежних точок зору. Оптимальне об'єднання у навчальні групи із рекомендованим адміністрацією курсів викладачем.

4. Навчальна діяльність розподілена та нелінійна: визначення власної траєкторії навчання у навчальному середовищі.

5. Здійснення мотивації та перехід до наступної мети: вимір вкладу у спільну діяльність.

Тим часом у теорії парагогії залишилися мало дослідженими питання впливу на навчальне середовище учасників за допомогою зворотного зв'язку, системи взаємодопомоги, визначення цілей та їх досягнення самостійно та у групі. Практичне застосування парагогії відбито у контексті P2P University (P2PU), у якому реалізується така форма дистанційного навчання, як P2P-навчання (peer-to-peer, горизонтальна модель взаємного навчання).

Peer 2 Peer University – це фундаментальний проєкт відкритої освіти, який організовує процес навчання поза стінами традиційних інститутів та дає студентам можливості для оцінки їх досягнень. У P2PU існує три види курсів: власне курс (course), навчальна група (study group) та випробування (challenge). Курс-випробування передбачає створення самостійного проєкту. В результаті обговорення спільних для всіх учасників навчальних завдань та обміну результатами розробляється спільний продукт.

Розглянуті вище інноваційні освітні технології переважно використовуватимуть в індивідуальному навчанні. Для реалізації персонального навчання підходить такий новий напрямок, як різоматичне навчання, точніше погляд на навчальну діяльність. Пізнавальна траєкторія представляє собою зростаючу гілку, у якій немає початку, центру, кінця. З погляду студента: вивчати тільки те, що цікаво чи важливо на даний час для нього.

Основні положення сформульовані канадським дослідником Дейвом Корм'є:

1. Найкраще навчання – це те навчання, яке готує нас до невизначеності.
2. Спільнота може бути змістом навчання, коли інших варіантів немає.
3. Ризома – модель навчання того, як мати справу з невизначеністю.
4. Різоматичне навчання призначене для вивчення комплексних предметних областей.
5. Необхідно зробити студентів відповідальними за власну навчальну діяльність (а також навчальну діяльність інших) (Corneli D., Danoff C., 2018).

На наш погляд, різоматична модель застосовна тільки на стику областей знань, де оцінюється не результат навчальної діяльності, а самостійні зусилля тих, хто навчається в отриманні додаткових відомостей суміжних дисциплін з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

В даний час у мережевому навчанні з'явилися нові поняття «розумна кімната», «мобільний кампус». Так, наприклад, під мобільним кампусом розуміється

технологічна платформа, тобто сукупність інструментів, мережевих сервісів та педагогічних технологій в рамках мобільного навчання, що дозволяє здійснити поєднання неформального та соціального видів (каналів) навчальної діяльності з формальним навчанням у рамках традиційного навчального закладу (Фірсов В. С. Берета Т. М., Хватова О. Г., 2020).

Навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій проходить у відкритому комунікативному просторі через інтерактивні заняття, що створює додаткові змоги аналізу результатів навчальної діяльності. Створене дружнє середовище сприяє вільному спілкуванню між усіма учасниками освітнього процесу для здійснення спільних дій для досягнення цілей навчання. Одночасно викладач допомагає розвитку комунікативних та креативних здібностей, контролює навчальну діяльність студентів.

Як показало проведене нами дослідження, найбільш підходящим для визначення особистого простору студента в системі навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій буде термін «віртуальний навчальний простір» як система, структурними елементами якої є: учасники навчального процесу; інформаційні освітні ресурси, наявні, а також створювані учасниками у процесі навчання; взаємодія учасників у вигляді мережевого сервісу. Якщо аналізувати вищезгадані терміни PLE (персональне середовище навчання) та LMS (системи управління навчання), то перші концентруються на учнів, а другі – на навчальних курсах.

Отже, при перетині персонального середовища навчання із системами управління навчанням конструюється віртуальний навчальний простір, в якому учні можуть користуватися тими чи іншими компонентами LMS.

Обґрунтуванням потреби застосування віртуальний навчальний простір є реальний двосторонній навчальний процес, ефективно використання електронних ресурсів, та на цій основі – інтенсифікація навчання, організація особистісно орієнтованого навчання,

привчання до самостійної пізнавальної діяльності студента.

Віртуальний навчальний простір, з якого здійснюється взаємодія учасників навчального процесу, багатofункціонально. Чим глибше студенти занурюються в цей простір, тим повніше розкриваються можливості та його функції як простору комунікації, навчання, самоосвіти, інформації.

Навчання у віртуальному навчальному просторі – це взаємодія учасників навчального процесу, яка відображає всі характерні йому компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання) інформаційно-комунікаційними засобами. Ефективність моделі «віртуальний навчальний простір» досягається за рахунок сукупності умов:

- навчання в середовищі навчання;
- навчання залежно від досвіду роботи.

Прикладом можуть бути відкриті онлайн-курси суміжних дисциплін у вигляді відеоконференцій, де відбувається зміцнення соціальних зв'язків між учасниками (форуми, блоги, чати, твіттери), висуваються лідери по розробленню будь-яких проєктів, що налагоджуються зовнішні міждисциплінарні зв'язки. Результатом активної взаємодії у «віртуальному навчальному просторі» буде створення нового колективного інформаційного ресурсу.

Мережева форма навчання має низку переваг. Вона стимулює активну участь студентів у навчальному процесі, сприяє розвитку критичного мислення та самостійності. Крім того, вона забезпечує доступ до широкого спектру ресурсів та експертів, що сприяє поглибленому вивченню матеріалу.

Незважаючи на численні переваги, мережева форма навчання також стикається

з викликами. Деякі студенти можуть мати обмежений доступ до інтернету або технологічних засобів, що може ускладнити їх участь у процесі. Крім того, важливо враховувати можливість виникнення проблем з безпекою даних та конфіденційністю.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Мережева форма навчання ґрунтується на концепції мережі, де кожен учасник є активним учасником процесу навчання та співробітництва. Замість традиційної ієрархічної структури, мережева форма навчання сприяє взаємодії та обміну знаннями між учасниками.

Однією з ключових характеристик мережевої форми навчання є гнучкість. Учні мають можливість вибирати теми, темп та способи навчання відповідно до своїх потреб та інтересів. Крім того, мережева форма навчання сприяє індивідуалізації процесу навчання, дозволяючи студентам працювати у власному темпі і фокусуватися на своїх слабких сторонах.

Таким чином, створений віртуальний навчальний простір перебуває у просторі багаторівневих освітніх програм. Навчальний простір виражає діяльнісний характер освіти, тому що склад навчальних матеріалів ґрунтується на відображенні реальних ситуацій та спрямований на розвиток професійної компетентності. Кожен, хто навчається в результаті співробітництва, створює свій навчальний простір, відповідає його персональним потребам, обраної ним стратегії навчання.

Перспективами подальшого дослідження бачимо дослідження модернізації навчального процесу у ЗВО в умовах реалізації технологій мережевого навчання.

Література

1. Siemens G. What are Learning Analytics? published online at. URL: <http://www.elearnspace.org/blog/2020/08/25/what-are-learning-analytics/>
2. Siemens G. Knowing Knowledge. 2022. URL: http://www.elearnspace.org/KnowingKnowledge_Low-Res.pdf
3. The Knowledge Hunters by Stephen Downes. URL: <http://halfanhour.blogspot.com/2020/12/knowledge-hunters.html>
4. Corneli D., Danoff C. Paragogy: synergy of independent and organized educational activities. 2018. URL: <http://www.connectedlearning.com/home/ravnogogika/1st-paper>

5. Фірсов В. С., Береда Т. М., Хватова О. Г. Організація дистанційної та мережевої форм навчання і створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти. *Інноваційні технології розвитку особистості*. 2020. Вип. 9. С. 141–145.
6. Маркова О. М. Хмарні технології як засіб навчання основ математичної інформатики студентів технічних університетів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10 / Криворізький державний педагогічний університет, Луганський національний університет імені Т. Шевченка. Кривий Ріг, 2018, 327 с.
7. Smith B. L., MacGregor J. T. What Is Collaborative Learning? National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment at Pennsylvania State University, 2022. URL: <http://www.evergreen.edu/washcenter/natlc/pdf/collab.pdf>.
8. Illich I. Educational web / Liberation from schools. Proportionality and the modern world. Deschooling Society, 2018. 160 p. Chapter 6.
9. Freinet C. L'École moderne française: guide pratique pour l'organisation matérielle, technique et pédagogique de l'école populaire. 5e édition / Célestin Freinet. Paris: Aubin, 2017. 160 p.
10. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. Chicago, 2020. P. 43.
11. Benkler Y. Common wisdom: Peer production of educational materials. Center for Open and Sustainable Learning at Utah State University, 2021. URL: http://www.benkler.org/Common_Wisdom.pdf.
12. Verhagen P. Connectivism: a new learning theory? 2021. URL: <http://www.surfspace.nl/nl/Redactieomgeving/Publicaties/Documents/Connectivism%20a%20new%20theory.pdf>.

References

1. Siemens, G. (2020). What are Learning Analytics? published online at. Retrieved from <http://www.elearnspace.org/blog/2020/08/25-what-are-learning-analytics/>.
2. Siemens, G. (2022). Knowing Knowledge. Retrieved from http://www.elearnspace.org/KnowingKnowledge_LowRes.pdf.
3. The Knowledge Hunters by Stephen Downes. (2020). Retrieved from <http://halfanhour.blogspot.com/2020/12/knowledge-hunters.html>
4. Corneli, D., & Danoff, C. (2018). Paragogy: synergy of independent and organized educational activities. Retrieved from <http://www.connectedlearning.com/home/ravnogogika/1st-paper>.
5. Firsov, V. S., Bereda, T. M., & Khvatova, O. H. (2021). Orhanizatsiya dystantsiynoyi ta merezhevoyi form navchannya ta stvorenniya vnutrishnoyi systemy zabezpechennya yakosti osvity. Shkola vilnoho vyboru «Aktsent» [Organization of distance and network forms of education and creation of an internal system for ensuring the quality of education. School of free choice «Accent»]. Dnipro [in Ukrainian].
6. Markova, O. M. (2018). Khmarni tekhnolohiyi yak zasib navchannya osnov matematychnoyi informatyky studentiv tekhnichnykh universytetiv [Cloud technologies as a means of teaching the basics of mathematical informatics for students of technical universities]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 327 s. [in Ukrainian].
7. Smith, B. L., & MacGregor, J. T. (2022). What is Collaborative Learning? National Center on Postsecondary Teaching, Learning, and Assessment at Pennsylvania State University. Retrieved from <http://www.evergreen.edu/washcenter/natlc/pdf/collab.pdf>.
8. Illich, I. (2018). Educational web / Liberation from schools. Proportionality and the modern world. Deschooling Society, 160 p. Chapter 6.
9. Freinet, C. (2017). L'École moderne française: guide pratique pour l'organisation matérielle, technique et pédagogique de l'école populaire. 5e édition / Célestin Freinet. Paris: Aubin, 160 p. [in French].
10. Knowles, M. S. (2020). The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. Chicago, P. 43.
11. Benkler, Y. (2021). Common wisdom: Peer production of educational materials. Center for Open and Sustainable Learning at Utah State University. Retrieved from http://www.benkler.org/Common_Wisdom.pdf.
12. Verhagen, P. (2021). Connectivism: a new learning theory? Retrieved from <http://www.surfspace.nl/nl/Redactieomgeving/Publicaties/Documents/Connectivism%20a%20new%20theory.pdf>.

Чжан Лей. Мережева форма навчання: теоретико-методологічне обґрунтування

Мережева форма навчання стає все більш актуальною у сучасному освітньому середовищі. Дана стаття пропонує теоретичне та методологічне обґрунтування цього підходу до навчання. Вона аналізує концепції мережі як моделі організації навчання та її вплив на процес освіти. Розглядаються основні принципи та переваги мережевої форми навчання, такі як гнучкість, взаємодія, колективна співпраця та індивідуалізація навчання. Автором обґрунтовано необхідність впровадження мережевої форми навчання у сучасну педагогічну практику та наводять приклади успішних реалізацій цього підходу. Дослідження також висвітлює

можливі виклики та перешкоди на шляху впровадження мережевої форми навчання і пропонує шляхи їх подолання. В цілому, стаття має на меті сприяти розумінню та підтримці мережевої форми навчання як ефективного інструменту удосконалення освітнього процесу.

Розглядає практичні аспекти впровадження мережевої форми навчання, зокрема, використання сучасних технологій інформаційно-комунікаційного середовища. Автор розглядає роль викладача у мережевому навчанні та наголошує на необхідності його адаптації до нових ролей і функцій. Також висвітлюються можливості оцінювання навчальних досягнень у мережевій формі навчання та важливість забезпечення якості освіти в цьому контексті.

Дослідження відкриває перспективи подальшого розвитку мережевої форми навчання та рекомендації щодо її оптимального використання з метою досягнення найкращих педагогічних результатів. Загалом, стаття пропонує комплексний погляд на мережеву форму навчання і спрямована на підтримку її розвитку у сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: мережева форма, навчання, теоретико-методологічне обґрунтування, вища освіта, дистанційне навчання, хмарні технології.

Zhang Lei. Online form of education: theoretical and methodological justification

The online form of education is becoming more and more relevant in the modern educational environment. This article offers a theoretical and methodological rationale for this approach to learning. She analyzes the concepts of the network as a model of the organization of learning and its influence on the educational process. The main principles and advantages of the network form of learning are considered, such as flexibility, interaction, collective cooperation and individualization of learning. The author substantiates the necessity of introducing a network form of education into modern pedagogical practice and gives examples of successful implementations of this approach. The study also highlights possible challenges and obstacles on the way to the implementation of the network form of education and suggests ways to overcome them. In general, the article aims to contribute to the understanding and support of the network form of education as an effective tool for improving the educational process.

Considers the practical aspects of the implementation of the network form of education, in particular, the use of modern technologies of the information and communication environment. The author examines the role of the teacher in online learning and emphasizes the need for his adaptation to new roles and functions. The possibilities of evaluating educational achievements in the online form of education and the importance of ensuring the quality of education in this context are also highlighted.

The study opens up prospects for the further development of the online form of education and recommendations for its optimal use in order to achieve the best pedagogical results. In general, the article offers a comprehensive view of the online form of education and is aimed at supporting its development in the modern educational process.

Key words: network form, training, theoretical and methodological justification, higher education, distance learning, cloud technologies.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

УДК 378.046-021.68

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-87-94

Замазій Юлія Олександрівна,

аспірантка кафедри соціальної роботи

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»,

м. Харків, Україна.

Zam.juliya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2959-6760>

СИСТЕМА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Із розвитком суспільства та змінами характеристик і параметрів середовища виникла об'єктивна потреба у безперервній освіті та всебічному забезпеченні професійного зростання фахівців у будь-якій сфері: науково-методичній, інноваційно-технологічній, соціально-педагогічній, організаційній, матеріально-технічній тощо. У сучасному світі лише та людина може ефективно діяти, яка здатна орієнтуватися у великому обсязі інформації, швидко реагувати на різні ситуації, приймати самостійні рішення та нести за них відповідальність. Система післядипломної освіти є тим компонентом освіти дорослих, який покликаний забезпечити набуття нових та вдосконалення набутих раніше компетентностей, основою яких є попередньо здобута вища, професійна (професійно-технічна) освіта та практичний досвід. Водночас виклики сьогодення, такі як військова агресія і вимушеність впровадження дистанційного навчання, неформальної освіти, необхідність підвищення фахових компетентностей психолого-педагогічних працівників щодо здоров'язбереження і підтримки власного професійного іміджу, потребують оновлення підходів у системі післядипломної освіти.

Метою статті є розкриття проблеми підготовки психолого-педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти як важливого компонента неперервної освіти дорослих.

Аналіз останніх публікацій. З аналізу матеріалів наукових праць учених можна зробити висновок, що М. Астахова, І. Зязюн, Н. Лобанова, О. Огієнко, А. Остапенко, Л. Покроєва, Н. Протасова, В. Семиченко акцентують увагу на питаннях формування високопрофесійних, конкурентоспроможних, мобільних і мотивованих фахівців, зростання яких забезпечується завдяки професійному саморозвитку впродовж усього життя. Виділення післядипломної освіти як важливого процесу підготовки фахівців в окремий напрям наукового пошуку стало результатом усвідомлення науковцями важливості цього процесу. Особливості функціонування систем післядипломної освіти за кордоном висвітлюють у своїх працях: В. Кулешова, яка досліджує функціонування системи неперервної професійної освіти за кордоном (Кулешова, 2011), Т. Десятов, який вивчає тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (Десятов, 2006), А. Остапенко розглядає питання правового забезпечення функціонування та розвитку закладів післядипломної педагогічної освіти з метою подальшої адаптації до європейських освітніх стандартів згідно із сучасними викликами суспільства (Остапенко, 2021).

Методологія та методи дослідження. Для розв'язання завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс методів: теоретичні – аналіз психологічних, педагогічних

науково-методичних джерел та нормативно-правової бази для визначення теоретичних засад дослідження, обґрунтування понятійно-термінологічного апарату, узагальнення та систематизація положень для визначення сутності досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Система післядипломної освіти в Україні регулюється низкою нормативно-правових документів, які тісно взаємопов'язані, взаємодоповнюються і змінюються у процесі історичного розвитку та становлення національної освіти. Ці зміни відображаються також у законодавчій базі. Важливість післядипломної освіти підкреслюється у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), де зазначено, що післядипломна освіта має забезпечувати поглиблення професійних знань і умінь за спеціальністю, здобуття нової кваліфікації, наукового ступеня або нового фаху на основі наявного освітнього рівня та практичного досвіду.

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) визначено шляхи реалізації безперервної освіти, одним із яких є модернізація системи післядипломної освіти. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) також підкреслює необхідність реформування системи післядипломної освіти відповідно до запитів економіки та потреб педагогічних і науково-педагогічних кадрів.

У Законі України «Про освіту» (2017) стаття 18 розкриває поняття «освіта дорослих», де, зокрема, зазначено: «Освіта дорослих, що є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки». Післядипломна освіта, як визначено Законом, передбачає набуття нових та вдосконалення набутих раніше компетентностей, основою яких є попередньо здобута вища, професійна (професійно-технічна) освіта та практичний досвід. Сутність післядипломної освіти визначено статтею 47 Закону України «Про вищу освіту» (2017): «Післядипломна

освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду». Таким чином, основним завданням системи післядипломної освіти є розвиток, оновлення та вдосконалення компетентностей раніше сформованих на попередньо здобутих рівнях освіти. У стандартах спеціальності кожної окремої галузі зазначені як професійні, так і загальні компетентності фахівця, що відповідають вимогам кваліфікаційних характеристик професій (посад).

Півстоліття тому, за відносно стабільних умов, вважалося, що підготовка фахівця у закладі вищої освіти є достатньою для забезпечення професійної діяльності на основі філософії «освіта на все життя». Проте навіть тоді не виключалося професійне зростання фахівця в процесі його діяльності. Зазвичай підвищення рівня та якості професійних знань, умінь і навичок здійснювалося через самонавчання методом «спроб і помилок» поза межами спеціально організованих освітніх систем.

Більшість учених (Н. Бордюг, І. Жорова, С. Крисюк, Л. Ляхоцька, В. Олійник, І. Шевченко) вважають, що сучасний фахівець повинен бути конкурентоспроможним, мобільним, мотивованим і особисто зацікавленим у підвищенні свого професійного рівня. Тому у сучасній соціально-освітній ситуації відбувається модернізація професійних функцій фахівців, зміна системи цінностей, розвиток індивідуальності, сучасного стилю мислення та готовності до прийняття інноваційних рішень.

На думку В. Олійник, післядипломна освіта забезпечує всебічний розвиток навчання та самоосвіти особистості від моменту отримання диплома про освіту до кінця життя, охоплюючи найтриваліший і найпродуктивніший період її існування (Олійник, 2013). Як стверджує С. Крисюк, післядипломна освіта є «складником безперервної освіти,

яка розвивається як цілісна система». Серед основних компонентів її процесу виділяє цілі діяльності; сукупність форм, методів роботи, які використовуються у спеціально організованих умовах для досягнення результату освітньої діяльності (Крисюк, 1996).

Характеризуючи особливості діяльності, Л. Ляхощка (Ляхощка, 2005, с. 5) відзначає, що за сучасних умов потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури може бути задоволена лише на основі нової філософії освіти – «освіта через усе життя». Післядипломна освіта є постійним і водночас дієвим складником системи неперервної освіти в Україні, яка забезпечує підвищення фахового рівня спеціалістів, а також поглиблення та оновлення професійних компетентностей.

У своєму дослідженні І. Жорова під поняттям «післядипломна освіта» розуміє «галузь освіти фахівців, у середовищі якої відбувається їхній неперервний професійний розвиток відповідно до суспільних запитів, вимог державної освітньої політики й індивідуальних освітніх потреб» (Жорова, 2016, с. 13).

Дослідники особливостей підготовки фахівців екологічного спрямування у системі освіти дорослих Н. Бордюг і Н. Рідей, В. Саюк зазначають, що післядипломна освіта сприяє фаховому вдосконаленню, поглибленню, розширенню та оновленню професійних знань і вмінь на основі здобутого раніше освітнього рівня та набутого практичного досвіду, незалежно від віку (Бордюг, Рідей, 2018, с. 124–148).

Підкреслюючи значення післядипломної освіти, І. Шевченко (Шевченко, 2018, с. 53–54) зазначає, що нині післядипломна освіта набуває власної якісної визначеності, виходячи за рамки фахового удосконалення і тісно пов'язуючись з удосконаленням особистості.

Н. Василенко, І. Дейнега, І. Вановська, Н. Марченко, В. Сергієнко вивчали теоретичні і методологічні аспекти формування системи післядипломної освіти та дослідництва на засадах сталості соціального замовлення суспільства, підготовку професійно-компетентних викладачів і науковців для системи освіти

дорослих, релевантності системи неперервної освіти для працевлаштування впродовж життя і забезпечення соціальних стандартів якості життя та в котрій раз підтверджують важливість освіти протягом життя (Рідей, Сергієнко, 2018; Василенко, 2013).

Таким чином, можемо говорити, що післядипломна освіта органічно інтегрується у загальну структуру безперервної освіти, реалізуючи загальні цілі та завдання, принципи неперервності й наступності, забезпечуючи всебічний розвиток як професійний, так і загальний. Вона сприяє збагаченню професійних, методологічних, аксіологічних та духовних аспектів культури особистості. У сучасних освітніх системах післядипломна освіта є специфічним елементом освіти дорослих і посідає пріоритетне місце, оскільки забезпечує навчання протягом більшої частини життя та професійної діяльності людини з урахуванням набутого досвіду і особистісних змін.

Законом України «Про освіту» (2017) регламентуються такі форми післядипломної освіти, як: 1) спеціалізація – профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності; 2) перепідготовка – освіта дорослих, що спрямована на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями); 3) підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань; 4) стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань.

У контексті розгляду проблеми підготовки працівників психологічної служби до формування соціального здоров'я молодших школярів важливо підкреслити тезу про те, що система післядипломної освіти передбачає підготовку фахівців, які будуть характеризуватися професійними уміннями та навичками, заснованими на сучасних спеціальних знаннях, критичному мисленні, та здатністю застосовувати наукові досягнення на практиці.

Метою післядипломної освіти є задоволення індивідуальних потреб громадян у особистісному та професійному зростанні, а також забезпечення держави висококваліфікованими кадрами, здатними компетентно та відповідально виконувати посадові обов'язки, впроваджувати новітні технології у виробництво та сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства.

Зміст післядипломної освіти визначається відповідно до вимог суспільства до кадрового забезпечення галузей господарства, методів та форм професійної діяльності на основі освітньо-професійних програм відповідного напрямку і включає широкий спектр фахової, соціальної, економічної, правової та організаційної підготовки спеціалістів.

Навчання поєднує фундаментальність науково-теоретичного матеріалу з практичною спрямованістю на вирішення конкретних завдань розвитку відповідних галузей. Основою підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців та інших форм післядипломної освіти є прогресивні технології, які стимулюють зацікавленість слухачів у теоретичних знаннях та передовому досвіді, відображають цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів вирішення професійних проблем.

З аналізу нормативних документів та Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні бачимо, що зміст післядипломної освіти формується з урахуванням галузевої та рівневої специфіки за такими напрямками, як:

– *соціально-економічний* (філософія, соціологія, культурологія, українознавство, етика, екологія, право, економіка, менеджмент, інформаційні технології, іноземна мова тощо);

– *психолого-педагогічний* (загальна, вікова, соціальна, професійна психологія, педагогіка, акмеологія тощо);

– *науково-теоретичний* (актуальні проблеми розвитку науки, культури, освіти та виробництва);

– *практично-прикладний* (здобуття певних знань, умінь та вироблення навичок, особистісне та професійне зростання);

– *методичний* (за фахом та посадовими категоріями);

– *управлінський* (за галуззю та посадовими категоріями).

Л. Тарусова (Тарусова, 2003), В. Селюков (Селюков, 2014), Н. Коротка (Коротка, 2015), С. Бабушко (Бабушко, 2015), Н. Бордюг (Бордюг, Рідей, 2018) розглядають систему нормативно-правових документів, націлених на сприяння та підтримку внутрішньоорганізаційного навчання працівників та їхнього професійного розвитку, створення необхідних теоретико-методологічних засад для розробки відповідних нормативних документів у галузі післядипломної освіти України. Аналізуючи їхні праці, звертаємо увагу, що в умовах модернізації системи освіти та відповідно до Закону України «Про освіту» науковці підкреслюють необхідність удосконалення змісту, форм та функцій системи післядипломної освіти. Вони також наголошують на доцільності прийняття Закону України «Про післядипломну освіту» та розробки стандартів і освітніх програм для підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців у визначених галузях.

Вчені Є. Чернишова, В. Ляхоцький, І. Регейло, Н. Гузій, О. Ануфрієва, В. Саюк, М. Скрипник, О. Снісаренко, Г. Штомпель, М. Чернишова (Чернишова, 2014) розглядають особливості змісту післядипломної підготовки науково-педагогічних кадрів, управління їх професійним розвитком, С. Толочко досліджує методологічні аспекти формування науково-методичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті (Толочко, 2019). Особливу увагу у своїх працях приділяють формуванню кадрового потенціалу системи післядипломної педагогічної освіти в контексті реалізації державної кадрової політики (тенденції, сутність і структура, освітній та креативно-аксіологічний потенціал педагогічного професіоналізму та європейського досвіду).

Дослідниця І. Титаренко у своїй статті аналізує сучасний стан післядипломної освіти вчителів, проблеми вдосконалення фахової підготовки у системі післядипломної освіти. Підкреслює, що необхідно націлити систему

підвищення кваліфікації не стільки на передачу інформації, скільки на формування і розвиток наукового стилю пізнавальної діяльності вчителя (Титаренко, 2001). Дисертаційну роботу присвятила проблемі післядипломної освіти вчителя початкових класів у системі внутрішньошкільної методичної роботи. Розкрила зміст варіативного компонента щодо формування компетентності вчителя у розвитку культури поведінки молодших школярів (Титаренко, 2005).

Висновки. Таким чином, ми можемо говорити, що у сучасному світі зростає значення

післядипломної освіти, оскільки постійне підвищення кваліфікації працівників або їх перепідготовка відповідно до вимог сучасного стану і розвитку соціальних, економічних, екологічних систем та цивілізації загалом надає фахівцям перевагу в процесі професійного самовдосконалення та збільшує можливості кар'єрного зростання і благополуччя.

Перспективними питаннями стануть проблеми вдосконалення психолого-педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти.

Література

1. Бабушко С. Р. Сучасний стан професійного розвитку фахівців як складової неперервної освіти: аналіз законодавчої бази України. *ScienceRise: pedagogical education*. 2015. № 2/1 (7). С. 52–57.
2. Десятов Т. М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2006. 505 с.
3. Жорова І. Я. Теорія і практика розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. ХХ ст.) : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. 448 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 28.09.2017 № 2145-19. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2235/>.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/legal_5_16.pdf.
7. Крисяк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів України (1917–1995 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01; 13.00.04. Київ, 1996. 47с.
8. Кулешова В. В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 32–33. С. 184–191.
9. Ляхоцька Л. Л. Розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на основі моделей відкритої освіти : конспект лекцій для слухачів курсів підвищення кваліфікації за очно-дистанційною формою навчання. Київ : ЦППО, 2005. 30 с.
10. Мультимодусні засади післядипломної освіти для сталого розвитку : колективна монографія / за заг. редакцією Рідей Н. М., Сергієнко В. П. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 642 с.
11. Василенко Н. В. Актуальні проблеми організації методичної роботи в системі післядипломної освіти. Вінниця : ВОПОПП, 2013. 38 с.
12. Олійник В. В. Тенденції розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах трансформації суспільства. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 1. С. 56–66.
13. Коротка Н. О. Організаційно-правові засади публічного адміністрування у сфері післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 18 с.
14. Остапенко А. С. Розвиток методичної компетентності вчителів технологій в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 298 с.
15. Офіційний сайт Верховної Ради України. Нормативно-правова база України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>
16. Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти: зміст, організаційні форми, технології : навчальний посібник / Є. Р. Чернишова та ін. Київ : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2014. 318 с.
17. Селюков В. Післядипломна освіта як складова конституційного права на освіту в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2014. № 18. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1259>.

18. Тарусова Л. І. Правові основи управління післядипломною освітою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 223 с.
19. Титаренко І. О. Фахове вдосконалення вчителя в системі післядипломної освіти: теоретичний аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 3. С. 37–44.
20. Титаренко І. О. Післядипломна освіта вчителя початкових класів в системі методичної роботи загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005.
21. Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 574 с.
22. Шевченко І. А. Розвиток фахової компетентності вчителів природничих дисциплін у післядипломній педагогічній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2018.

References

1. Babushko, S. R. (2015). Suchasnyi stan profesiinoho rozvytku fakhivtsiv yak skladovoi neperervnoi osvity: analiz zakonodavchoi bazy Ukrainy [The current state of professional development of specialists as a component of continuous education: analysis of the legislative framework of Ukraine]. *ScienceRise: pedagogical education*, 2/1 (7), 52–57 [in Ukrainian].
2. Desiatov, T. M. (2006). Tendentsii rozvytku neperervnoi osvity v krainakh Skhidnoi Yevropy (druga polovyna XX stolittia) [Trends in the development of continuing education in the countries of Eastern Europe (second half of the 20th century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 505 p. [in Ukrainian].
3. Zhorova, I. Ia. (2016). Teoriia i praktyka rozvytku profesionalizmu vchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin u systemi pislidyplomnoi osvity Ukrainy (1940-i rr. XX st.) [Theory and practice of the development of professionalism of science teachers in the post-graduate education system of Ukraine (1940s of the 20th century)]. Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity» [in Ukrainian].
4. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 28.09.2017 № 2145-19 [On higher education: Law of Ukraine dated September 28, 2017 No. 2145-19]. Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/law/2235/> [in Ukrainian].
5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text_ [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia rozvytku pislidyplomnoi osvity v Ukraini [The concept of development of postgraduate education in Ukraine]. Retrieved from https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/legal_5_16.pdf.
7. Krysiuk, S. V. (1996). Stanovlennia ta rozvytok pislidyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv Ukrainy (1917–1995 rr.) [Formation and development of postgraduate education of teaching staff of Ukraine (1917–1995)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 47 p. [in Ukrainian].
8. Kuleshova, V. V. (2011). Do problemy retrospektyvnoho analizu zarubizhnogo dosvidu funktsionuvannia systemy neperervnoi profesiinoi osvity [To the problem of retrospective analysis of foreign experience in the functioning of the continuous professional education system]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*, 32–33, 184–191 [in Ukrainian].
9. Liakhotska, L. L. (2005). Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv na osnovi modelei vidkrytoi osvity [Development of the system of professional development of pedagogical workers based on models of open education]. Kyiv: TsIPPO [in Ukrainian].
10. Ridei, N. M., & Serhiienko, V. P. (2018). Multymodusni zasady pislidyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku [Multimodal principles of postgraduate education for sustainable development]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
11. Vasylenko, N. V. (2013). Aktualni problemy orhanizatsii metodychnoi roboty v systemi pislidyplomnoi osvity [Actual problems of the organization of methodical work in the system of post-graduate education]. Vinnytsia: VOIPOP [in Ukrainian].
12. Oliinyk, V. V. (2013). Tendentsii rozvytku pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh transformatsii suspilstva [Trends in the development of postgraduate pedagogical education in the conditions of the transformation of society]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy – Theory and practice of social systems management*, 1, 56–66 [in Ukrainian].
13. Korotka, N. O. (2015). Orhanizatsiino-pravovi zasady publichnogo administruvannia u sferi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Organizational and legal principles of public administration in the field of postgraduate pedagogical education in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhya, 18 p. [in Ukrainian].
14. Ostapenko, A. S. (2021). Rozvytok metodychnoi kompetentnosti vchyteliv tekhnolohii v systemi pislidyplomnoi osvity [Development of methodological competence of technology teachers in the postgraduate education system]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 298 p. [in Ukrainian].

15. Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Normatyvno-pravova baza Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Regulatory and legal framework of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> [in Ukrainian].

16. Chernyshova, Ye. R. (Eds.). (2014). Pidhotovka naukovo-pedahohichnykh kadriv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity: zmist, orhanizatsiini formy, tekhnolohii [Training of scientific and pedagogical personnel in the system of postgraduate pedagogical education: content, organizational forms, technologies]. Kyiv: DVNZ «Un-t menedzhmentu osvity» NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

17. Seliukov, V. (2014). Pisliadyplomna osvita yak skladova konstytutsiinoho prava na osvitu v Ukraini [Postgraduate education as a component of the constitutional right to education in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pravo» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Law»*, 8. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1259> [in Ukrainian].

18. Tarusova, L. I. (2003). Pravovi osnovy upravlinnia pisliadyplomnoyu osvitoiu v Ukraini [Legal basis of management of postgraduate education in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 223 p. [in Ukrainian].

19. Tytarenko, I. O. (2001). Fakhove vdoskonalennia vchytelia v systemi pisliadyplomnoi osvity: teoretychnyi aspekt [Professional improvement of the teacher in the postgraduate education system: theoretical aspect]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing professional education: theory and practice*, 3, 37–44 [in Ukrainian].

20. Tytarenko, I. O. (2005). Pisliadyplomna osvita vchytelia pochatkovykh klasiv v systemi metodychnoi roboty zahalnoosvitnoi shkoly [Postgraduate education of a primary school teacher in the system of methodical work of a comprehensive school]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

21. Tolochko, S. V. (2019). Teoretychni y metodychni zasady formuvannia naukovo-metodychnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Theoretical and methodological principles of the formation of scientific and methodological competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 574 p. [in Ukrainian].

22. Shevchenko, I. A. (2018). Rozvytok fakhovoi kompetentnosti vchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti [Development of professional competence of science teachers in postgraduate pedagogical education]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia [in Ukrainian].

Замазій Ю. О. Система післядипломної освіти як важливий компонент освіти дорослих

Стаття присвячена питанню підготовки психолого-педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти як важливого компонента неперервної освіти дорослих. Основним завданням системи післядипломної освіти є розвиток, оновлення та вдосконалення компетентностей раніше сформованих на попередньо здобутих рівнях освіти. У стандартах спеціальності кожної окремої галузі зазначені як професійні, так і загальні компетентності фахівця, які відповідають вимогам кваліфікаційних характеристик професій (посад). У сучасних освітніх системах післядипломна освіта є специфічним елементом освіти дорослих і посідає пріоритетне місце, оскільки забезпечує навчання протягом більшої частини життя та професійної діяльності людини з урахуванням набутого досвіду і особистісних змін. Наголошено на тому, що за сучасних умов потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури може бути задоволена лише на основі нової філософії освіти – «освіта через усе життя». Виявлено, що система післядипломної освіти органічно інтегрується у загальну структуру безперервної освіти, реалізуючи загальні цілі та завдання, принципи неперервності й наступності, забезпечуючи всебічний розвиток як професійний, так і загальний. Система післядипломної освіти психолого-педагогічних працівників сприяє збагаченню професійних, методологічних, аксіологічних та духовних аспектів культури особистості. У сучасних освітніх системах післядипломна освіта є специфічним елементом освіти дорослих. Встановлено, що система післядипломної освіти здатна модернізувати професійні функції фахівців, змінити систему цінностей, сприяти розвитку індивідуальності психолого-педагогічних кадрів, оновленню іміджу фахівця і формуванню сучасного стилю мислення з метою готовності до прийняття інноваційних рішень у змінених і кризових умовах сьогодення.

Ключові слова: система післядипломної освіти, психолого-педагогічні працівники, освіта дорослих, неперервна професійна освіта, самовдосконалення і саморозвиток фахівців, професійна компетентність.

Zamazii Yu. O. Postgraduate education system as an important component of adult education

The article is devoted to the issue of training of psychological and pedagogical personnel in the system of postgraduate education as an important component of continuous education of adults. The main task of the postgraduate education system is the development, renewal and improvement of competencies previously formed at previously acquired levels of education. The professional and general competences of a specialist that meet the

requirements of the qualification characteristics of professions (positions) are specified in the specialty standards of each individual field. In modern educational systems, post-graduate education is a specific element of adult education and takes a priority place, as it provides training throughout most of a person's life and professional activity, taking into account acquired experience and personal changes. It is emphasized that, under modern conditions, society's need for qualified personnel with a high level of professionalism and culture can be satisfied only on the basis of a new philosophy of education – "education throughout life". It was found that the system of postgraduate education is organically integrated into the general structure of continuous education, implementing common goals and objectives, principles of continuity and continuity, ensuring comprehensive development, both professional and general. The system of postgraduate education of psychological and pedagogical workers contributes to the enrichment of professional, methodological, axiological and spiritual aspects of personality culture. In modern educational systems, postgraduate education is a specific element of adult education. It has been established that the post-graduate education system is able to modernize the professional functions of specialists, change the value system, promote the development of the individuality of psychological and pedagogical staff, update the image of a specialist and form a modern style of thinking in order to be ready to make innovative decisions in the changed and crisis conditions of today.

Key words: postgraduate education system, psychological and pedagogical workers, adult education, continuous professional education, self-improvement and self-development of specialists, professional competence.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

UDC 378

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-95-101

Kravchyna Tetiana Volodymyrivna,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department,

Khmelnitskyi National University,

Khmelnitskyi, Ukraine.

tkravchyna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8407-6667>

BENCHMARKS FOR DEVELOPING FUTURE SOCIONOMIC PROFESSIONALS' PEDAGOGICAL REFLECTION VIA FOREIGN LANGUAGE TRAINING

Introduction. In an increasingly globalized society, the imperative for future sociomic professionals to develop pedagogical reflection through the prism of foreign language training has never been more critical. This necessity stems not only from the demand for linguistic proficiency in a multilingual world but also from the deep, reflective practices that such training instigates. Foreign language training transcends mere communication skills, embedding itself into the very fabric of pedagogical development. It offers a unique lens through which future professionals can examine and evolve their teaching philosophies, strategies and understandings of diverse cultural dynamics. This paper seeks to establish benchmarks for the integration of foreign language training as a pivotal component in cultivating pedagogical reflection among future sociomic professionals.

Literature review. The intersection of pedagogical reflection and foreign language training in the preparation of future sociomic professionals has garnered increasing attention in recent educational research (Bobrytska, 2022; Denyschuk, 2022; Zubiashvili & Lavrenko, 2022).

According to Berardo & Deardorff (2012) and their model of intercultural communicative competence, foreign language training is indispensable for developing the skills necessary to navigate and engage with diverse cultural contexts effectively. This model underlines critical cultural awareness, which is essential for sociomic professionals aiming to work

in diverse environments or with multicultural populations. Norman & Furnes (2016) explore how language learning strategies, particularly those that enhance metacognitive awareness, contribute significantly to the learner's ability to reflect on their learning processes. This aligns with the requirement for future sociomic professionals to engage in continuous self-reflection and adaptation in their pedagogical practices. Guban-Caisido (2020) provides empirical evidence on the positive effects of bilingualism on cognitive flexibility and executive functioning. These cognitive benefits further advocate for foreign language training as a means to enhance critical thinking and problem-solving skills, crucial for pedagogical reflection and professional development in sociomic fields. Lantolf, Poehner & Swain (2018) consider sociocultural theory in language education. It underscores the importance of social interaction in the development of cognitive skills. This theoretical perspective supports the integration of foreign language training in sociomic education, emphasizing how language acquisition through social interaction can lead to deeper reflective practices and understanding of social dynamics. Research by Tomlinson & Jackson (2021) on teacher identity highlights the transformative journey of teacher candidates as they navigate through their training, suggesting that engagement with foreign languages can significantly influence this process by broadening perspectives and fostering a global outlook.

By integrating insights from these works, this paper aims to build on the existing foundation to propose a comprehensive approach to developing pedagogical reflection of future socio-economic professionals through foreign language training. Specifically, it emphasizes the importance of cultivating intercultural competence, enhancing metacognitive strategies, leveraging the cognitive benefits of bilingualism, engaging with sociocultural dynamics in learning and fostering a reflective, global professional identity.

Previously unsolved parts of the general problem, to which the article is devoted.

Exploring the nexus between foreign language training and the development of future socio-economic professionals' pedagogical reflection reveals a landscape marked by significant, yet unresolved, challenges and opportunities. They range from identifying optimal methods for integrating language learning into socio-economic curricula, to devising ways to measure its impact on reflective teaching practices and addressing the diverse learning needs of students. Additionally, the balance between achieving language proficiency and cultivating cultural competence, the role of ongoing professional development, the integration of technology and the incorporation of global educational perspectives into training programs represent critical areas in need of exploration. The article seeks to bridge these gaps by proposing comprehensive benchmarks that acknowledge the intricacies of melding foreign language acquisition with pedagogical reflection, aiming to equip future socio-economic professionals with the skills needed to navigate the complexities of an increasingly interconnected global landscape.

The article aims to establish benchmarks for developing future socio-economic professionals' pedagogical reflection via foreign language training.

To achieve this aim, the article sets several specific tasks: 1) to consider a theoretical foundation that links pedagogical reflection of future socio-economic professionals with foreign language training, thereby providing a conceptual basis for the proposed benchmarks. This involves reviewing existing literature on the cognitive,

social and professional benefits of integrating language learning and reflective practices in higher education; 2) to identify and elaborate on key benchmarks that encapsulate the essential components of pedagogical reflection of future socio-economic professionals enhanced by foreign language training.

Materials and Methods. To study the benchmarks for the development of pedagogical reflection of future socio-economic professions during foreign language training, a complex research methodology was chosen, which includes the following theoretical methods: 1) literature analysis: the study of scientific works, articles to determine the state of development of the problem, identify the main approaches to reflection and foreign language education; 2) systematization and generalization of material: classification of collected information to identify key benchmarks for developing pedagogical reflection and formulation of definitions.

Results. Pedagogical reflection is the process of critically examining and analyzing teaching practices and educational experiences to understand and improve educational outcomes. This reflective practice not only enhances the educator's professional growth but also significantly contributes to the evolution of more effective teaching methodologies and learning environments. Pedagogical reflection of future socio-economic professionals becomes particularly enriched when intertwined with foreign language training. This integration not only facilitates linguistic proficiency but also cultivates a deeper understanding of global cultural dynamics, critical thinking and reflective teaching practices (Kravchyna, 2022). Let's explore the cognitive, social and professional benefits in detail.

Learning a foreign language offers *cognitive benefits* that extend beyond mere communication skills. Firstly, it enhances problem-solving skills by requiring individuals to decode and understand complex linguistic structures. This process fosters analytical thinking and improves problem-solving abilities. Additionally, language learning improves memory function as learners acquire new vocabulary and grammar rules, engaging brain areas responsible for learning and

memory recall. Multilingualism also promotes increased mental flexibility, allowing individuals to seamlessly switch between different linguistic systems, thus enhancing executive function skills. Moreover, language learners develop better attention control, as they learn to filter out irrelevant information and focus on important details, ultimately improving their overall attentional abilities (Sühendan et al., 2022).

Language learning offers significant *social benefits* that extend beyond the realm of communication. Firstly, it promotes cultural sensitivity and awareness by intertwining language acquisition with cultural studies, thereby fostering an appreciation for diversity and nuanced understanding of different cultures. Moreover, language learners develop improved communication skills that transcend linguistic competence, allowing them to effectively navigate social interactions across cultural boundaries. This process cultivates empathy and understanding, enhancing interpersonal relationships (Zubiashvili & Lavrenko, 2022, p. 39). Additionally, proficiency in foreign languages facilitates the building of global connections, as it enables individuals to connect with people from diverse backgrounds, thereby fostering a broader network of contacts and opportunities for collaboration on a global scale.

Language proficiency offers numerous *professional benefits* that are highly sought after in today's globalized workforce. Firstly, multilingual individuals possess enhanced employability due to their ability to communicate effectively with international clients and partners, giving them a competitive edge in the job market. Furthermore, language skills coupled with reflective practices cultivate professional flexibility and mobility, enabling individuals to thrive in diverse work environments and adapt to different job roles and locations. Moreover, the combination of language proficiency and reflective insight empowers individuals to lead effectively in multicultural settings, where they can navigate and manage diverse teams with ease. Lastly, reflective practices promote continuous professional development, encouraging lifelong learning and the ability to stay updated with

evolving industry trends, ensuring sustained success in one's career journey (Lantolf et al., 2018).

Integrating language learning with reflective practices in higher education is a strategic approach that prepares socio-economic specialists not just academically, but also socially and professionally, for a successful future in an increasingly interconnected world. This combination nurtures well-rounded individuals capable of critical thinking, effective communication and cultural empathy, making them valuable assets in any professional setting.

The integration of foreign language training into the development of pedagogical reflection for future socio-economic professionals calls for a set of key benchmarks. These benchmarks are designed to ensure that such professionals are not only linguistically adept but also possess a deep reflective capacity that enhances their pedagogical skills. Here are the essential components encapsulated within these benchmarks: intercultural competence, advanced cognitive and metacognitive abilities, reflective practice in foreign language training, language proficiency as a tool for pedagogical innovation, professional development and lifelong learning.

The integration of *intercultural competence* within the pedagogical framework for future socio-economic professionals during foreign language training is essential for their development. This approach not only enhances their linguistic skills but also equips them with vital capabilities for navigating the complexities of globally diverse societies. It involves a deep understanding and empathetic engagement with different cultures beyond mere knowledge of cultural facts, fostering mutual respect and understanding through reflective observation, cultural immersion and curriculum integration. Developing intercultural communication skills is crucial, emphasizing language proficiency, empathy, openness and conflict resolution to engage effectively across cultural divides (Berardo & Deardoff, 2012). To implement this, educational programs can incorporate collaborative projects, reflective practices, and interactive technologies, preparing professionals

to contribute positively in a globalized context while facilitating personal growth and a broader understanding of the world.

Enhancing *the cognitive and metacognitive capabilities* of future socio-economic professionals through foreign language training is essential for navigating the global professional landscape. Learning a second language not only boosts linguistic skills but also cognitive development and self-regulated learning abilities. Bilingual individuals often have better memory, attention, problem-solving skills and multitasking abilities due to the constant management of two linguistic systems. These cognitive advantages are crucial for professional tasks involving complex decision-making and problem-solving. Moreover, foreign language training enhances metacognitive strategies like planning, monitoring learning progress and evaluating the effectiveness of learning strategies, allowing for adjustments to optimize learning. Educators can promote these abilities through reflective journals, peer teaching, strategic learning workshops and providing feedback for self-assessment. This holistic approach not only improves language proficiency but also equips learners with critical cognitive flexibility, problem-solving skills and the autonomy needed for professional and personal success, making foreign language training a transformative component of education for future socio-economic professionals (Norman & Furnes, 2016, p. 187).

Reflective practice in foreign language training for future socio-economic professionals is a holistic approach that integrates critical self-examination of teaching practices, beliefs and biases with the strategic application of these insights to improve pedagogical effectiveness and student learning experiences. This process emphasizes identifying and confronting personal biases, systematically evaluating teaching methods and reassessing beliefs about language learning, especially in the context of cultural differences. The application of reflective insights involves making informed pedagogical decisions, adapting teaching strategies to the diverse needs of learners, enhancing student engagement through culturally inclusive content

and interactive practices, and continually refining teaching methods to improve learning outcomes, including linguistic proficiency, intercultural competence and critical thinking. Effective implementation of reflective practice requires regular dedicated reflection time, structured frameworks for guided reflection, fostering an institutional culture of continuous improvement and using reflection as a basis for assessment and feedback. This comprehensive, reflective approach not only fosters personal and professional growth among educators but also ensures a more effective, inclusive and culturally responsive educational environment (Guban-Caisido, 2020, p. 98).

Harnessing language proficiency for pedagogical innovation transforms educational experiences, crucially in training future socio-economic professionals. Gaining foreign language proficiency not only boosts personal communication but also elevates teaching, enabling more immersive, culturally enriched learning (Kravchyna, 2022, p. 40). Mastery of a foreign language expands pedagogical scope, allowing educators to create immersive environments, integrate authentic materials and offer cross-cultural insights, thereby enhancing linguistic and cultural competencies. Pedagogical adaptability involves using language skills to develop innovative teaching methods suited to diverse student needs, accommodating various learning styles, and leveraging technology, enhancing language skills and cultural understanding (Lantolf et al., 2018). Cultivating this proficiency and innovation involves continuous professional development, collaborative exchanges, student-centered design, and reflective practice, enriching the learning experience and equipping students with the skills and awareness needed for success in a globalized, multilingual world.

Professional development and lifelong learning are pivotal in the education sector, especially for those preparing future socio-economic professionals to navigate an increasingly globalized world. The ongoing development of language and pedagogical skills is essential, involving staying abreast of educational

innovations, enhancing language proficiency and fostering personal and professional growth. Adopting a global perspective entails integrating international standards, valuing multilingual and multicultural competencies, and engaging in international collaboration to enrich the educational experience (Tomlinson & Jackson, 2021, p. 886). Promoting this continuous improvement requires establishing professional learning communities, setting personal and professional goals, implementing reflective practices, and leveraging technology for accessible learning. Such commitment ensures educators' teaching remains relevant, effective, and responsive, equipping students for success in a dynamic global landscape.

These benchmarks outline a comprehensive framework for the integration of foreign language training into the pedagogical development of future sociomic professionals. By striving to meet these benchmarks, future sociomic professionals will be well-equipped to navigate the complexities of a globalized educational landscape, fostering a learning environment that is both inclusive and reflective of the diverse world we live in.

Conclusions. The establishment of benchmarks for incorporating foreign language training into the professional development of future sociomic professionals signifies a pivotal step towards fostering comprehensive pedagogical reflection. This endeavor not only aims to elevate linguistic capabilities but also to embed a deep-seated appreciation for cultural diversity, critical thinking and effective communication within the educational paradigms of sociomic disciplines. Through the strategic integration of foreign language learning, educators can cultivate environments that encourage students to critically reflect on their practices, challenge cultural assumptions

and develop adaptive strategies for engaging with diverse populations. This holistic approach not only prepares students for the linguistic demands of their future professions but also equips them with the reflective skills necessary to navigate and contribute positively to a multifaceted global society. The benchmarks outlined herein advocate for a nuanced pedagogical model that bridges linguistic proficiency with critical pedagogical inquiry, thereby laying the groundwork for the development of reflective, culturally competent and professionally adept sociomic professionals.

Perspectives for future research. Future research on integrating foreign language training with pedagogical reflection for sociomic professionals offers promising directions to further explore the complex interplay between language learning and educational development. Areas for future investigation include longitudinal studies to monitor pedagogical reflection's evolution with foreign language proficiency, comparative analyses across sociomic fields to identify unique benefits and strategies, technological enhancements in language learning, development of models for cultural competence in language education, effectiveness of professional development programs for enhancing linguistic and teaching skills, interdisciplinary collaborations for innovative pedagogical methods, the influence of language training on global perspectives among professionals and the impact of these insights on educational policies and practices. This comprehensive approach aims to deepen our understanding and enhance the pedagogical preparation of professionals for a globally diverse environment, emphasizing the significant role of language learning in fostering reflective, culturally aware and professionally adept individuals.

References

1. Bobrytska, V. (2022). Suchasni osvitni reformy v Ukraini v konturakh pedahohichnoi refleksii [Modern educational reforms in Ukraine in the contours of pedagogical reflection]. *Ukrainska profesiina osvita – Ukrainian professional education*, 12, 18–23. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.12.278989> [in Ukrainian].

2. Denyshchuk, I. P. (2022). Profesiina refleksiiia pedahoha: umovy formuvannia ta osoblyvosti rozvytku [Professional reflection of a teacher: conditions of formation and peculiarities of development]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, 5 (206), 32–36. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-32-36](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-32-36) [in Ukrainian].
3. Zubiashvili, I. K., & Lavrenko, O. V. (2022). Sotsialna refleksiiia yak osnova mekhanizmu ekonomichnoi sotsializatsii osobystosti [Social reflection as the basis of the mechanism of economic socialization of the individual]. *Organizational psychology. Economic psychology – Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 2 (26), 39–47. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.5> [in Ukrainian].
4. Berardo, K., & Deardorff, D. K. (Eds.) (2012). *Building cultural competence: Innovative activities and models*. Sterling, VA: Stylus.
5. Norman, E., & Furnes, B. (2016). The concept of “meta emotion”: What is there to learn from research on metacognition? *Emotion Review*, 8(2), 187–193. DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073914552913>.
6. Guban-Caisido, D. A. D. (2020). Self-esteem and Language Learning: empirical evidences from the past two decades. *TLEMC (Teaching and Learning English in Multicultural Contexts)*, 4(2), 95–106.
7. Lantolf, J. P., Poehner, M. E., & Swain, M. (Eds.). (2018). *The Routledge handbook of sociocultural theory and second language development*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315624747>
8. Tomlinson, M., & Jackson, D. (2021). Professional identity formation in contemporary higher education students. *Studies in Higher Education*, 46(4), 885–900. DOI: <https://doi.org/10.1080/03075079.2019.1659763>.
9. Kravchyna, T. (2022). Refleksyivna pozytsiia pedahoha: metody i pryomy refleksii pedahohichnoi diialnosti [Reflective position of the teacher: methods and techniques of reflection of pedagogical activity]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 10(7), 39–43. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i7-006> [in Ukrainian].
10. Sühendan, E. R., Toker, Z., & Yüceliyiğit, S. (2022). In-service Teachers’ Opinions about the Use of Video-based Self-reflection for Pedagogical Development. *Journal of Theoretical Educational Science*, 15(3), 639–660. DOI: <https://doi.org/10.30831/akueg.1039752>.

Kravchyna T. V. Benchmarks for developing future socioeconomic professionals’ pedagogical reflection via foreign language training

In today’s globalized society, the demand for professionals equipped with both specialized knowledge and comprehensive intercultural communication skills is at an all-time high. This is particularly true in the field of sociomics, where understanding social and economic dynamics across cultures is crucial. The integration of foreign language training into the development of pedagogical reflection presents a novel approach to preparing future socioeconomic professionals for the challenges of a multicultural world. Despite the clear need for enhanced intercultural competence among future professionals, current educational models often compartmentalize language learning and professional training, overlooking the potential synergies between linguistic skills and pedagogical reflection. This gap limits students’ ability to effectively apply theoretical knowledge in diverse cultural contexts and hinders their development as globally competent professionals. The study proposes a set of benchmarks aimed at integrating foreign language training with the development of pedagogical reflection in sociomic education. The essential components encapsulated within these benchmarks are: intercultural competence, advanced cognitive and metacognitive abilities, reflective practice in foreign language training, language proficiency as a tool for pedagogical innovation, professional development and lifelong learning. The integration of foreign language training with pedagogical reflection not only enhances the linguistic and cultural competence of future socioeconomic professionals but also fosters a deeper, more nuanced understanding of their field. By adopting this comprehensive approach, educational institutions can better prepare students for the complexities of working in a globalized socio-economic landscape, ultimately contributing to more effective and empathetic professional practices.

Key words: sociomic professionals, pedagogical reflection, foreign language training, benefits, benchmarks.

Кравчина Т. В. Критерії розвитку педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічних професій під час іншомовної підготовки

У сучасному глобалізованому суспільстві попит на фахівців, які володіють як спеціалізованою, так і всебічною міжкультурною комунікативною компетентністю, є рекордно високим. Це особливо стосується сфери соціономіки, де розуміння соціальних та економічних динамік міжкультурного характеру має вирішальне значення. Інтеграція вивчення іноземних мов у розвиток педагогічної рефлексії представляє новий підхід до підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій до викликів мультикультурного світу. Незважаючи на очевидну потребу у покращенні міжкультурної компетентності серед майбутніх фахівців, поточні освітні

моделі часто ускладнюють вивчення мов та професійну підготовку, не враховуючи можливих синергій між мовними навичками та педагогічною рефлексією. Ця прогалина обмежує можливість студентів ефективно застосовувати теоретичні знання в різних культурних контекстах та гальмує їх розвиток як глобально компетентних фахівців. У дослідженні запропоновано набір критеріїв, спрямованих на інтеграцію вивчення іноземних мов з розвитком педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічних професій. Основні компоненти, які узагальнено у цих критеріях, включають: міжкультурну компетентність, розвинені когнітивні та метакогнітивні здібності, рефлексивну практику у вивченні іноземних мов, володіння мовою як інструментом педагогічних інновацій, професійний розвиток та навчання впродовж життя. Інтеграція вивчення іноземних мов з педагогічною рефлексією не лише покращує мовну та культурну компетентність майбутніх фахівців соціономічних професій, але й сприяє глибшому, більш виваженому розумінню їх галузі. Застосувавши цей комплексний підхід, освітні установи зможуть краще підготувати студентів до складнощів роботи в глобалізованому соціоекономічному ландшафті, що в кінцевому підсумку сприятиме більш ефективним та емпатичним професійним практикам.

Ключові слова: фахівці соціономічних професій, педагогічна рефлексія, іншомовна підготовка, переваги, критерії.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття оформляється у текстовому редакторі Word for Windows (шрифт Times New Roman 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

Поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліве – 3 см, праве – 1,5 см. Сторінки не нумеруються.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний).

Через рядок від УДК в лівому верхньому кутку вказуються прізвище, ім'я по-батькові автора (повністю, шрифт жирний).

На наступному рядку – учений ступінь, звання, посада, місце роботи; e-mail; ORCID ID (персональний код, який необхідно отримати, заповнивши анкету за посиланням: <https://orcid.org/register>).

Назва статті друкується через рядок (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); визначення методики дослідження (сукупність методів дослідження, їх основний зміст, характеристики і показники, які вони фіксують, та одиниці вимірювання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Посилання на цитовані джерела в тексті оформлюються мовою оригіналу таким чином: у круглих дужках зазначається прізвище автора, та рік видання роботи (наприклад, Шумська, 2010). Якщо потрібно послатися на декілька джерел, варто перелічувати їх через крапку з комою (наприклад, Афанасьєва, 2016; Богданова & Саннікова, 2015; Moore, 2006). Якщо використовуються цитати, статистика тощо, то слід вказати номер сторінки посилання (Афанасьєва, 2016, с. 46; Bruner, 2012, р. 24).

Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після заголовку «Література» (без двокрапки) у порядку цитування й оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015. Обов'язково вказується DOI за наявності.

Забороняється цитування в тексті та внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі.

Для коректного індексування публікацій наукометричними системами після списку використаної літератури необхідно навести References. Посилання в References мають бути оформлені відповідно до APA Style: для кирилических цитувань слід транслітерувати імена авторів та назви видань; останні також слід навести в англійському перекладі в [] з зазначенням мови оригіналу в дужках, наприклад, [in Ukrainian]. Назви періодичних видань слід наводити відповідно до офіційного латинського написання за номером реєстрації ISSN. В елементах опису не можна замінювати латинські літери на кирилическі. У зв'язку з вимогами реферативних баз даних наукової періодики необхідно формувати список References з максимальною уважністю.

Статтю закінчують 2 анотації обсягом 1600-1800 знаків (українською та англійською мовами) із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3–5 термінів).

НОТАТКИ

Наукове видання

Соціальна педагогіка: теорія та практика

№ 1 (2024)

Коректура – Н. В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – О. І. Молодецька

Підписано до друку 26.04.2024 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 12,09. Замов. № 0624/430. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.